తాపగశిలవము

(లేపాక్షి దేవాలయ చరిత్ర)

శ్రీలంకా కృష్ణమూర్తి

ప్రదర్శన పబ్లికేషన్స్
కమలానగర్ :: అనంతపురము

త్యాగశిల్పము

(లేపాక్షి దేవాలయ చరిత్ర పద్యకావ్యము)

రచన :

శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తి, బి. ఎస్ సి; బి. ఎల్.

డిప్యూటీ రిజిస్ట్రారు : కర్ణాటక హైకోర్టు, బెంగుళూరు.

—o—

మహాత్యాగి విరుపణ్ణ

(గద్య సంగ్రహము)

రచన :

అష్టావధాని, విద్వాన్

పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య, బి. ఓ. ఎల్.

ఆంధ్రోపన్యాసకులు, ప్రాచ్యకళాశాల, లేపాక్షి.

—o—

సోల్ డిస్ట్రిబ్యూటర్స్

సుదర్శన పబ్లికేషన్స్

కమలానగర్, అనంతపురం.

ప్రథమ ముద్రణ :
1977, ఏప్రిల్
ప్రతులు 2000

వెల :
రు. 6-50

శ్రీ కల్పన,
విజయవాడ-2.

ప్రచురణ కర్త :
సింగరాజు సుబ్రహ్మణ్యన్
అ న ం త పు ర ం.
ప్రథమ ముద్రణ హక్కులు మాత్రమే ప్రకాశకులవి.
ఇతర వివిధ కాపీరైటు హక్కులు పద్యకావ్య రచయితవి.

నా తొలి సాహసము - మా మనవి

కేవల నవలా సాహిత్యమును ప్రచురించుటే మా కలవాటు. పద్యకావ్య గద్య సంపుటిగా ఏర్పడిన ఈ ప్రచురణ మా తొలి సాహసము.

స్నేహితుని కవనకౌశల్యము స్నేహితుల నూరింపగా స్నేహితులమైన మే మందరము సుహృద్భావముతో ఈ ప్రచురణకు సాహసించితిమి.

సలక్షణమై, కావ్యరీతులతో నడచి, నవరసభరితమైన లేపాక్షి దేవాలయ చరిత్ర ఇతివృత్తముగా గల పద్య కావ్యము ఈ "త్యాగ శిల్పము."

"మహాత్యాగి విరుపణ్ణ" — పద్యకావ్యపు గద్య సంగ్రహము. ఈ రెండును లేపాక్షిప్రశస్తిని కన్నుల గట్టుచున్నవి.

పాఠ్యగ్రంథముగా కూడ ఉపయుక్తమగు విశిష్టత ఈ కావ్యములో గుర్తింపనగును.

సహృదయులగు పాఠకుల ఆదరాభిమానములను కోరగోరు ఆకాంక్షతో ఈ అమూల్యమైన పద్యకావ్య గద్య సంగ్రహములను వెలుగులోనికి తెచ్చుచున్నాము.

ఈ ప్రచురణను ఎల్లరు ఆదరింతురని మా మనవి.

తన పద్యకావ్యమును ప్రచురింప ననుమతించిన నా చిన్ననాటి స్నేహితుడు శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తికి, స్నేహితుడనగు నా కోరికపై ఈ పద్యకృతికి ఉత్సాహముతో గద్య సంగ్రహమును కూర్చి, ప్రచురణకు అనుమతించుచు, గ్రంథము నిర్దుష్టముగా నుండుటకు ముద్రణ సందర్భమున 'ప్రూఫ్ రీడింగ్' కును శ్రమించిన చిరంజీవి, అష్టావధాని, పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్యకు నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు.

గ్రంథపు సొంపు పెంపునకు ఉపయుక్తములగు శిల్పముల బ్లాకులను దయతో ఇచ్చిన శ్రీ లేపాక్షి వెంకట నారణప్పగారికి నా కృతజ్ఞతాంజలులు.

ఈ నా తొలి ప్రచురణ కుసుమమును నా తండ్రి కీ. శే. సింగరాజు ఆదిశేషయ్యగారి ఆత్మశాంతికై శ్రద్ధా భక్తులతో అర్పించుచున్నాను.

ఇట్లు,

అనంతపురం, సింగరాజు సుబ్రహ్మణ్యన్,

6—4—77. ప్ర కా శ కు డు.

మంగళాశీస్సులు

డాక్టర్ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు,

బెంగళూరు.

మిత్రులు శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తిగారు నాకు రెండవతూరి లేపాక్షి దర్శనము చేయించినారు. మొదటిసారి చేయించిన పుణ్యశాలి శ్రీ కీర్తిమూర్తి కల్లూరి సుబ్బారావుగారు.

సుమారు 50 ఏండ్ల క్రింద హిందూపురములో జరిగిన మా యింటి యొక వివాహ సందర్భములో వచ్చియుండిన కొందరు బంధువులతో నన్నుగూడ చేర్చుకొని తోడుకొని పోయి సుబ్బారావు లేపాక్షి యందలి శిథిల భూయిష్ఠ శిల్ప సౌభాగ్యమును చూపించిరి. అప్పుడది యొక 'బేచిరాకు' గ్రామము. ఊరిప్రజలు అది పోయినట్లే పోనిచ్చిన స్థితిలో నుండినది. ఆ శిల్పసంపదగూడ ఆ యవస్థలోనే దయనీయమైన దర్శనమిచ్చినది. అది సాక్షాద్దర్శనము.

ఇప్పుడు శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారు తమ యీ కావ్యమును అత్యంతము విశ్వాసముతో వినిపించి, ఆ క్షేత్రమును ఆధ్యాత్మికముగా నాకు దర్శింపజేసినారు. నా చర్మదృష్టికి [illegible] మసకగా అంటుకొనియున్న రూపమును అంతశ్చక్షువు [illegible] చిక్కగా అచ్చుగొట్టినారు.

విశ్వాసముతో ఎంతో కష్టపడి ఆయన సంపాదించి నా కందించిన - కథ, కావ్యము, చరిత్ర, రూపకము, ఊరి పంచాయితీవారి వార్షికనివేదిక - మున్నగు రీతులుగా పెరుగుచున్న లేపాక్షి సారస్వతము చదువగా ఆ గ్రామము ఎంతగా పెరిగి పెద్ద దగుచున్నదో, అందలి చిత్ర శిల్ప కళా భాండాగారమైన పాపనాశేశ్వరు దేవళము ఎంత ఇంటి - బైటి సహృదయుల నాకర్షించుచున్నదో, పౌరాణికముగా, చారిత్రికముగా ఆ చోటు ఎంత కమనీయమైనదో - కొంత తెలిసికోగలిగినాను.

సర్వాంగీణముగా అభ్యుదితమైన యిప్పటి లేపాక్షిని మరల సాక్షాత్తుగా దర్శించు యోగ్యత నాకు వయఃప్రభావముచే అంతరించినందుకు చింతించి ఫలములేదు. ఆరోగ్యము, పారిశుద్ధ్యము, తీర్థప్రసాద సౌకర్యము, వృత్తులు, విద్య, కృషి, స్వాభిమానము మొదలగు అన్ని విషయములందును ఆ క్షేత్ర ప్రజలు సాధించిన, సాధించుచున్న అభ్యుదయాలకు అక్కడి నాయకులు సర్వథా అభినందనార్హులు. అందును అన్నిటకిని ఆధార స్తంభముగా నేర్పడి నిలిచి పని చేసి, చేయించుచున్న శ్రీ లేపాక్షి వెంకట నారణప్పగారి పారమార్థికసేవ, సిద్ధి, రెండును పొగడ్త మితిని మీరినవి. కలియుగమున అపురూపమైన కృతయుగలక్షణములలో అగ్రగణ్యము.

అట్టిదే యీ శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారి కావ్యము గూడ. గంభీరము, వేషాభినయములు లేనిది. ప్రాచీనాంధ్ర మహాకవుల నిరాడంబరమైన దారిలో, చాదస్తములకు దూరమయి, ప్రసాదమధుర మయి, భావనా మర్యాదలకు లోగి సాగినది. ఆధునిక పరిమళము లేకపోలేదుగాని, అది ప్రాచీన శయ్యా సౌభాగ్యములో తలదాచుకొన్నది. కవికి కీర్తి, ప్రతిష్ఠ, ధనము మొదలైన గొంతుపట్టి ముందుకు త్రోయు పేరాసలు లేవు. ఏపదునెనిమిదేండ్ల క్రిందనో దీనిని రచించియున్నను, ఇందాక వెలికితీయక పెట్టుకొని యుండుటయే దానికి గుర్తు. శిల్పకళయందు వీరికి గల అసాధారణ భక్తిరక్తులు నిండి తొనకిన పొంగు ఇది.

ఇది చరిత్రగాదు; కవిత. కనుక చరిత్ర దృష్టితో చూచువారికి అందందు అతృప్తిని గలిగించు సందర్భములు కొన్ని కానరావచ్చును. అది వారి సులోచనములదోషము. కవిదిగాదు. రామాయణమహాభారతాదిరచనలందు చారిత్రికాంశములను వెదకుచు పుటలు, పంక్తులు త్రిప్పువారిని జూచి, సహృదయులు "అయ్యో పాపము" అనుకొని ఊరకుందు రంతే! అందుకై వేరు వ్రాతలను చదువుకో వచ్చును.

శ్రీ కృష్ణమూర్తికి సంస్కృతాంధ్రములలో ఆచార్యకము నెరపి కృతార్థులైనవారు నాకు పరమమిత్రమై, రెండవ హృదయముగా నుండిన సాహితీమూర్తి, ధీర

సాత్త్విక జీవితులు కీ. శే. తిరుమల బుక్కపట్టణాభిజనులు అణ్ణమాచార్యులు. ఆయన విని హార్దమయిన తృప్తి ననుభవింపవలసినది ఈ కావ్యము. నావలె కవిగారును దానికి నోచుకోలేదు; విధి విలాసము! వారి ప్రత్యామ్నాయముగా, నా బదులుగా, ఈ కవి - కావ్యములకు మంగళాశీస్సులను గుర్తు పెట్టుచున్నాను.

ఈ యవకాశమునకు ధన్యవాదములతో—

22-1-1977, (సం) రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ.
బెంగళూరు.

కృతజ్ఞతాంజలి

నే నీ కావ్యమును రచించి సుమారు 18 ఏండ్లు గడిచినవి. అంతకుముందే 'శ్రీ విలాసము', 'దానయజ్ఞము' అను రెండు చిన్న కావ్యములను రచించియుంటిని. కీర్తిని ఆశించి కాని, ధనమునకు ఆసపడికాని కావ్యరచన చేయు నుద్దేశము నాకు లేదు. కావ్యరచనను క్రొత్త వెలుగును చూచుటకును, క్రొత్త అనుభవము నందుటకును, ఒక సాధనగా నేను భావింతును. నా హృదయకవాటము వెనుకటికంటె ఈనాడు కొంత విశాలముగ తెరువబడియున్నచో దానికీ కావ్యరచన యొక ముఖ్య కారణము. ఈ రీతిగ ఈ త్యాగశిల్ప కావ్యరచన పరిశ్రమ ఫలమును నే నప్పుడే పొందినాను. కల్పవృక్ష ఫలమువంటి ఈ కావ్యము ఆస్వాదించుకొలది అక్షయముగ రస మూరించును. ఈ చింతామణి త్రిప్పిత్రిప్పి చూచుకొలది కొంగ్రొత్తకాంతుల జూపుచుండును. నా కీ కావ్య కామధేనువును ప్రసాదించిన దైవమునకును, నే నెన్నిసార్లు పఠించినను క్రొత్త తెలివిని ఆనందమును చేకూర్చుచుండు నీ కావ్యమునకును, తద్ద్వారా దీనిలోని పాత్రములకును, నా నమస్కృతులు.

నాకు దేహమును గుణములను ఇచ్చిన తల్లిదండ్రుల

కును, విద్యనిచ్చిన మా గురవుగారగు కీ. శే. బుక్కపట్టణం అణ్ణయాచార్యులవారికిని, జ్ఞానమును కవితావేశమునుచేకూర్చిన వివిధభాషా ప్రాచీనాధునాతన రచయితలకును, మిగత పెద్దలకును, కృతజ్ఞతాంజలుల నర్పించుచున్నాను. ఇంతమంది చల్లిన జ్ఞానబీజములతో నా మనఃక్షేత్రమందు జరిగిన కృషికి దైవానుగ్రహావర్షము తోడ్పడగా పెరిగిన పూల చెల్లే ఈ కావ్యమునందలి పద్యములు. దీని రచనకు నేను నిమిత్తమాత్రుడను. దీనిని లోకమున కందించు నా బాధ్యతను తీర్చు నవకాశము నేడు లభించుట కెంతయు సంతసించియున్నాను.

ఈ కావ్యమునకు మొదట 'త్యాగేనైకేన' అనియు, తరువాత 'త్యాగేనైకే' అనియు, ఇంకేవేవో పేర్లు పెట్టియుంటిని. కాని 1963 వ సంవత్సరమున శ్రీ కల్లూరు వీరభద్రశాస్త్రిగారు నేను చదువగా ఈ కావ్యమును విని, దీనికి 'త్యాగశిల్ప' మను పేరుపెట్టిన బాగుండుననని సూచించిరి. వారికి నా కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములు.

నాకు సమీప బంధువగు కీ. శే. దేవళ్ళ సత్యనారాయణ ఎంతో ప్రతిభాశాలి. నాటకములను, గేయములను, కథలను రచించి, అచిరకాలములో చాల కీర్తి గడించినాడు. ఇంకను ఎన్నోనాళ్ళు జీవించి, తెలుగువాణికి దేవళము లెన్నియో కట్టవలసినవాడు. కాని అకాలములో స్వర్గస్థుడై యశఃకాయు డయినాడు. ఆయన ఈత్యాగశిల్పపు

ప్రతినొకదానిని నానుండి తీసికొని, చాలసార్లు పఠించి, ఆనందించుటయేగాక, తాను రచించిన నాటకములలో ఇందలి పద్యములను, ఉక్తులను ఉపయోగించుకొన్నాడు. ఆయన రచించిన "లేపాక్షి" నాటకము సంగీతనాటక అకాడమీవారి ప్రథమ బహుమతి నందినది. ఆయనకు ఈ కావ్యముపైనున్న యాసక్తిని కృతజ్ఞతతో స్మరించుచున్నాను.

ఈ కావ్యమునకు విలువగల తమ అభిప్రాయమును ఆశీర్వాద పురస్సరముగ నొసగిన శ్రీమాన్ సంగీతకళానిధి డాక్టర్ రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారికి నా కృతజ్ఞతాంజలుల నర్పించుచున్నాను.

ఈ కావ్యపు శుద్ధప్రతి వ్రాసి యిచ్చుటేకాక, ఇందులో కొన్ని సవరణలను సూచించి, దీనికి వచనరూపమును కూడరచించిఇచ్చిన నా ప్రియమిత్రులుఅష్టావధాని శ్రీ చెంచు సుబ్బయ్యగారికిని, ఈ కావ్యములో కొన్ని సవరణలను సూచించిన నా ప్రియమిత్రులు శ్రీ గడియారం సుబ్బయ్యశాస్త్రిగారికిని, దీనిముద్రణ బాధ్యతను వహించి, చాలసహాకరించిన నా చిన్ననాటి స్నేహితుడు శ్రీ యస్. సుబ్రహ్మణ్యన్ గారికిని, కావ్యప్రకాశకులకును, ముద్రకులకును నా కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనము లర్పించుచున్నాను.

ఈ కావ్యమున ఏడు భాగములు గలవు. నడుమనున్న శిల్పభాగము ముందు వెనుకలనున్న కథాభాగముల మధ్య

అతిక్రమించినట్లు కనిపించును. ఇది తెలిసియే ఈ భాగమును మరల శ్రీకారముతో ప్రారంభించినాను. ఇందలి విషయములు గహనములు. భావములు చాలవరకు నావి. తన కనులను తాను పెరకికొను శక్తి యోగికిగాని కలుగదు. విరుపణ్ణ కళాయోగియయి యుండవలెను. కళాయోగమెట్టిదో నే నూహించుకొనుచు నాలో జనించిన భావముల నిందులో నిమిడ్చియున్నాను. ఇది సిద్ధాంతముగాదు. భావపు పొంగు మాత్రమే. వలసినచో ఈ భాగమును వదలి కావ్యమును చదువుకొనవచ్చును. సహృదయులు ఈ కావ్యమును హంస క్షీరన్యాయముతో ఆస్వాదింపవలెనని ప్రార్థించుచున్నాను.

బెంగళూరు, లంకా కృష్ణమూర్తి.

26—1—77.

స్వస్తి.

విజ్ఞప్తి

అష్టావధాని. విద్వాన్
పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య, బి. ఓ. యల్;
ఆంధ్రోపన్యాసకులు
ప్రాచ్యకళాశాల, లేపాక్షి.

ఇది ఒక నిర్వచన పద్యకావ్యము. ఈ రోజులలో ఇట్టి రచన వెలువడుట ముదావహము. వాస్తవమునకు దీని ప్రాదుర్భావము 18 ఏండ్లనాడు. విజయనగర రాజుల కాలమున వెలసిన శిల్పములు, దేవాలయములు చరిత్ర ప్రసిద్ధి నొందినవి. వానిలో లేపాక్షి దేవాలయము శిల్ప చిత్రకళా శోభలకేగాక కళాతపస్సునకును పరమావధియైనదని కళాయోగియగు శ్రీ విరుపణ్ణ వ్యక్తిత్వము ద్వారా ఈ కావ్యము నిరూపించుచున్నది. ఇందులో ఆనాటి రాజులపేర్లు లేవు. కేవలము "వృద్ధరాజు" "బాలరాజు" "రారాజు" అని మాత్రమే సూచితములు. వివాదగ్రస్తములుగా నున్న ఆ రాజుల నిర్ణయములకంటె వారొనర్చిన కార్యములే కథాగమనమునకు ముఖ్యములు. ఇందు ప్రధానవ్యక్తులు ఇద్దరు - విరుపణ్ణ, ఇతని తమ్ముడు వీరణ్ణ; మహాశిల్పి. ఈ శిల్పి డకణాచారి వంశస్థుడు. కాని ఇతనిపేరు ఇందు లేదు. ఇదియు వివాదగ్రస్తమయినదే. కనుక ఇందు పేర్కొనబడ లేదు.

పెనుగొండ మండలాధిపతియగు విరుపణ్ణ లేపాక్షిలో కూర్మశైలముపై నున్న శ్రీ పాపనాశేశ్వర హనుమలింగ రామలింగములను జేర్చి, పాపనాశేశ్వరునికి ఎదురుగా మహావిష్ణువును స్థాపించి, తమ ఇలువేల్పగు శ్రీ వీరభద్రుని ఉత్తరాభిముఖునిగ ప్రతిష్ఠించి, మహా శిల్పముగల హరిహరాభేద దేవాలయమును నిర్మించుట, ఇది గిట్టని వీరి దాయాది కుట్రపన్ని రారాజుతో చెప్పి, విరుపణ్ణ కన్నులు దీయించుటకు ప్రయత్నించుట, చివరకు విరుపణ్ణకు తనపై గల ప్రేమ, అతని త్యాగము, తెలిసి ముగ్ధుడై పశ్చాత్తాపము నొందుట - అనునది యిందలి ఇతివృత్తము. ఇందు చారిత్రికాంశముల కంటెను విరుపణ్ణ వ్యక్తిత్వము. శిల్పకళావైశిష్ట్యము, కళాయోగ పరమార్థము, త్యాగ ఫలము - అను ఉత్తమ విషయములపైననే కవిగారి కృషియంతయు ఫలించినది. శిల్పచిత్రకళానిలయ మయిన లేపాక్షి దేవాలయ నిర్మాతను గూర్చిన కావ్యము ఇట్టి విశిష్ట విషయములనే ప్రదర్శించుట యెంతయు యుక్తము. విరుపణ్ణ నేత్రత్యాగమే శిల్పమయినది. లేదా విరుపణ్ణ త్యాగముచే నేర్పడిన దీ శిల్పసంపద. కనుక ఈ కావ్యము పేరు "త్యాగశిల్పము" అనఁబడినది. త్యాగమువలననే ఆ శిల్పములు అమృతత్వము నొందినవి.

దేవాలయము ఏడు ప్రాకారములతో నున్నది. శిల్పులు నిర్మించిన పాము ఏడుతలలు గలది. కనుక ఈ

దేవాలయమునకు సప్తసంఖ్య నియతము. అట్లే ఈ కావ్యమునను ఏడు భాగములున్నవి. ఆ భాగములు "తూర్పు, కూర్పు, మార్పు, నేర్పు, ఓర్పు, చేర్పు, తీర్పు" అని అచ్చమయిన తెనుగుదనముతో నలరారుచున్నవి. ఈ పేర్లు ఆయా భాగములందలి ఇతివృత్తమునకు అన్నివిధముల తగియున్నవి. ఇట్టి చక్కని పదములను గూర్చిన కవిగారి ప్రజ్ఞ ప్రశంస్యము. ఈ కావ్యహారమున నాల్గవభాగ మగు "నేర్పు" మధ్యమణి. ఇది కేవల కావ్యదృష్టికైనచో అనవసర మనిపించును. కాని కళాదృష్టికైనచో ఇది ఉత్తమ భావస్ఫోరకము - విశిష్ట సందేశము. కళాయోగమును గూర్చి కవి హృదయములో పొంగిపొర్లిన భావములన్నియు ఇందు ఒక విభిన్న విశిష్టచ్ఛందమున సాగినవి. అవి విరుపణ్ణ హృదయమందలి నిగూఢ భావరత్నములు. చాల లోతుకు వెళ్ళినగాని మనకు అవి లభింపవు. అంత లోతుకు పోలేనివారు ఆ ఘట్టమును విడిచి, చదువుకొన్నను కథాగమనమునకు అడ్డులేదు. విరుపణ్ణ తన కన్నులను తానే పెరికివేయు నంతటి ధీరుడు, త్యాగి యగుటకు, అతని హృదయము ఎంతటి కళాయోగపారంగతమో, పరిపక్వ మయినదో వివరించుటకే ఈ "నేర్పు" కూర్పబడినది. సహృదయులగు కళాభిమానులు ఈ కళాయోగవిషయకమయిన "నేర్పు"ను ఓర్పుతో గ్రహింతురుగాక !

భావప్రకటనలో వక్రతగాని క్లిష్టతగాని యీ రచ

నలో చూపట్టదు. భగవద్భక్తి, కళాసక్తి యీ రెండును జీవాత్మ పరమాత్మలవలె ఐక్యమై యీ కావ్యమున నెలకొన్నవి. విరుపణ్ణ జీవన్ముక్తికి ఈ రెండు గుణములే హేతువులు. "తీర్పు"న త్యాగ ప్రభావము మహాశిల్పిచే చక్కగా ప్రబోధింపబడి లోకమునకు దివ్యసందేశము నిచ్చుచున్నది. "త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః" అను ఉపనిషద్వాక్యము ఈ "తీర్పు"నకే గాక యీ కావ్యమున కంతయు జీవమై యున్నది. చివరలో విరుపణ్ణను "త్యాగరాజు" అని పేర్కొనుట యెంతయు సందర్భోచితము.

అమృతశిల్పమయమయిన యీ "త్యాగశిల్పము"నకు వచనరూపమున కథాసంగ్రహమును వెలువరించు భాగ్యము నాకు గల్గుట కెంతయు ధన్యుడను. కార్యాంతరమున నేను, కవిగారి బాల్యమిత్రులు శ్రీ యస్. సుబ్రహ్మణ్యన్ గారును ఒకనాడు కవిగారి యింటికేగితిమి. మాటల సందర్భమున ఈ "త్యాగశిల్పము" బయటపడినది. వెంటనే దీనిని ముద్రించి, వెలుగులోనికి తెచ్చు భారమును కవిగారి బాల్యమిత్రులు పూనిరి. శుద్ధప్రతిని, వచనకథా సంగ్రహమును వ్రాసియిచ్చుటకు నే నంగీకరించి, యథామతి సిద్ధపరచితిని. "నేర్పు" భాగము సామాన్యులకు గహనము గనుక వచనమున దానిని చాల సంగ్రహించితిని. పెద్దలు అనుగ్రహింతురు గాక! పద్యమును, వచన కథాసంగ్రహమును కలిపి యీ కావ్యమును ముద్రించుటకు కారణము- లేపాక్షి దేవాలయ చరిత్ర, ప్రశస్తి, విరుపణ్ణ త్యాగగుణము, ఎల్ల

రకు తెలియవలయు ననుటకేగాని కీర్తిప్రతిష్ఠలకై కాదు. ఇందలి దోసగులను క్షమించి, గుణములను గ్రహించి, మమ్ము దీవించి, ప్రోత్సహింతు రని పెద్దలకు విజ్ఞప్తి.

నాపై అవ్యాజమయిన పుత్రవాత్సల్యము నెరపి, తమ యీ కావ్య ప్రచురణమున నాకును విరుపణ్ణను సేవించు భాగ్యము కల్గించిన కావ్యకర్త శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తి గారికిని, వారి మిత్రులు శ్రీ యస్. సుబ్రహ్మణ్యన్ గారికిని, ప్రకాశకులు సుదర్శన పబ్లికేషన్స వారికిని, నా హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతాంజలులు.

"న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన
త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః"
ఇతి శివమ్.

బుధజన విధేయుడు,
పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య.

శ్రీ కా ళ.,
30-1-1977.

పి. వెంకటాచలం, యం. ఏ.,
రిటైర్డు ప్రిన్సిపాలు,
శ్రీ సాయిబాబా నేషనల్ జూనియర్ కాలేజి,
అనంతపురము.

లేపాక్షి దేవాలయ మొక సుందరశిల్పమునకు నిలయము. దానిని నిర్మించిన పుణ్యాత్ములు వీరణ్ణ, విరుపణ్ణ అను సోదరులు. ఆలయ నిర్మాణోదంతము స్పష్టాస్పష్ట రేఖాసదృశ మయిన చరిత్రగాథ. దానిని కావ్యవస్తువుగ గ్రహించి, స్వీయ కల్పనా చాతుర్యముతో పెంచి, ఆ పునాదులపైన శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తిగారు నిర్మించిన కావ్య సౌధమే "త్యాగశిల్పము".

శ్రీ కృష్ణమూర్తి విద్వత్కుటుంబమున జన్మించిన సుకవి. ప్రతిభావంతుడు. బహుభాషావేత్త. సరళస్వభావుడు. ఆడంబరములు, ఆటోపములు ఎఱుగని గంభీరహృదయుడు. అతని వ్యక్తిత్వ మీ కావ్యమునం దెటు చూచినను ప్రస్ఫుట మగుచున్నది.

ప్రాచీన సంప్రదాయమును విడువక, నవ్యత్వము నుపేక్షింపక, "పాతక్రొత్తల మేలి కలయిక"గా రచనలు సాగించుట వీరి కలవాటు. వీరి కావ్యనిర్మాణము కూడ ఆలయ నిర్మాణమువంటిదే. రెండింటికిని కొన్ని సామ్యములు గలవు. ఆలయ నిర్మాణము ప్రణాళికాబద్ధము.

కావ్యనిర్మాణమును అట్టిదే. ఆలయమున ప్రవేశింపగనే మనలో వివిధరసభావముల నుత్పన్నముచేయు కళాఖండము లెన్నియో కనిపించును. వీరి కావ్యమును చదువ పూనగనే అటువంటి రసభావముల నుత్పన్నముచేయు కావ్యశిల్ప విధానము లెన్నియో కనిపించును. కాని రెండింటికిని ఒక భేదము మాత్రము గలదు. ఆలయనిర్మాణము అవాంతర కారణములవలనఅపరిసమాప్త మయినది. కావ్యనిర్మాణము మాత్రము నిర్విఘ్నముగ పరిసమాప్తి నొందినది.

ఈ కావ్యము హృద్యములగు పద్యములతో, సరళ భాషా శైలితో, సముచిత సన్నివేశములతో, సమయోచిత వర్ణనలతో, ధారాశుద్ధి సంశోభిత మయి వెలయుచున్నది. మచ్చునకు కొన్నిమాత్రము పరికింపుడు.

వర్ణనలు :—

కలికిమిటారిగుబ్బెతలఁ గంతునిఁ గాదను కోడెగాండ్ర, మం
[illegible]సీయమూర్తులయి శోభిలు దేవవరిష్ఠులన్, లతా
ఫలకుసుమాదులన్, వృషభవారణవాజుల వింతముగ్గులన్
కలబడి సందుసందు నవమాధురి చిందఁగఁ గౌతుకంబునన్.

ధారాశుద్ధి :—

[illegible]తీర్చుచున్ జనగఁ జేతికిలోఁగెను గండశైలముల్
[illegible]ల్పుచున్ జన గతుల్ గని రూపములన్
ధరించుచున్

మల్చుచుమల్చుచున్ జనగ నవ్యవిలాసముఁ బెంచుచున్శిలల్
నిల్చుచు నిల్చుచున్ గనియె నిశ్చలనిత్య సురాలయ స్థితిన్.

సన్నివేశములు :—

(1) శిల్పి - విరుపణ్ణల సమాగమము :- ఉభయుల అంతఃకరణములు పరిశుద్ధములు. వీరి సమావేశము నిండు వెన్నెలలో జరుగుట విశేషము. వచ్చిన శిల్పి గొప్ప కళానిధి. అతనిరాకకు చంద్రోదయమునకు సామ్యము చెప్పుట మనోజ్ఞముగ నున్నది.

లోకబంధువు పగలెల్ల లోకమెల్లఁ
గాచి విశ్రాంతిఁ గొనఁగఁ బ్రతీచి మునిగ,
జగములెల్లను స్వకరప్రసార విధిని
దనుపఁ బూర్ణ కళానిధి తరలివచ్చె.

నిండు జాబిల్లి తూరుపుకొండ దాటి
స్వల్పమాత్రమ్ము ముందుకు సాగియుండె
స్నిగ్ధముగ్ధరాగంబు నిర్లిప్తమగుచు
పండు వెన్నెలలై దివి నిండుచుండె.

ఆ యఖండామలజ్యోత్స్నయందు, మంద
మందమారుతమందు రమ్యప్రదేశ
మందు స్వేచ్ఛావిహాయసమం దపూర్వ
సఖుల సంభాషణము విలాసముగ సాగె.

(2) దీనికి సంపూర్ణవిరుద్ధమయినది, బాలప్రభు - కుటిలాత్ముల, సమావేశము. ప్రజాకంటకుడు, దోషాకరుడు, ఏవేవోపితలాటకములు చేయఋూసనవాడు. వీనిఅంతఃకరణము కల్మషపూరితము. బాలప్రభువు ఎత్తువారి చేతిబిడ్డ. వీరి సమాగమమునకు ఫలితము పాపకార్య నిర్ణయము. అందుకు యోగ్యమయినది రాత్రివేళ. అందునను కృష్ణపక్షపు తుదిరోజులలో గాఢాంధకారమున జరుపబడుట సముచితము.

“అది కృష్ణపక్షమందలి
తుది రాత్రులయందు నొకటి ధూర్తుడు తలపుల్
మదిఁ జేర్చు చొకటి పైనొక
టిది యదియని మహాలుమెట్ల నెక్కుచువచ్చెన్”

ఇచ్చట చీకటిన్ జరుగు నీ పితలాటకమెల్ల వెల్గునం
దచ్చట శిల్పనాటకము నాడగజేయుచు చూచుచుండనా
సచ్చరితుం డెఱుంగునెటు? సంయుగమందున నేదిగెల్చునో
యిచ్చట చీకటో వెలుతురిచ్చటో యీ విధినాటకంబునన్

పద్యప్రయోగ నైపుణ్యము :—

గోముఖవ్యాఘ్రము - గడ్డితినుట - బకతపస్విలు - [illegible] పట్టుకొన్న ముసలిపులులు - వృద్ధజంబుకములు [illegible] [illegible] సందర్భోచితముగ భావానుగుణముగ ప్రయోగింపబడినవి.

కవి వ్యక్తిత్వము :—

ఈ కావ్యమునం దెటు చూచినను, కవి స్వభావము ప్రస్ఫుట మగుచున్నది. ధర్మమునం దనురక్తి, దుష్కర్మల యందు విరక్తి, పరమతప్రీతి, సత్యసంధత అనునవి ఈ కవికి ఆదరణీయములు :

ధర్మముఁదప్పరెవ్వరు నుదారులెయంద అహర్నిశంబు. స
త్కర్మపరాయణుల్ పరమతంబుల ప్రీతిని జూచువారు దు
ష్కర్మపరాఙ్ముఖుల్ సతత సత్యవచోవిభవాభిరాములున్
బేర్మిఁజెలంగుచుండిరి వివేకులునై ప్రజ లాపురంబునన్.

తమ భుజశక్తి సంతతము ధర్మమునందనురక్తి రాచకా
ర్యములను యుక్తి,దుష్పథవిరక్తి, యకృత్రిమరాజభక్తియున్
నమ కవకాశమున్నపుడు తప్పకచూపి ప్రజాళిమెప్ప, భూ
మణునను గ్రహంబుగని ప్రాయము శ్రేయముగూర్ప
నేర్పుతోన్.

ఎట్టియాడంబరములేక యెట్టి భోగ
లాలసత్వము లేక యుల్లాసయుక్తి
సరళ జీవితంబునువారు జరుపుచుంట
ప్రజలకెల్లను మేల్బంతివలె నెసంగె.

వ్య ప్రయోజనము :—

కావ్యప్రయోజనములలో ముఖ్యమైనది విశ్వ
యము. మరియు "సద్యఃపరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మిత

తయా ఉపదేశయుజే" అనునది ఆలంకారిక నిర్వచనము. 'కళ కళకోసం' అనే వాద ముండినను, ఉపదేశము లేని కావ్యము నిర్గంధకుసుమమే యగును. ఉపదేశము చేయుటకు కొంత అర్హత అవసరము. 'నా నృషిఃకురుతే కావ్యమ్' అన్నారు పెద్దలు. అనగా ఋషిత్వము ఉపదేశమున కర్హమైనది. ఋషి కాకపోయినను ఋషి గుణములలో ముఖ్యములైన సంయమనము, నిరాడంబరత్వము, యోగము, లోకహితకాంక్ష, సమతాభావము లున్నను ఉపదేశార్హుడగును. ఈ గుణములతో అవినాభావసంబంధముగల శ్రీ కృష్ణమూర్తిగారికి ఆ యధికారము కలదు.

ఉపదేశము :—

నీతులను నేరుగా బోధించుట పురాణధర్మము. వ్యంగ్య ధర్మమును పాటించి, కాంతాసమ్మితముగా ఉపదేశము చేయుట కావ్యధర్మము. ఈ కావ్యమునుండి గ్రహింపదగిన ఉపదేశము— దైవభక్తి, కళలయం దనురక్తి, ధార్మికబుద్ధి, పరమతసహనము, దుష్కర్మపరాఙ్ముఖత్వము, సత్యదీక్ష, పరోపకారము, త్యాగము, విధినిర్వహణము, నిరాడంబరత్వము మరియు స్వార్థపరుల ఆగడములవలన కలుగు అనర్థములు, తప్పరయని నృపరాజ్యమున గలుగు అనర్థములు.

నేటి అయోమయపరిస్థితి యందుండు విద్యార్థి లోకము ఇటువంటి గ్రంథములు పఠించిన, బుద్ధివికాసము

నొంది, కర్తవ్యనిష్ఠ, పరమతసహనము, సమతాగుణము మున్నగు సద్భావములు గల్గి ప్రయోజకులు కాగలరు. విద్యార్థికారు లీ విషయమును గ్రహింతురుగాక!

ఇటువంటి రసవత్కావ్యమును పాఠకలోకమున కందించిన శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తిగారు అభినందనీయులు. వారికి సర్వేశ్వరుడు సర్వ సౌఖ్యములను ఇతోధిక సాహిత్యసేవా సామర్థ్యమును అనుగ్రహించుగాక!

అనంతపురం, సం॥ పి. వెంకటాచలం.

25—2—'7.

శ్రీః

1. తూర్పు

శ్రీమంతంబయి సేవ్యమానమయి చారిత్రంబు సౌభ్రాత్రమున్
క్షేమం బీశ్వర భక్తిశక్తి మొదలౌ శ్రీలొప్ప పౌరాళికిన్
ధామంబై కళ కాటపట్టయి చరిత్రఖ్యాతమై పావనం
బై మా రాయలసీమరత్నమయి లేపాక్షీ పురంబొప్పెడిన్.

ఆ పురసమీపమందున
నేపారెడి నొక్కగుట్ట యీశ్వరనిలయం
బౌ పుణ్యగిరి నిఖిలపా
పాపహమయి 'కచ్ఛపాద్రి' యనఁ బ్రథితంబౌ.

ఘనమగు స్కాందపురాణం
బున నఱువది యెనిమిదైన పుణ్యస్థలులం
దొనరఁగ "లేపాక్ష్యాం పా
పనాశనః" అనుచుఁ జెప్పఁబడియుండుటచే.

ఈ లేపాక్షి పవిత్రధాత్రి యిట సర్వేశుండు పాపాపహుం
డై లీలన్ విలసిల్లుచుండు నతభక్తాభీష్టదుండౌచు నే
వేళన్, దన్నిలయంబు కూర్మగిరిపై వెల్గున్, దదంతస్థితం
బౌ లింగంబు నగస్త్యుఁడే నిలిపె నం చార్యోక్తి యేపారెడిన్.

ఏకాలమందో నిలిపిరి
ప్రాకటముగ రామభద్ర వాయుతనుజులే
యాకూర్మశిఖరిపైనన్
శ్రీకంఠుని లింగములను రెంటిని భక్తిన్.

సీతాదేవిని గొని చను
నాతఁడు రావణుఁడు; దాఁకి యజ్జటాయువు హతుఁడై
పాతితుఁడై యున్న నతనిఁ
బ్రీతిన్ శ్రీరాముఁ డిటనె 'లేపక్షి' యనెన్.

అనియు నందుచే దానికి ననుగుణముగ
జనులు 'లేపక్షి' 'లేపాక్షి' యనుచు నీప్ర-
దేశమును బిల్వసాగిన దీనిపేరు
నట్లె 'లేపాక్షి' యనుచునే యయ్యెనంద్రు.

మధుర మీనాక్షి, కంచిఁ గామాక్షి యెట్లొ
అల్ల కాశీపురిని విశాలాక్షి యెట్లొ
అట్లె లేపాక్షియందు లేపాక్షి యనెడి
దేవి కల దని కొందఱు తెలుపుచుంద్రు.

నూటయెనిమిదిగాఁగ సన్నుతికి నెక్క-
నట్టి దివ్యతిరుపతులయందు నిదియుఁ
జేరు ననుటకుఁ గల దిప్డుఁ జిహ్న మగుచు
నచటఁ దిరుమల దేవర యాలయంబు.

విజయనగర సామ్రాజ్యము
విజయధ్వజ మెత్తియున్న వేళ నిదియు ది
గ్విజయము లొనర్చెఁ గడు న
క్కజముగఁ బ్రతిరవిదినంబు కలిసెడి సంతన్.

శ్రీలు పొంగిన వా దివ్యకాలమందుఁ
గాలమును దప్పకెప్పుడుఁ గలుగుచుండె
వర్షములు, దాన వర్షించె వసుధ సుధను
బోలు నన్నంబుఁ దాఁ బ్రాణిజాలములకు.

పాఁడిపంటలు, ప్రజయును, పైకములును
ఇండ్లు వాకిండ్లు పూలును పండ్లు నగలు
గుళ్లు గోపురములు మేటి కోటపేట
లతిశయంబుగ నుండె లేపాక్షిపురిని.

ధర్మముఁ దప్ప రెవ్వరు, నుదారులె యంద, అహర్నిశంబు స
[illegible]పరాయణుల్, పరమతంబులఁ బ్రీతిని జూచు వారు, దు
[illegible] పరాఙ్ముఖుల్, సతతసత్యవచో విభవాభిరాములున్
[illegible] వెలంగుచుండిరి వివేకులునై ప్రజ లాపురంబునన్,

[illegible] వల్లబారిన యసారపు యంత్రయుగంబుఁ జూడకే
[illegible] నమ్మి, యెల్లపుడు సత్యమునందె చరించుచున్, సదా
[illegible] పెద్దగాఁ దలచి, సత్వసమృద్ధిఁ జెలంగువారలై
[illegible] పిల్లఁగా మనిరి సజ్జనులై యలనాఁటి మానవుల్.

[illegible] నెత్తుటన్నఁ జెక్కుటన్నను, గుళ్ళు
[illegible]టన్నఁ గోట కట్టుటన్న
[illegible] త్రవ్వుటన్నఁ జెయి తీఁటపోనాట
[illegible] కలిమివారి కపుడు.

రసికులెల్లరు నట, రసప్రసరణంబుఁ
జేయు కళలకు నాశ్రయసిద్ధి గలదు
అచటి గొల్లఁడుకూడ నత్యద్భుతంపు
శిల్పసృష్టికి వెలగట్టు చేవఁ గలఁడు.

పలు తెఱఁగుల వృత్తులుగల
కులములతో నెల్లయూళ్ళుఁ గులుకుచునుండెన్
కులవృత్తులందె కళలను
వెలయించుచు భుక్తి ముక్తిఁ బేర్చిరి వారల్.

నరుల కేనాఁడు నుండు ప్రశ్నలు మతంబు
తత్త్వ మాచారములు; వీనిఁ దవిలియున్న
నేఁటి వేరొకనాఁటి సందేహపటలి
నాఁటి యీనాటి జీవుల నలఁపలేదు.

కన్ను చెదరనివారు, లక్ష్యమ్ము శ్రద్ధ
సులభమార్గముల్ గలవారు, పలు తెఱఁగుల
వార లైనను వారలు స్వస్వ యోగ్య
పూర్వ సంజ్ఞానసరణులఁ బోవువారు.

వేదమందలి వర్ణముల్ వేరు వేరు
గతులు, స్వరములు, శక్తులుఁ గలిగియున్న
నెట్లు లేకార్థ యోగత నేపుఁ జూపు
నట్టె వారలు నియతి నొప్పారువారు.

సంప్రదాయంబనెడి భూమి, శ్రద్ధయనెడి
శిలఁ, గళాశిల్ప వైచిత్రి వెలుఁగ, మోద
దేవగృహములఁ గట్టిరి తృప్తి వారు
మనవలెన్ గాలిమేడలఁ దనివి సనక.

నాఁటి జీవుల భావముల్ నాఁటివాఙ్మ-
యంబు కళలును, బద్ధతులన్నిటికిని
ఆ పరాత్పరుఁ డాధార మయ్యెఁ బుట్ట
నలర గుఱిగాఁగఁ జరముల కచలయట్లు

అట్టి దివ్యకాలమున విఖ్యాతమైన
విజయనగర సామ్రాజ్యాన వీర రసము
నిండి తొనకెడి పెనుగొండ మండలమునఁ
జేరియుండెను లేపాక్షి సిరులుపండ.

విజయనగరేశునకుఁ గడుఁ బ్రీతిపాత్రుఁ
డగుచుఁ, బెనుగొండ పట్టణ మందుఁ గోశ-
మునకుఁ జెందిన యుద్యోగమును వహించి
వరవరుం డొక్కఁడుండె సంతసము మీఱ.

'నందిలక్కి-సెట్టి' నామకుం డాతఁడు
అతని పత్ని ముద్దమాంబ యనఁగఁ
బరఁగుచుండె, వార లిరువురుఁ గడుపుణ్య
సంయుతులు సదా స్వధర్మపరులు.

పూర్వపుణ్యఫలమొ, పురహరు కరుణయొ
వారి కుదయమైరి వరుసగాను
ప్రియముఁగూర్చు సుతులు విరుపణ్ణ, వీరణ్ణ,
యనఁగ నిరువు రందు నగ్రజుండు-

కన్నులు తెఱచిన కడు చిన్నిపాపఁడే
చూపఱ మనసెల్ల జూఱకొనియె,
నెలరాజువలె రోజు లలివెంచు బాలలీ-
లల నలలను లేపె నెలమిజలధి,
ముగ్ధమోహనమూర్తి మురిపెంపుఁగొమరుఁడై
వృద్ధినొందుచు నేర్చె విద్యలన్ని,
నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనమందె
పూర్ణ కళానిధి స్ఫూర్తి వెలిఁగె,

శక్తి, మతి, ధృతి, కాంతియు, శాంతి, భక్తి
అతని వరియించియుండె, జాడ్యంబుగాని
వైక్లబముగాని నాస్తికత్వంబుగాని
పురుషపుంగవు నాతనిఁ బొరయకుండె.

ఆత్మగుణముల వీరణ్ణ యనుఁగు ననుజుఁ
డగుచు నతనినె యన్నింట ననుసరించె
రామచంద్రుని లక్ష్మణస్వామియట్లు
పురుష వృషభుల జత సిరి మూల మయ్యె.

శ్రీ వీరణ్ణ, విరుపణ్ణలు
లేపాక్షి వర్ణచిత్రము

ఎత్తగువారి తీరు కడుహృద్యము, మధ్యములెన్న సన్నముల్,
చిత్తములెట్టు లట్టెదల శ్రీలు విశాలము, లింపునింపు న
త్యుత్తమమైన మేని జిగి, తోరపు సారపు దీర్ఘదోర్గళుల్
పెత్తన మెత్తి చూపు, ముఖబింబము లంబుజవైరిఁ గేరెడిన్.

అన్న విరుపణ్ణ కన్నులయందు భువన
మోహకంబగు నొక సౌరు, స్ఫూర్తి, శక్తి
భావదివ్యకళాజ్యోతిప్రభలు గలవు
అనుజు కన్నులు నట్టివే యనఁగవలెనె?.

వారి ముఖాంబుజంబుల విభాసిలు తేజము, వారి ఠీవియున్
వారల మీసకట్టు నెరపట్టున నాడెడి మొల్కనవ్వు, గం
భీరత, వారి భ్రూలతల బింకము, కొంకని వారివాక్కులున్
వారిని వీరశూరులని వారక చెప్పుచు నొప్పు నెప్పుడున్.

వీరశైవులు వారు తద్వీరరూప
మందు సుందరతయుఁ గళాస్పందనమును
దేవభక్తియుఁ బరమశాంతియును నగుచు
వెల్గెడిని విశిష్టాద్వైత విధిని శివత.

వీరభద్రుఁడు వారి యిల్వేల్పు, కల్ప
వృక్షమని యాతనినె నమ్మి వీరవరులు
భద్రమును గాంచుచుండిరి, పాపపటలిఁ
ద్రుంచు జగజెట్టి వీరభద్రుండు సూవె.

వారల తాతతండ్రు లొకపాటిని దేనికి లోటులేక, సా
ధారణ వృత్తులన్ గొని ముదంబున నుండిరి కాని యీ యసా
ధారణ శక్తియుక్తులు పదారు పదేడు వయస్సునందె వి
స్తారముగా సిరిన్ బరులసౌఖ్యముఁ బెంపఁగఁగోరి దీక్షతోన్.

తమ భుజశక్తి, సంతతము ధర్మమునం దనురక్తి, రాచకా
ర్యములను యుక్తి, దుష్పథవిరక్తి, యకృత్రిమరాజభక్తియున్
తమ కవకాశమున్నపుడు తప్పక చూపి, ప్రజాళి మెప్పు, భూ
రమణు ననుగ్రహంబుఁగని ప్రాయము శ్రేయముఁ గూర్ప
నేర్పుతోన్.

[illegible] లిద్దరు సమరశూరులున్ వీరులు శాత్రవాజ్యహ
[illegible]కులు వీరభద్రుఁడు షడాననుఁడున్ బలె వైరి శీర్ష వి
చ్ఛేదము చేసి, యాత్మవిభుచిత్తము హర్షరసాబ్ధి ముంచి, సం
భావన చేసి రాతఁడు సెబాసని యీయఁగ మండలేశతన్.

అట్లు పెనుగొండ మండలాధ్యక్షులైన
వార లిరువురు ధర పరిపాలనంబు
సలుపు నప్పుడు రెండు కన్నుల విధాన
సకల దూరంబులను గాంచి రొకట లెస్స.

పురుష వృషభుల జత శ్రమమ్మునకు నోర్చి
సుప్రజోద్యానమునకెల్ల సుస్థిరత్వ
ధర్మకుల్యామృతముఁదోలె, దాని వలన
[illegible] విరు లవి కొల్లగా విరియసాగె.

బసవనిరుక్త సూక్తపథ వర్తను లా నరపుంగవుల్ సదా
వ్యసనములందుఁజిక్కక సమార్జిత సంతత సంపదోఘమన్
గుసుమసరంబుఁ దాముఁ దమకూర్మిజనంబులుఁ ద్రెంపి
తాల్ప కా
యసుర నిహంత కా శివున కర్పణసేయఁగ దాచిరట్టులే.

తమ విభుని పాలి ధనమును
తమ ప్రజకై యుంచినట్టి ధనమును, బరవి
త్తము దేనిని స్పృశియింపక
తమ పాలిటి విత్తములను దాచిరి వారల్.

ఎట్టి యాడంబరములేక యెట్టిభోగ
లాలసత్వములేక యుల్లాసయుక్త
సరళ జీవితంబును వారు జరుపుచుంట
ప్రజలకెల్లను మేల్బంతివలె నెసంగ.

'తలపరిగెలు' వారు త్రవ్వించి చెరువులు
కట్టించి కృషి కెద తట్టినారు
సరియగు నూళ్ళలో సంతల నేర్పాటు
చేసి, సౌకర్యంబుఁ జేసినారు
వర్తక, కర్షక పౌరసంఘములు స్థా
పించి వానిని బ్రోత్సహించినారు
సత్పాత్రములకును సత్కార్యములకును
హెచ్చుగా దానంబు లిచ్చినారు

తాము చేయుటెగాక ప్రోత్సాహులగుచుఁ
ప్రజల చేతను సభలచేఁ బ్రభులచేత
నెన్నొ సత్కార్యములను జేయించినారు
ప్రజకుఁదల్లియుఁ దండ్రియై పరగినారు.

పరమభక్తిని, గొరవనిపల్లి యొద్ద
శ్రీ మహాలక్ష్మి గుడిని నిర్మించి వార
లాదివారమునాఁటి లేపాక్షి సంత
జతకు శుక్రవారపు సంత జరిపి రచట.

శ్రీదేవి సేవకై సం
పాదించి యొసంగి రెన్నొ మడి మాన్యములన్
పేదలకై త్రవ్వించిరి
ఆదరి 'నవతుంగభద్ర' యను నొక కాల్వన్.

చిన్నతనంబు నుండియును శిల్పమటన్నను ప్రాణమౌ 'విరూ
పణ్ణ'కుఁ గన్నులారఁగని భావసమాధి మునుంగు, భావముల్
చిన్నెలు వన్నెలున్ వెలయు చిత్రములన్న మరింత యాశ వీ
రణ్ణకు నన్నదమ్ములు కళార్పితచిత్త మనోహరాకృతుల్.

ఆలనాఁడా పెనుగొండ పట్టణము మధ్యన్ వెల్గు నా కోటలో-
పలి యంతఃపుర సీమలందు, బహు దేవస్థాన సంస్థాన మం
డప ద్రాక్షావన దాడిమీ వనములం దా కొండపైఁ గోనలం
దెల 'శిల్ప'మయి వారు కాంచి రతిదివ్యంబౌ కళాస్వప్నముల్.

వివిధ ప్రదేశములఁగల
వివిధములగు శిల్పములను వీక్షింప మదిన్
దవిలిన కోర్కెన్ వారలు
శివాజ్ఞఁ బయనంబు చేసి చెచ్చెరఁ జనుచున్.

విద్యానగర శిల్ప విద్య గన్గొని, రమ్య
చాళుక్య శిల్పాల సౌరు చూచి,
ఆ కదంబుల శిల్ప మాలోకనము చేసి,
యాంధ్రుల శిల్పము లట్టె కాంచి,
పల్లవ శిల్ప సౌభాగ్యంబు, చోళుల
శిల్పముల్, గంగుల శిల్పములను
గన్గొని హొయసళఘనశిల్పచాతురి
లక్షించి, వానిలో లయము నొంది,
సోదరులు వానిలోని ప్రభేదములను
విదిత నాగర ద్రావిడ వేస రాది
రీతులను చాల నెఱిఁగి వేర్వేరుచోట్ల
శిల్ప శిల్పుల కథలెన్నొ చెలఁగి వినిరి.

'జకణాచారి' యనఁబడు జ
నకుఁడగు 'దాసోజ' పుణ్యనామక శిల్పిన్
'డకణాచారి' యనెడి పు
త్రకుఁడగు 'చావణుని' గూర్చి తనరెడి కథలన్.

విని, యా సోదరు లెల్లవేళలను దద్విఖ్యాత శిల్పంబులన్
ఘనమౌ కేశవు దేవళంబును నమోఘ ప్రజ్ఞ బేలూరు నం
దుఁన గట్టించిన విష్ణువర్ధనుని యుద్యోగంబు వే మెచ్చుచున్
గనఁగాఁజొచ్చిరి తామునట్టి పనులన్‌సాధించు స్వప్నంబులన్.

ఏకాంతంబున రమ్యదేశములఁ జిత్తైకాగ్రతన్ నిల్చి తా
లోకాంతిన్ 'విరుపణ్ణ' యెన్నొ దివిపల్లోకాల నెంచెన్, గళా
శ్రీ కళ్యాణ విశాల మండపములన్ సృష్టింపఁగా, వేడ్క భూ
లోకంబందున శిల్ప కల్పక పనుల్ పూరింపఁగాఁ గోరుచున్.

వార లిట్టులు దివ్య శిల్పాలతోడ
వెలుఁగు దేవాలయంబులు విత్తమెల్ల
వెచ్చ పెట్టి కట్టించి సేవింప నెంచి
రీశు, నిలువేల్పు, విష్ణుని నితరసురల.

అందుకై వారు తమ దేశమందు నెందు
నెందు నున్నట్టి శిల్పుల కందఱకును
తగిన సౌకర్యములను ప్రోత్సాహ మిచ్చి
ప్రతిభ ప్రాకటఁ బందిళ్ళు పరచినారు.

[illegible] శిల్పుల నన్నిచోట్ల
[illegible] చాల మనోహరముగ
[illegible] తేయించి కళ ప్రదర్శన మొనర్పఁ
జేసి, వారికి బహుమతుల్ చేసినారు.

ఆ సభలందు వారు ప్రతిభాన్విత శిల్పి సమూహమందు న
గ్రేసరులైన వారిని పరీక్ష యొనర్చి సుదీక్షఁగూర్చి వి
శ్వాసముఁ జేర్చుచుండిరి స్వవాంఛితసిద్ధిని, కాని యందు న
గ్రాసనమందు మేటి మొనగా డొక డెందు లభింపకుండినన్.

ఎన్నోనాళ్ళు నిరీక్ష చేసి రటులే స్వేచ్ఛాచకోరాలకున్
జెన్నా వెన్నెల వెన్నవిందు లిడగా చిన్నారి లోకానకున్
కన్నుల్ చల్లఁగఁజేయ రాల్ గరగఁ జీఁకట్లెల్ల ఛేదిల్లగా
గ్రన్నన్వచ్చు కళా కళాధరుని రాకన్ గోరుచున్ వారిఁకన్.

2. కూర్పు

అంత నొకనాఁడు విరుప భూకాంతుఁ డొకఁడె
యేగి లేపాక్షి పురమున కేదో యొక్క
రాజ కార్యంబుపైఁ గొన్ని రోజులందె
నిలిచె నందలి ప్రజలెల్ల నెలమిఁ గొలువ.

అటనొక పూర్ణిమా దివసమందు మహీశుఁడు సోమవారమం
దెటులనో రాజకార్యముల నెల్లను వేగ ముగించి, సంజఁ జెం
గటఁగల కచ్ఛపాద్రికి నొకండ ముదంబుననేఁగి యందుఁ దొ
ల్లిటి దగు పాపనాశనుని లింగము నర్చన చేసె భక్తితోన్.

తరువాత రామలింగము
వర హనుమల్లింగమును నపార శ్రద్ధా
పరుఁడై పూజించెను పుర
హరుమూర్తి విశేషముల నహార్యంబుపయిన్॥

పిమ్మట నత డొక సువిశా
లమ్మును రమ్యమ్మునౌ శిలాతలమందున్
నెమ్మదిఁ గూర్చుండె మనో
జ్ఞమ్మగు చంద్రోదయమ్ముఁ గనుటకు నంతన్.

లోకబంధువు పగలెల్ల లోకమెల్లఁ
గాచి విశ్రాంతి గొనఁగఁ బ్రతీచి మునిఁగ
జగము నెల్లను స్వకర ప్రసార విధిని
దనుపఁ బూర్ణ కళానిధి తరలి వచ్చె.

ప్రాక్ ప్రతీచుల రాగ మేపారి యుండె
సద్దు సందడి లేనట్టి సంధి వేళ
అప్పుడు విరుపణ్ణ విభున కల్లంతదవ్వు
నందె కాన్పించె నొక క్రొత్తవ్యక్తి యెవరొ.

విరుప భూపతి కనుదోయి విస్మయమున
వికసితముగాఁగఁ జూపెల్ల నికట భూమి
వర్తిలుచున్న యా క్రొత్తవ్యక్తి యందు
లగ్న మొనరించి యోచనా మగ్నుఁడయ్యె.

గౌరవర్ణుండు సుందరగాత్రుఁడతఁడు
ప్రతిమశిల్పమునట్లు గాన్పించు మధుర మూర్తి.
క్షితి ధరమునిండ నున్న యున్నత విశాల
శిలలఁ బరికించుచుండె నాతని దృష్టి.

అతని యంగపుసౌరును నతఁడు శిలలఁ
గాంచు చుండిన తీరును గాంచఁగానె
ప్రభుని హృదయాన నాశావిపంచి యందు
మృదులగతి నొక్క తంత్రి కంపించె నందొ

ఆ యువకుఁడల్లె మెల్లగా నవని విభుఁడు
కూరుచుండిన యా శిల చేరువకును
వచ్చి యచ్చట సుందర ప్రతిమవోలె
వెలయు విరుపణ్ణ వీక్షించి విస్మయమున.

నిలిచి తటాలునన్, గనుల నిండుగ నాతని భవ్యసుందరో
జ్జ్వలమగురూపమున్ వెలుఁగుపానముచేయుచునుండ భూవిభుం
డలఘు కళాతపస్వివలె నాతఁడు తోఁచినఁ దన్ముఖాబ్జమం
దలి లలితాచ్ఛ దివ్యకళ త్రావఁగ సాగెను నేత్ర పాత్రలన్.

నిమిషమాత్ర మట్లనిమిషులై యొక్కరి
నొకరు వారు చూచుచుండు నపుడు
హృద్విపంచితంత్రులెల్లఁ గంపించి స
రాగముగ స్రవించె రాగసుధలు.

అంత నదేమితోఁచినదొ, యావిభుడట్టులె లేచి ముందుకున్
గొంత క్రమించె, నల్లె యువకుండును ముందుకువచ్చె
ముందు భూ
ంతుడె యేఁగి సాగిపడగాఁగయిసాచెనొ? యాగతుండె భూ
ంతుని మ్రొక్కఁగాఁజనెనొ? కౌగిటఁ జేరిరి వారవారిగన్.

ఎఱుగ రొకరి నొక రదే జన్మ స్నేహమో
వీక్షణంబునందె ప్రియవయస్యు
లగుచు గాఢమైన యాలింగనంబునఁ
దనిసినారు తమ్ముఁదాము మరచి.

నిండు జాబిల్లి తూరుపు కొండదాటి
స్వల్ప మాత్రమ్ము ముందుకు సాగియుండె
స్నిగ్ధ ముగ్ధరాగంబు నిర్లిప్తమగుచు
పండు వెన్నెలలై దివి నిండుచుండె.

ఆ యఖండామల జ్యోత్స్నయందు, మంద
మంద మారుతమందు, రమ్యప్రదేశ
మందు, స్వేచ్ఛావిహాయస మందపూర్వ
సఖుల సంభాషణము విలాసముగ సాగె.

[illegible]కాశములందు శాంతముగ విశ్వేశాన శశ్వత్కృపా
[illegible]జ్యోత్స్నలఁ దేలుచుండి, ప్రతిభాపక్ష ప్రభావంబునన్
[illegible]చ్ఛందంబుగ మింట నీదుచుఁ గళాస్వర్లోక సంచారినై
[illegible]చ్ఛిన్న మహారసామృతఝరీస్నాతుండనై యుండెదన్.

[illegible]కంబునువీడి, బాలలలిత శ్రీలోకమం దాడి, బా
[illegible]కంబునుగూడ కేడుగడగా లేఖాకళాసాధనల్
[illegible]పదంబు పాడి, సుకళాస్వర్లోకమున్ జూడ నే
[illegible]పాటి శిల్పతపమం దా లక్ష్యమున్ గూడితిన్.

భావమునందు రమ్యనవభావ విలాసకళా సమేత నా
నానావిధ రూపరేఖల ఘనంబుగఁగాంచి ధరింతు నా పయిన్
జీవము నిచ్చి వాని నులిచే శిలలందున గండరింతు సం
భావన సేయుదుం జెలఁగి పాడుదు నాడుదుఁగోర్కె రేగినన్.

కలికి మిటారి గుబ్బెతలఁగంతునిఁగాదనుకోడెకాండ్ర. మం
జుల మహనీయమూర్తు లయి శోభిలు దేవవరిష్ఠులన్ లతా
ఫలకుసుమాదులన్ వృషభవారణవాజుల, వింత మ్రుగ్గులన్
మలచితి నందునందు నవమాధురి చిందగఁ గౌతుకంబునన్.

చిన్నెల వన్నెలన్ వెలయు శిల్పములన్ సృజియించుచుండగా
నన్ను ప్రజల్ నుతింప. నరనాథుఁడు చెంగటఁజేర్చి నాకు పె
న్మన్ననసల్పి పెక్కు మడిమాన్యములిచ్చి ప్రియంబుఁజూపె,స
త్యున్నతినిచ్చె రాష్ట్రమున నొప్పగఁజేసెఁ బ్రధానశిల్పిగా.

కానీ యానరనాథుఁ డెన్నడును నా కౌశల్యమున్ జూడఁగాఁ
గానీ రమ్యములైన శిల్పము లనేకంబుల్ సృజింపింపఁగాఁ
గానీ నోచుకొనండు,మంత్రియుతుఁడై కౌటిల్య తంత్రాలతో
నే నిత్యంబును బ్రొద్దుపుచ్చు,ధనమున్ వెచ్చించు నవ్వానికే.

సేవ్యుడనైతి నెందరికొ శిల్పుల కచ్చట, వార లెల్లరున్
భవ్యత దివ్యతం గనని బండలు చెక్కెడివారె, యాత్మలో
నవ్యయు దివ్యభవ్య సరసాద్భుత శిల్పము లొప్పఁగా మహా
కావ్యమువంటి సత్కృతి నొకానొకదాని రచింపఁగోరితిన్.

దానికి నా ధరావిభుని దగ్గర నెన్ని దినాలు కాచినన్
గాని లభింప దయ్యె సహకారమొకింతయు, నంతనెంతయున్
మానసమందుఁజింతిలి సమస్త సుఖాలకు స్వస్తి చెప్పి, యెం
దైనను నాశఁదీర్చుకొననౌనొ యటంచిటు వచ్చితి స్వామీ.

ఓయి మహాశయా! యతిసముజ్జ్వల సుందరమైన నీదు కం
దోయిని దోఁచుచున్న విగదోయి మదీయ మనోరథంబు భ
ద్రాయితమౌచు సిద్ధిఁగను రమ్యమహోదయ రాగరేఖ లే
నా యెటులున్నవో నియతి పుస్తకమందు నదృష్టరేఖలున్.

[illegible] శుభవేళయంచు మదినెంతుఁ, గనుంగొను మల్లదే కళా
[illegible] సుప్రసారమున నీరయి యా శిలలెల్ల లీనమౌ
[illegible] ముగఁదోఁచుచున్న దిటఁ జెల్లుగ నున్నదిరాయి, దేవతా
[illegible] లెన్నయైన నొక స్థానమునందే సృజింప శక్యమౌ.

[illegible] ముందు కోర్కె, మరికావలె శ్రద్ధ, కళాపిపాసయుం
[illegible] కోటి శిల్పు లిఁకఁగావలెఁ గొల్లగ నర్థరాసులుం
[illegible] సహకారము లోకులతోడు మెప్పులుం
[illegible] గల్గిన వికాసమునొందుఁ గళాలతాంతముల్.

[illegible]న్వయమునఁ
[illegible]గాఁ బుట్టి చేతఁబట్టితి నులి నో
[illegible] నను దా
[illegible]వు మయ్యా! నెగడుం గీర్తుల్.

అనెడి యా కళావంతు వాక్యామృతంబు
చెవులఁదనియింప విరుపణ్ణ చిత్తజలధి
పొంగు సూచించుచును నేత్రముల ముదశ్రు
కణము లురలగ నతని కిట్లనియెఁ బ్రీతి.

ధన్యుఁడవోయి శ్రీయుత! సుధామయమౌకళ నీకునబ్బెఁగా
ధన్యము నీదు జన్మ విబుధస్తుత! నీదు మహాశయంబునుం
ధన్యము, నిన్నుగాంచి కడు ధన్యుడనైతి, మదీయ రాజ్యమే
ధన్యతనొందె నిప్పుడుగదా నిజమయ్యెను నాదు స్వప్నముల్.

ఈ పెనుగొండ మండలము నేలెడి వాఁడను నేను, నా మదిం
దీపులు చేవుచుండుఁ గమనీయ విలాస కళాపిపాస సం
దీపితమౌచు నెల్లపుడు దివ్యమహాద్భుత శిల్ప సృష్టి కు
ద్యాపన ముందె చేసితి. సమస్తము నీ చెయి నున్నదింకఁబో.

నా యనుజుండు వీరజననాథుడు నేనును నిన్నినాళ్ళుగా
న్యాయముగా గడించిన ధనంబును న్యాసము చేసి యుంచినా
మోయి! శివార్చనంబునకు నుజ్జ్వల పుణ్య కళార్చనంబుకున్
దీయుడు దాని బైటకిఁక నీ వొనరింపుము సార్థకంబుగా.

కల్పక మట్లనల్ప సహకారమునిచ్చుఁ బ్రజాళి పుణ్య సం
కల్పము దేనికైన నిటఁ గాదన కూడితి నేని శంఖమున్
శిల్పవరిష్ఠ గోష్ఠికి విశిష్ట కళామయ సృష్టి సేయఁజే
తు ల్పులకించుచున్న విటఁదోడయి వత్తురు నీకు నెల్లరున్

ఇది కూర్మాద్రి, ప్రసిద్ధపావననగం. బెత్తేమియున్లే, దిటన్
విదితోదంతముతోచు మూఁడు వెలయున్ విశ్వేశులింగాలు, సం
పద లేపారెడి పట్టణం బిచటనే భాసిల్లు లేపాక్షియున్
గొదవే లేదిఁక దేనికిన్ మనకుఁ గోర్కుల్ పూచిపండ్లాటకున్.

ఓ కళావన్మహారాజ! నీకు నిపుడె
శ్రీ కళారాజ్య పట్టాభిషేక మిచట
నీ కళానిధినుండి స్రవించు సుధలఁ
జేయుచున్నాఁడ దశదిశల్ చెలఁగిచూడ.

నా మనమున్ ధనంబులును నా ప్రజతోడును నాసమస్తమున్
నీ కృతులాచ్ఛ శిల్పకమనీయత కిచ్చితిఁ గాన్కగా నిదే
స్వామి శివార్పణంబుగ భవన్మహిమాతిశయంబుతో కళా
శ్రీ మహిళా మనోహరుని సేవకకోటిని నేలుకొ మ్మికన్.

ధరణి కెల్లను నా పరాత్పరుఁడె ప్రభువు
అతఁడె కళాశ్రీపతి యతఁడ కాదె
ఈ జగన్నాటకమునకుఁ బ్రేక్షకుఁడగు
రసికుఁ డాతని లీలకేఁ బ్రణతులిత్తు.

[illegible] నా ధరణీవిభుడున్
[illegible] నా శిల్పియును విశ్వవిభు ప్రభయందే
[illegible]తులను లగ్న మొనరిచి
కనుగవలనే మూసి యుల్లె కనిరి సమాధిన్.

కను తెరచి చూడ వారికిఁ
కనిపించెను లోకమెల్లఁ గను తెరచుట ర
మ్య నవారుణ రేఖలలో
వినోదముగ నంత వారు వెడలిరి పురికిన్.

సంబర మొప్పనంత నరసంబుగ నామహనీయశిల్పిభా
వాంబరమందుఁజైపయిఁదమంతటఁదామె స్ఫురింపసాగ ది
వ్యంబుగఁదాను చూపఁగడు నాసలువడ్డ శిలాకళామహా
శాంబరి దివ్యమంత్రములు సాధితముల్ సవశక్తియుక్తముల్.

అంచిత కూర్మశైలశిల లన్నియు శిల్పివరేణ్యుడున్ బరీ
క్షించె, మహాద్భుతప్రతిభ నేర్పఱచెన్ మదిఁ గట్టడాలు క
ట్టించు క్రమంబు,శిల్పముల నెల్లను దీర్చుక్రమంబు సాయ మే
తెంచిరి శిల్పులున్, బ్రజనుతించెఁ జలించెను గుప్తవిత్తముల్.

ఆ విరుపణ్ణ రాచరికమంతయుఁ దమ్మున కొప్పఁజెప్పి తా
నా వరకూర్మ పర్వతమునందె తిరంబుగ నిల్చె సత్కళా
సేవకునై యమోఘముగ శిల్పిశతంబు లుపక్రమించు నా
నావిధ శిల్పగాన వహానంబునకు న్నవరించుచున్ శ్రుతిన్

ఈ శుభవార్త దేశమున నెల్లెడలన్ బ్రసరించె సమ్మదా
వేశము నిండె లోకమునఁ బెల్లుగ సాయుధు సేకుర న్నమా
వేశము లుత్సవంబులును భేరులమ్రోఁతలె యెందు నిండి పో
గా శుభమా ముహూర్తమును గన్గొని నిల్పిరివేగ శంకుపున్.

లేపాక్షిపురము సమీపంబునందు నా
కూర్మాద్రియను చిన్న గుట్టపైన
నొకవైపు పాపనాశకుని లింగంబు నిం
కొకవైపు వాయుపుత్రకుఁడు, రాము
డును బ్రతిష్ఠించిన మునుపటి లింగముల్
పరగు తీరున మధ్య భాగమందు
విరుపణ్ణ యిలువేల్పు వీరభద్రస్వామి
దేవళం బుత్తర దిక్కు ముఖము
కలిగియుండెడి విధమునఁ గట్టుటకును
దానికీశాన్య దిక్కునఁ దనరునట్లు
పాపనాశేశు గుడి దాని ప్రక్కఁ గౌరి
దేవళంబును నిర్మింపఁ దివిరి యంత.

పాపనాశున కెదురుగాఁ బరగునట్లు
శ్రీ మహావిష్ణు గుడిని నిర్మింప మరియు
వీరభద్రుని భార్యయై వెలయు భద్ర
కాళిదేవళ మొక ప్రక్కఁ గట్టఁ దివిరి.

ఈ గుడులగుంపు సర్వము నిమిడియుండు
నట్టి యొక పెద్ద భవనంబుఁ గట్టి యందు
[illegible] మొదలగు దేవమూర్తులను స్తంభ
[illegible] సృజియించి నిలుప భావమున నెంచి.

పరగ దానియందె పంచలోహంబుల
ప్రతిమ లుంచ నొక్క పాతరయును
సర్వలోకనాథు శయనమందిరమును
గుప్తముగ సృజింపఁగోరి మరియు.

ఉత్తరపుదిశ వాకిలి యొప్పుచుండు
నా భవనము ముంగిట నొక యద్భుతమగు
రంగ మంటపమునుగట్టి రంగుమీఱు
శిల్పములనందు స్తంభాల నిల్పఁదలఁచి.

దాని కద్భుతమగు మహాద్వార మొకటి
కట్టి యట్టులే యొక ప్రాకార మచటి
నుండి కట్టుచుఁ గల్యాణ మండపమును
నితర శిల్పాలనందు నిర్మింపఁదలఁచి.

వీనికెల్లను చుట్టును వెలయునట్లు
భద్రముగ బృహచ్ఛిలలతో భవ్యమయిన
యొక్క ప్రాకారమునుగట్టి, యున్నతముల
ద్వారముల మూఁటినందు నిల్పంగనెంచి.

వచ్చు భక్తుల వసతికై పరగునట్లు
మండపంబుల వరుసలు మహితమైన
సోమవారమండపమును సొబగుమీఱ
ప్రహరిలోపల, చుట్టు నిల్పంగఁదలచి,

గుట్ట క్రిందను లేపాక్షి పట్టుదాకఁ
గట్టఁగా నెంచి వరుస ప్రాకారములను
వాని లోభాగమున మంటపములు గట్టి
తగిన సౌకర్యముల్ గూర్పఁదలచి మదిని.

ఆ మహాశిల్పి యందరియభిమతంబు
వడసి, యిన్నింటికిని దగువారి నందు
నందు నయ్యయికార్యములందు నిల్పి
అంతమందికిఁ దగుసలహాలు చెప్పె.

ఎంతమందిశిల్పు లెందరు పనివార
లెన్నియులులు సుత్తు లెన్నిశిలలు
నెన్నిపరికరమ్ము లెంతధాన్యము ధన
మ్మెంతసంబర మ్మదెంతభక్తి.

అమ్మహాశిల్పి శంఖారవమ్ము మేలు
కొలిపె వేయా ఉలుల కలకలకలమ్ము
నాస్వనమ్మున వినిపింపదయ్యె నేమొ
నభమునందలి దేవదుందుభిరవమ్ము.

చీల్చుచుఁ జీల్చుచుం జనఁగఁ జేతికిలొంగెను గండశైలముల్
తొల్చుచుఁ దొల్చుచుం జన గతుల్ గని రూపములన్ ధరించుచున్
మల్చుచు మల్చుచుం జనఁగ నవ్యవిలాసముఁ బెంచుచున్ శిలల్
నిల్చుచు నిల్చుచుం గనియె నిశ్చలనిత్యసురాలయస్థితిన్.

సంకల్పించినటుల్ పనుల్ నడువగా సాగెన్ మహాశిల్పియుం
బొంకంబొప్ప నులిన్ ధరించి యటులేపుంఖానుపుంఖంబుగా
సంకల్పా లవతారమెత్తినటు విశ్వస్తుత్యశిల్పంబులం
గైంకర్యంబుగ నాపరాత్పరునకుం గావించె నెన్నింటినో.

తోడిశిల్పులుగూడ నద్భుతములైన
శిల్పశతముల వరుస సృజించినారు
లలితకలితాచ్ఛదివ్యశిల్పములతోడ
సాగె నాలయనిర్మాణసరసకృతియు.

మైనమా కాదు, మరిబంకమన్నగాదు,
కనకమునుగాదు, లోహముల్ గావు, కావు
జలపపున్ రాళ్ళు పెట్టుకు 'ఘట్టు' మనుచుఁ
బగులురాతిలోఁ గళఁజూపుపగిది వింత.

రాయియే శిల్పులకు నపరంజియయ్యె
నంతయేగాదు సత్కళానంతదివ్య
శక్తినయ్యెను స్వరములు, శబ్దములును
భావములు, శిల్పనాట్యసంభారములును.

ప్రసరించి లేపాక్షిపట్టు ముట్టుచునున్న
ప్రాకారములు మంటపములు మొదలు
లోనిగర్భగృహాల లోభాగములదాక
మలవనిరాతినే నిలుపలేదు

నేరుగా చూపులమేరలే ముట్టు ప్రా-
కారాల కొకయింత గారలేదు
మదపుటేనుగులకును మెదడు గ్రక్కదలించు
పెద్దరాదిమ్మలే పేర్చినారు

బహువిధంబుల చెక్కడాల్, పార్శ్వములును,
ముఖములును, శిల్పములు గల్గు ముద్దుస్తంభ
ములనె నిల్పిరి మంటపంబులకుఁగూడ
మొండికంబాలు గింబాలు మొదలె లేవు.

సముచితోన్నతపీఠముల్, స్తంభపంక్తి,
కుడ్యములు, మంచిమేల్కప్పు, గోపురములు
గలుగు నానావిధాలశాలలను, మంట-
పముల గుళ్ళను గట్టిర బ్రమ్మగొలుప.

పొలములును, చెట్లు, పట్టణమున నెసంగు
సౌధములకంటె నెత్తైన స్థలముగాన
ప్రహరిలోఁగల మూఁడుద్వారములఁ జొచ్చి
విమలమారుతము ప్రదక్షిణములె సలుపు.

వెలయఁ బ్రదక్షిణమ్ములుచేయుచునె చూచు
మంటపపంక్తులన్ మహితమగుచు,
నుత్పాతమును, పాత, ముత్పాతమును గల
అల వలెఁ జెలువులు గులుకుచుండు

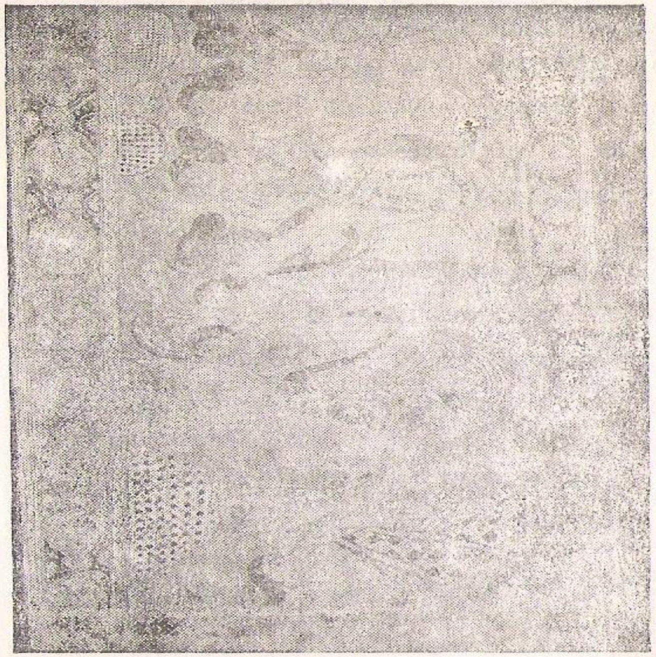

చుంచుఁ జూపులుపారి చూచునందాకను
దప్పనిసరియంచుఁ గప్పినారు
చుంచులో వైపు మెట్లంచులఁదీర్చి రం
ధ్రములుదొల్చినది యద్రబమ్మగొల్లు

మెట్లయంచులఁ దీరిచి మేలిముగ్గు
లలరుఁదీవలు సరిపెనల్ పలువిధముల
బంధములుఁ జూపి రాశిల్పివరులు విప్పి
వివిధరేఖావిధాకళావిశ్వములనె.

స్తంభములు నూర్లకొలదిగఁ దవిలి తనివిఁ
గనక నొక్కొక్క స్తంభంబునను న వెన్నొ
ముఖము లొక్కొక్క ముఖమున ముద్దులొలుకు
శిల్పములఁ దీర్ప శిల్పుల సిద్ధియేమొ.

[illegible]క్రముగ్గున్నటు లుండ దింకొకటి సంయోగంబు కేలొటులే
[illegible]టింకొక్కటిఁబోల వాముడులు సంయోగంబు
భద్రంబె యా
[illegible]పూవుంబలె నుండ దొక్కపువు సంయోగంబు
సౌందర్యమా
[illegible]శిల్పంబునుబోల దింకొకటి సంయోగంబు పెంచున్ గళల్.

[illegible]ర్యులు, చంద్రులు, క్షోణీజములు పూలు
పండ్లును, జిలుకలు, వారిజములు,
[illegible]ముల్, కూర్మముల్, మృదుహంసలును పాము
లును పాఁపముళ్ళను వనచరములు

నను చూచితివా? తాను సన్మార్గుడైనట్లే యెప్పుడును ఈతడు నటించును. ఇట్టి నటన మరెవ్వరికిని సాధ్యపడదు సుమా! ఇట్టి మత్తుగుందును చల్లియే మన ప్రజలను తనవైపు త్రిప్పుకొన్నాడు. వారిని నాపైకి రేపినాడు. నేను బాధపడు చుండ తాను సంతోషించినాడు. ఔరా! నాపై ఇతనికి ప్రేమయా? నాకుగా రాజ్యము నిచ్చెనా? ఆహా! ఇంతకంటె నటన యున్నదా? మన శత్రుని ఆస్థాన శిల్పిని రప్పించి, వానిని గొప్పగా చేసి, వాని ద్వారా శత్రురాజుతో చేయి కలిపినాడితడు. ప్రజలలో రాజుపైన, రారాజుపైన ద్వేష మును పెంచినాడు. మనకు వచ్చెడి పన్నులను తానె గైకొ న్నాడు. శత్రుసైన్యము వచ్చుచున్నది. ఇంక ఉపేక్షించి నచో నెట్లు?" అని అసత్యమును సత్యముగా తోచునట్లు పల్కి, రారాజును రెచ్చగొట్టెను. వెంటనే రారాజు విరుప ణ్ణను శిక్షింపబోయెను. కాని అతని కనుల కాంతికి ముగ్ధుడై అట్లే సోలిపోయెను. "ఔరా! యీతని కనుల శక్తి! ఏమి ఆశ్చర్యము!" అనుచు ఆ ధూర్తుడు చింతించెను.

ఇంత జరిగినను విరుపణ్ణ చలింపక, ఆ ధూర్తుని అసత్య ప్రకటనా శిల్పమును గాంచి, ముగ్ధుడై "ఆహా! ఈ నా తమ్ముని మాటలు విన్నచో ఎవనికైనను సత్యము [illegible] అసత్యమే ప్రకట మగును. ఎంత కల్పన చేసినాడు? అసత్య కల్పన యున్నచో వీనిదే పెట్టినపేరు. లోకమున సత్యము [illegible] స్థిరమైనది. దివ్యమైనది. కాని అసత్యము సత్యమను [illegible] గుతో జనుల నాకర్షించును. కన్నులే గాదు ప్రమాణము [illegible] అంతరదృష్టియు ముఖ్యము. సత్యాసత్యములను భగవ

తుడు గుర్తించును" అని తనలో తలపోయసాగెను. ఇంతలో రారాజు విరుపణ్ణను జూచి, "మరి యీ నేరములకు ఏమి బహు లిత్తువు?" అనెను.

అంత విరుపణ్ణ చిరునవ్వుతో, "ప్రభూ! ఈ నా తమ్ముని మాటలు విన్నచో ఎవనికైనను అసత్యమే సత్య మని తోచును. వీనిని నమ్మకుడు. కోట్లకొలది ప్రజలుగల సామ్రాజ్యమునకు మీరు నాయకులు. కనుక పరిపాలనమున వేయి కనులతో జాగ్రత్తగ మెలగవలెను. ఈ సార్వభౌమ పదవిని స్వీకరించి, ధర్మయుక్తముగా ప్రజలను పాలించిననే భగవంతుడు సంతోషించును. ఇందులకు నిస్వార్థత, సౌశీ ల్యము, త్యాగము, విజ్ఞత, దక్షత, ధార్మికగుణము మున్నగు నవి కావలెను. ఇందేది లోపించినను చివరకు ప్రమాదము తప్పదు. స్వార్థపరుడగు నితడు ఇచటి ప్రజల స్వరూపమునే మీరు చూడలేనట్లుగా- అసత్యమను గంత మీ కనులకు కట్టినాడు. ఇప్పుడైన ఆ గంతను విప్పి, సత్యమును దర్శిం చుడు.

ఈ పెనుగొండ సరిహద్దులలో నున్నవారి హృదయ ములు సైతము నే నెరుంగుదును. మీపై అందరికి నిండు ప్రేమ, భక్తిగలదు. వారట్టి మాయమర్మము లెరుగరు. ముందే చెప్పితినిగదా! ఈతడు దురాశాపరుడై ప్రజలపై పన్నులదాడి సల్పి, వారిని పీల్చి పిప్పిచేసెను. మరి ప్రజలు సహింపక ఊరకుందురా? ప్రజలకితనిపై ఇప్పటికిని వ్యక్తిగత ద్వేషములేదు. ఇతడు మంచిమార్గమునకు వచ్చెనేని, గత

మధ్యరంగమ్ము చుట్టు స్తంభములఁదీర్చి
రప్సర స్త్రీలు యక్షులు నమరవరులు
నాడుచును బాడుచును నున్నయట్లు తాళ
మొప్ప వాద్యముల్ వాయించుచున్న యట్లు.

ఆపూర్ణేందుముఖంబు లాకనులలో హావంబు లాభావముల్
శ్రీపూర్ణంబులు హారముల్ మకుటముల్ శృంగారభూషాదు
లున్
ఆపొంగారెడి నాట్యభంగులును రమ్యత్వప్రభుత్వంబెకా
నాపాదాగ్రనఖంబు సుందరములై యామూర్తులొప్పారెడిన్.

పరమ సుందరగంభీర సరసమూర్తి
ప్రకట భిక్షాటనేశ్వరు పట్టునందుఁ
జిక్కి మోహానఁ దా శిల్పి యొక్కయింత
వెలికిఁ బచ్చిశృంగారమ్ము నొలుకఁబోసె.

మధ్యరంగంపుఁ బైకప్పుమాత్ర మొక్క
బోరలించిన సుందరఫుల్లపద్మ
మట్లు నిర్మించి మధ్యను నజ్జ మొకటి
తీర్చినారౌర! చెలువుల తేనె లొలుక

ఇంక భవనమ్ములోపల నెన్నొ విగ్ర
హముల తీర్చిరి స్తంభాల, నందు నొక్క
స్తంభమందునె నిల్పిరి జగతి నోము
దుర్గఁజంద్రమౌళీశు సంతోష మొప్ప.

పాంచాలజాతి పురుషుడు
లేపాక్షి - శిల్పము

కిరాతార్జునీయము
లేపాక్షి వర్ణచిత్రము.

వరసౌందర్యము నంగసౌష్ఠవము దివ్యంబైన లావణ్యమున్
బరగన్ పద్మినిజాతిదివ్యవనితన్, బాంచాలజాతుల్లస
త్పురుషశ్రేష్ఠుని నొక్క స్తంభమున నేత్రప్రోక్తంబులౌ లక్షణాల్
వరలన్ బూర్ణముగా రచించిరి మహాప్రావీణ్యమొప్పారఁగన్.

విరుపణ్ణయిలు వేల్పు వీరభద్రస్వామి
భద్రసుందరమూర్తి భద్రకాళి,
రమ్యరాజన్మూర్తి రఘునాథదేవుని
నతని సోదరియైన యభవుభార్య
గౌరీమహాదేవి, ఘనభక్తి నిర్మించి,
యయ్యయి దేవళాలందు నిల్పి.
ఆ భవనము గోడలందున వెలుపల
దివ్యశిల్పము లెన్నొ తీర్చినారు,
భక్తసిరియాళుకథ నొక్కవైపు వరుస
నద్భుతంబగు నా కిరాతార్జునీయ
కథను నొకవైపు తీర్చిరి కర్ణములకె
గాక రచియింపఁ గనులకుఁ గట్టినట్లు.

లేపాక్షి బసవనకుఁ దా
[illegible] బరియగుచు సరిగ నెదురుగ నుండన్
[illegible]ంచి తీర్చి రంతన్
లేపాక్షి ఫణీంద్రుడు సభవులింగముతోడన్.

దొడ్డగణపతి సీతమ్మ తూగుటుయ్యె
లలనె యూగిన మంటప మ్మలరు "దాన"యు
మున్నుగాఁ దీర్చి శిల్పులు కన్నులారఁ
గాంచి యుప్పొంగి ధన్యతఁ గనిరి కలిసి.

జగతికే యశసభిక్షను బెట్టు కర్షకు
కృషికంబె హెచ్చగు కృషిని జేసి,
జనతావిరాట్స్వరూపునె కప్పు తంతువా
యుని మించి యల్లిక పనిని జూపి
గృహదాత చిరగృహి తేచ్ఛ వేసెడి పునా
దుల మించి మేల్పునాదులను వేసి,
రమ్యరత్నాలకై రస నబ్ధిఁ జొచ్చు శూ
రులమించి భూతార్థములను దరచి,
పలువిరులఁ బెంచు తోటమాలులను మించి
నవ్యసుమనోవికాససుందరతఁ బెంచి
పరమనిర్వృతి నొసగు శిల్పములు వారు
చేరి సముదాయశక్తి సృజించి రౌర!

విశ్వశక్తిజమౌ సృష్టిబీజ మరయ
వరసరస్వతిశక్తి విస్తరము గనుచు
ధరఁ గళావిశ్వసృష్టి సుందరతఁ జేయు
వరుస విశ్వకళలె యందుఁ బ్రతిఫలింప.

ఇరులఁ జెండాడి రాగరసాన నుదయించు
వేవెలుంగువెలుంగు విరియుచుండ
విరివిగా విరిసి సుపరిమళమ్ములె చిమ్మ
ప్రసవాభిరామ సంపదలె కురియ
నప్పుడే ప్రసవించినట్టి గోమాత పా
విత్ర్యంపునింపులే పేర్మి నొసఁగ,
సుపవిత్రు నింటిలో సుతరత్న ఫలము జ
నించి పెంచెడి మోదనిధులు పేరఁ
గలశపోథోధి వల్గితగర్భవీచి
యమృతరసమును గార్చు నాయమృతకిరణుఁ
గనుపు చల్లగఁ గనుకాన్పు కలికిచలువ
చిలుకఁగులుకుచు సత్కళాసృష్టి వెలసె.

[illegible] సుహావరేఖలు, విభిన్నసహస్రవిలాసభంగులున్
[illegible] స్తుతి స్మృతులుఁ బెక్కువిధంబుల హావభావముల్
[illegible] బలువివేకవిశేషవశోపదేశముల్
[illegible] ధ్వనించెడిఁ బవిత్రశిలామయశిల్పసృష్టిలో.

[illegible] సాగుచుండినను భూమిరాశుం డాకేదీక్షతోఁ
[illegible] కాచుచుండె సుకళాకల్యాణపీయూషమున్
[illegible] గ్రోలఁగన్ దనివియే కన్పింప దామెం
గదా
[illegible] నో మెరుగఁడెవ్వండు నచ్చోటునన్

వీరభూపతి పెనుగొండవిభుత మెఱయ
రాజ్యపాలన చేయుచుఁ బ్రజల కెల్ల
విరుపభూపతి లేని యాకొఱతఁ గూడ
తీర్చుచుండెను దులలేని దీక్షతోడ.

తాను, దనసోదరుండును, దాచిపెట్టి
యుండిన ధనమ్ముఁ దాఁ జేర్చుచున్న ధనము
నంతటిని బంపె లేపాక్షి కన్నయాజ్ఞ
భ్రాతృభక్తిని దేవతాభక్తి నతఁడు.

అంతియ కాదు, మోద మెసలారఁగ రమ్యకళాపిపాస య
త్యంతము పల్లవింప మధురాద్భుతచిత్రకళావిధాతలన్
ఎంతోధనం బొసంగి పిలిపించి నిజాగ్రజునొద్ద కంపె శ్రీ
మంతుఁ డతండు శిల్పములమధ్య లిఖింపఁగఁ జిత్రచిత్రముల్

పూర్ణములైనభాగములఁ బొల్పుగ వారు లిఖించి రెన్నఁడుం
జీర్ణముగాని వన్నెల విశేషము మిద్దెలఁ గొంత గోడలం
బూర్ణకళల్ వెలుంగఁగ నపూర్వపుఁజిత్రము లెన్నొ వేడ్క-
లార్ణవపూర్ణతం గొలుపు చబ్బుర మందగ నెల్లవారలున్.

ఎచట నేదేవతను బ్రతిష్ఠింపవలెనొ
యచ్చటా దేవతను నిల్పి, యతిముదమున
దివ్యవైభవ మొప్పఁ బ్రతిష్ఠ సలిపి
నిత్యపూజాదికములకు నియతిసేసి.

వరభక్తిన్ విరుపణ్ణ దేవతలకై స్వార్థంబు వెచ్చించి, వి
స్తరమా భూముల నెన్నొయూళ్ళఁ గొని, యాచంద్రార్క-
తారంబుగా
బరఁగన్ దానముసేసె నన్యధనికుల్ భక్తాళియున్ దానముల్
వరుసం బెక్కులుసేయునట్లుసలిపెన్ భవ్యాత్ముఁడై త్యాగియై.

ఇంతయైనను నిర్మాణ మేమొ ముగియ-
లేను, విరుపణ్ణ ధన మెల్ల లీన మయ్యె
స్పష్టదృష్టమా కళయుం దదృష్ట మింక
నెట్టు లున్నదో తెలియలే దెవ్వరికిని.

విజయనగరానఁ గడతేరె వృద్ధరాజు
బాలుఁ డొక్కఁడు సామ్రాజ్యపాలనంబుఁ
జేతులనుబట్టె, శాత్రవుల్ చెలఁగి రెంతొ
కూటకౌటిల్యఘూకసంకులము కూసె.

శిల్పు లెట్టులో తమపనుల్ చేయుచుండి
రవనినాథుండు చాలసాహసముచేసి,
ధనికవర్గంపుఁ బ్రజల యాదరముఁ దెచ్చి
యేదోవిధముగఁ బని నడిపించుచుండె.

విరుపభూపతిగాని, తత్ప్రియవయస్యు
లైన యాదివ్యశిల్పియే కాని, యెంత
శాస్త్రమును బట్టువిడువక మధురశిల్ప
[illegible] మున్గి తేలుచు వరలినారు.

ఇఁకను గల్యాణమండప మొకటి యట్లె
మిగిలియుండెను, బనియేమొ మెల్లగానె
సాగుచుండెను, కాలము చాలమారు-
చుండె నెంతయుఁ గఱ వగుచుండె ధనము.

జరుగుటయె కష్ట మగుటచేఁ జాలమంది
శిల్పు లచ్చోటు విడిచిరి, జీవనంబుఁ
జేయు చెట్టులో తక్కిన శిల్పివరులు
విరుపభూపతియును పట్టు విడువ రైరి.

3. మార్పు

పట్టుగ సమ్మహీశునెడ వైరము పెంచుచు దుర్గుణాలకుం
బుట్ట యనంగ నుండెఁ బరిపూతున కాతని కొక్క జ్ఞాతి లోఁ
గట్టెడి చెట్ట, పైకి నవకంబును జూపెడి మేడిపండు, స
మ్రాట్టును జేరె వాఁ డెటులొ మంతనముల్ సలుపంగ
వానితోన్.

బాలుఁడు రాజరా జిఁకను పంచకులం గనిపెట్టు శక్తి లే
దాలములే యెటంగనిన నాతనిచుట్టును, వీనిమాయ వా
గ్జాలమునం బడెం బరమసత్పురుషుం డని నమ్మె వానిఁ దా
నే, లయకారిని న్విరిగి నేతినిబడ్డది వానిరొట్టెయున్.

అతివినయంబుఁ జూపు నధమాధమధూర్తుఁడు వాఁడు తేని
గుతుకముతోఁ గతల్ పెనిచి కొండెములం గడు చెప్పె వీరభూ
పతిపయి, వానియన్నపయి, వానికి నూళొని రాజరాజు సో
పితశుభులైన వారిఁ బదపిచ్యుతులన్ సలిపె న్మహాత్ములన్.

అధికారంబు తొలంగెనంచు మదిలో నారాటముం జెంద కా
విధి దూషింపక వీరసోదరవరుల్ పెన్గొండనే వీడి య
త్యధికాధ్యాత్మికశాంతికాంతు లలరం దద్రమ్యదేవాలయ
మ్మధివాసమ్ముగ నుండి రుల్లసిల లేపాక్షిప్రజల్ సర్వులున్.

గోముఖవ్యాఘ్రము మాకుటిలాత్మకుం డెక్కె
నటఁ బెనుగొండ సింహాసనంబు
గడ్డితిం చిన్నాళ్లుఁ గాలంబు గడిపిన
వానికి సుప్రజోద్యానమెల్ల
మేసివేయఁగ లోన మెండగునాఁకలి
జనియించె వెంటనే చపలమతికి
సరులమాంసము భక్షణముసేయు నాశయు
ములుగ్రుచ్చుచుండె లో మూలయందు

బకతపస్వులు, కడియాలు పట్టుకొన్న
ముసలిపులులును, వృద్ధజంబుకము లెన్నొ
వాని యాస్థానమున వానిబంటు లగుచుఁ
జేరెఁ గ్రొత్తగా నింకేమి సెప్పవలయు?

తల్లని ప్రభువు లాచక్కని సోదరుల్
దనుపీడఁ బ్రజయెల్ల తల్లడిల్లెఁ
[illegible]షము విడి కాల్చసాగిన ధూర్త
ఖరకరు కరపరంపరలు పెరిగి

సారమంతయుఁ బీల్చసాగినఁ దపియించె
ధర్మజ్ఞు లిట్టి యధర్మమైన
కార్యంబుఁ గని చాల కళవళపడి ధైర్య
ముగఁ జాటసాగిరి మూలమూల

"విరుపభూవిభు వీరభూవిభునిఁ ద్రోలఁగఁ
జేయ నేకారణము లేదు, న్యాయ మొప్ప
దీపనిని, న్యాయరీతిగ నిపుడుగూడ
వారె మనవిభులై యున్నవా" రటంచు.

సరి యనిరి పెద్ద లెల్లరుఁ
గరముల నీయ మని రేకకంఠమునఁ బ్రజల్
చిరచిర లాడెను ధూర్తుం
డరమరపడెఁ గుమిలెఁ గమలె నాతని ముఖమున్.

అదయుడు నూత్నగోపుడు దురాశకు లోఁబడి సుప్రజాళియన్
మొదవునుబట్టి తీక్ష్ణకరముల్ నిగిడించి బలాత్కరించి సం
పద లనుపాల నావిరుపవత్సముకై సను దొట్టు నిల్పకా
పొదుగునఁ దానె పిండుకొని పోవుటచేఁ గడుబీద దయ్యెనున్.

ఆప్రజాధేను వాకళార్థార్థి విరుప
వత్సముం గనుగొని తల్పి పానఁదీర్ప
నవ్యయప్రేమ హృది నూథమందుఁ బాలు
పొంగ మరలను నడపెఁదత్ప్రేషణంబు.

దీనిఁ గనినంత మండలాధీశ్వరునకుఁ
గడుపుమండెను, మరియింత కనలి యతఁడు
ప్రజల హింసింపసాగెను, ప్రజలు మాత్ర
మాగ్రహంబును విడువలే దపుడు వాడు

[illegible]ంచెనుకూడ లాంగదిటు కొట్టినఁ దిట్టిన నీ ప్రజాళి, తాఁ
[illegible]ంచు మరింత వైరమును. బిమ్మట సమ్మదు నన్నటంచు లో
[illegible]ంచి ప్రజాధినాయకుల నెల్లను లంచము లిచ్చి మెల్లఁగా
[illegible]ంచనచేసి యల్లె తన వైపునకున్ మరలింపఁజూచినన్.

విరుపభూపతిశిక్షణఁ బెరిగియుంట
ఖలుడు వేసినవాత లింకను మనంబు
నందు సమయకయుంట, నాయకుఁడెవండు
వాని వలలోనఁ బడకుంటవలన వాఁడె

[illegible]ంతుఁడై చురుక్కు మని భావము నొవ్వఁగ లోన రోషమున్
[illegible] నింతకున్ విరుపవీరుడె కారణ మంచు, వాని హిం
[illegible] గొట్ట లంచుఁ బ్రజలెల్లరు నాతనియందె ప్రేమపూ
[illegible] గాదనిరె యే దిఁక దిక్కనుచున్ దహించుచున్.

[illegible] చేసిచేసి మది నూరక యూర్పుల నూర్చి యూర్చి యా
[illegible] నింద లపాలొనరించి కూల్పఁగా
[illegible], తన ప్రజల యుల్లముఁ ద్రిప్పఁగ నెక్కువెట్టి తాఁ
[illegible] బాణిని ద్రిప్పఁగ సాగె మెల్లఁగా.

తిరిగెను గాలచక్రమును, దీపులు చేపు వసంతమంతయున్
బిరబిరసాగిపోయి యతిభీషణమై యరుదెంచె గ్రీష్మమున్
ఖరకర తీక్ష్ణతేజ మధికం బయి దుస్సహాదు స్తరంబునై
కొలవులు గ్రుచ్చుచుండెఁ గనుగ్రుడ్లకుఁ దాపమె నిండె
నెల్లెడన్.

వేడిగాడ్పులు చెలరేగి తోడొసంగ
మండె వేసవి మంటలు మంటినుండి
మింటిదాకను నొకటిగా మేడలందు
నుండు జనులును లోననే యుడికిపోవ.

విజయనగరాన మరియింత వేడి, యంతి
పురమొ, యంతఃకలహాశిఖుల్ పెరుగుకొలిమి
విసివి సామ్రాట్టు వేసవివిడిదియైన
* 'ఘనగిరి'కి వచ్చి యెక్కె నా గగనమహాలు.

అది కృష్ణపక్షమందలి
తుదిరాత్రులయందు నొకటి, ధూర్తుడు తలఁపుల్
మదిఁ బేర్చు చొకటిపై నొక
టిది యది యని మహాలుమెట్ల నెక్కుచు వచ్చెన్.

పగలెల్ల లోక మంతట
భగభగమని మండి గ్రీష్మపటుశిఖ లారన్
పొగనిండుకొన్న తీరున
జగమెల్లఁ గవోష్ణతమ మెసంగుచు నుండెన్.

* పెనుగొండ - [నేటి అనంతపురము జిల్లాలోని]

ఆపసిరాజరా జపుడు హర్మ్యముపై గదిముందుబైటఁ దా
లోపల వేడియూట బయలున్ బరికించుచు, రత్నహాటకో
[illegible]సితమంచమందుఁ గరదీపికలన్‌గొని కొంతదూరమం
దే పరిచారికల్ కొలిచి నిల్వఁగ నుండెను విశ్రమించుచున్.

అట్లు పరుండియుండిన యిలాధిపుఁ డాకసమందుఁ జిమ్మచీఁ
కట్లను, మిన్కుమిన్కుమని కన్పడికన్పడ కుండు తారకా
కోట్లను గాంచు చేదో మది గాఢముగాఁ దలపోయుచుండె నా
[illegible] దలింప, దచ్చటికి హాజరు పంచకచక్రవర్తియున్.

విభుడు నంతట నిట్టూర్పువిడిచి లేచి
చూచుచుండెను బడమట కొండవైపు
సుఖముగా నంత మండలభూవిభుండు
విభుని దవ్వుల నుండియె వినుతిసేసి.

వినయ మెంతయుఁ జూపుచు విభునికడకు
[illegible]క్రముడై వచ్చి తచ్చరణములయందు
[illegible] వాని యనుచరుల్ సాగిపడిరి
[illegible]లకానుకల్ గొనుచువచ్చి.

[illegible] గాంచి సంతృప్తి నొంది
[illegible] 'లెమ్ము రాజ!' యనిన
[illegible] చతుడు లేచి ప్రభునిచరణ
[illegible] క్రిందఁ గూర్చుండె నపుడు.

విభుడు పరిచారికాధృతవివిధదీప
కాంతి వంచకుముఖమును గాంచఁగల్గె
తెన్నగాఁ గాని తమమున లీనమైన
యెదుటి పెనుగొండకొండ లక్షించు నెట్లు!

ముఖమున మందహాసమును ముగ్ధతభక్తిని దోఁపఁజేయుచున్
సుఖకరవాక్కులన్ బతిని జొక్కఁగఁజేసి ఖలుండు వానితో
సఖునివిధాన వానిమది సక్తముతో విషయాలమర్మముల్
నిఖిలమెరింగి తద్విషయనిర్వృతిఁ గూర్చుచుముచ్చటించినన్

ముగ్ధుడౌ రాజరాజు తా మురిసిపోయెఁ
దాపహార మాచు శీతవాతంబు వాని
పైన వీచిన ట్లాయె, దీపశిఖ లేమొ
నిశ్చలంబుగ మండుచు నిలిచియుండె.

వంచకుం డంతఁ బతి తనవాక్కులకును
ముగ్ధుడై యుంటఁ గనిపెట్టి ముఖమునందు
వన్నెమార్చుచు నట్టులే ప్రకృతమునకు
వచ్చి మెల్లఁగ నిటు విన్నపంబుసేసె.

అంతగ మీకు ద్రోహము హృదంతరమందున నెక్కువెట్టి నా
డంతలుసేయు నావిరుపుఁ డాతనితమ్ముడుఁ బన్నుమాయల
నుంత యెఱింగి నామనసు నొచ్చిన వచ్చి భవత్సమీపము
దంతయుఁ జెప్పికొంటిఁ గద! యన్నిటి కేలినవారె దిక్కు

దైవవశంబునన్ మనకుఁ దక్కుటిలాత్ముల యెత్తులెల్ల ముం
దే విదితంబు లయ్యెఁగద, దేవునిచల్లనిచూపు, ధర్మమున్
మావయి వుండఁబట్టి సుగమంబుగ వారిని బారఁద్రోలి, రా
జ్యావనమున్ బ్రజావనముఁ బ్రాణధనావనమానరక్షణల్ -

చేసికొనంగనయ్యెఁ గద చిత్తము గ్రుచ్చెడి ముల్లు పైటికిన్
[illegible]సినగాని యెందుఁగలదే సుఖ మొక్కక్షణంబుగూడ, క
[illegible]ల్మసిన మోసమానరసి ముందును వెన్కయుఁగుక్కవోలె వి
[illegible]శ్వాసముఁ జూపువానిఁగద బంటుగఁ జేసికొనన్ వలెన్ నృపుల్

[illegible]యి ప్రాణముల్ విడుచు మేటిగులామనికాదె వీనిపై
[illegible]కృపఁజూపి వీని కొకమేటితనంబు ననుగ్రహించినా
[illegible]కరుణాపయోనిధి! సముజ్జ్వలరత్నచయం బి దంతయున్
[illegible]కరుణాపయోనిధి జనించినదే కయికొమ్ము దేవరా!!

[illegible]కరుణామృతం బది యమేయముగా బ్రసరించుచుండునం
[illegible] మండలం బిది నిదాఘమునందు వసంతశోభతో
[illegible]చుండు సుపరిమళముల్ వెదజల్లుచుండు మీ
[illegible]ంటరే యిచటి యింపగుతోటలనీటు నేటికిన్.

[illegible]నగ రేశకరుణాపవిత్రజలధి
[illegible]లక్ష్మికి నుద్యానవనమునూవె
[illegible]గిరిపురి, మీకు వేసవికిని
[illegible], యెవ్వారైన దీనిని విడువఁగలరె?!

ఈ పెనుగొండమండలము నేలుచు నిచ్చట నేనుపెట్టు నీ
దీపముమీఁది తండ్రి! నలుదిక్కుల దీప్తులుచిమ్ముచుండు నీ
దీపపుదీప్తి యావిరుపధృష్టుని కన్నులఁగ్రుచ్చుచుండఁ దా
రేపుచునున్న వా డతడు రేగి ప్రజాశలభంబులన్ ప్రభూ!

పన్నుల నీయకే తిరుగుబా టొనరించిరి నాపయిన్ ప్రజల్
నన్నును మిమ్ముసైతము తృణంబుగనెంచుచు నావిరూపునే
మిన్నయొనర్చి యాతనికె మిక్కిలిగొక్కము నిచ్చుచుండి ర
కన్నులుచూచి, వాఁడు గుడికట్టునెపంబున మ్రింగివేయగన్

శాత్రవభీషణా! తమకు శాత్రవుఁడౌ నృపునొద్దనున్న యా
మాత్రపుశిల్పిగాక మనమండలమం దిక లేరె శిల్పులే
చిత్రము! వాఁడువచ్చి మనసీమ నెసంగెడిశిల్పికోటికే
సూత్రముపట్టు టెట్టు లని చూపుట సిగ్గులుచేటుగాదొకో!

అంతియగాదు శిల్పి దురితాత్మకుఁ డావిరుపుండు వైరిభూ
కాంతునితోడఁ జేతులనుగల్పెడున ట్లొనరించినాఁడఁటే
యంతయువింటిఁ జారులు రహస్యముగాఁ గనిపెట్టి చెప్ప[illegible]
నెంతకువచ్చె నింకను నుపేక్షయొనర్చినఁ గొంపకూలదే!

పుణ్యము, పాపము, దయ, దా
క్షిణ్యముఁ జూడకయె రిపు నశేషముగ ధరన్
శూన్యముచేయఁగవలె రా
జన్యున కటుగాక స్మృతులుచదివిన నగునే!

శత్రుమహీపతి వాతము
మిత్రంబై వీచుచుండ మిగిలిన విరుప
క్షాత్రాగ్నికణము రగిలెడి
నాత్రంబున నేగి దాని నార్పం డిపుడే.

అను చాదుష్టుఁడు పాప మావిరుపకళ్యాణాత్ముపై రాజరా
[illegible]కున్ లేనివి పోని వెల్లఁ జెవిలో జొన్పించి తన్ముగ్ధమా
[illegible]సున్ భగ్నసమండఁ జేసె యువసింహం బింక రోషంబుపై
[illegible]గా నెచ్చట దూకునో యెచట నేగో హత్య గావించునో.

[illegible]దిరలాడు చావిభునిచిత్తముఁ జీల్చుచు రేగి సాగి దు
[illegible] రుడ్వేషధరంబు గురిన్ గని కాటువేయునో
[illegible]రేంద్రుకన్నుల పవిత్రమనోహరకాంతి కట్టులో
[illegible] లేక వెన్దిరిగి చోదకునే పరమార్చివేయునో.

[illegible] జరుగు నీపితలాటక మెల్ల వెల్గునం
[illegible] శిల్పనాటకము నాడఁగఁ జేయుచుఁ జూచుచుండు నా
[illegible]నెటు? సంయుగమందున నేదిగెల్చునో
[illegible] రెచ్చటో యీ విధినాటకంబునన్

4. నేర్పు

[illegible] రిపులన్ జెండాడుటాయెన్ ధరా
[illegible] ప్రీతిఁ బ్రజలన్ బాలించుటాయెన్ ధరన్
[illegible] నిచ్చుపనులన్ సాధించుటాయెన్ కళా
[illegible] సతమున్ లోకాంతిధీరుం డటన్.

మాన్యం డయ్యును నేసుఖంబునకు నేమాత్రంబు లోపంబు [illegible]
కన్యల్ తీర్చుచునుండఁ గూర్చికుడువన్ బ్రాప్తిన్ దగన్
గన్న ర[illegible]
జన్యం డయ్యు సమస్తభోగరతులన్ జాలించి యేతెంచె న[illegible]
ధన్యం డాస్థలికిన్ గళామధురిమన్ దా మిచ్చు నేభోగముల్

సుందరమూర్త్యచ్ఛ సౌందర్య పానంబు
సరియె కామిని గాంచి మురిసిపడుట ?
అతిభోజనుని విగ్రహపుహాస్యరస మాను
టకు నీడె తెగదిని డప్పివడుట ?
బహుపుష్పలతల శిల్పపువిప్పుఁ జెప్పనే
కూర్చిన నాణ్యాల క్రుమ్మరింత ?
హృద్యరేఖాభంగు లిచ్చున ట్లిచ్చునే
హాయిని వట్టియభ్యంజనములు ?
దివ్యసౌందర్య సంతత నవ్య భవ్య
రమ్యరససుధఁబనుపడి త్రవ్వినట్టు
లెల్ల నూరించు కళకు సదృక్షమగునె
భోగముల నెల్ల సమకూర్చు భూపతయును ?

చక్కిలిగింతవోలె నొక స్వల్పసుఖంబు నొసంగి మా[illegible]
జొక్కఁగఁగఁజేయు భోగముల చొక్కున జిక్కుచు వా[illegible]
'ల[illegible]
మెక్కుచు నెల్లవేళ మితిమీరి యనర్థము లందుచుంట[illegible]
'యెక్కుడొ? నిత్యనూత్నరసహృద్యకళన్ శర ణొందు
[illegible]

భోగము కొంతసేపు సుఖమున్ గలిగించెడియట్లు తోచుచున్,
[illegible]గా గనిపించినన్ దుదకుఁ బైపయిఁ గోరిక బిచ్చు నాలుకల్
[illegible]గాగఁ జేయుఁగాని సరసంబగు సత్కళవోలె ముందుకున్
[illegible]గదు శాశ్వతంబుగ నొసంగదు తృప్తిని నెవ్విధంబునన్

రాజసములైన భోగాలు రవ్వ మాన్పఁ
దామసంబగు జడత ఛిద్రంబుఁజేయ
సత్త్వగుణమును బెంప విశ్వంబు నిండ
సాత్త్వికం బగు కళగాక శక్త మెద్ది ?

రాజభోగాల చవిగన్న రాజవరుఁడు
కళల రుచిఁ గన్న రసికాగ్రగణ్యుఁడతఁడు
కొంత భేద మ్మెరుగు జ్ఞాని శ్రేయ మెంచి
శాశ్వతంబుగఁ గళనె దా శరణుఁజొచ్చె.

[illegible]రాగ సువిలాసములే మధురస్వరూప హృ
[illegible]రాగసువిలాసములై తొలినుండి యొప్పుచున్
[illegible] నవ్యమధుశీకరముల్, హృదయాబ్జ,మాతఁడా
[illegible] గ్రోల దివ్యకళసన్నిధిఁ బట్టెను భైక్షుపాత్రగా.

[illegible] కూర్మగిరిపై నేతెంచి యుద్యత్కళా
[illegible]నములకున్ బట్టెన్ శ్రుతిన్ నిశ్చల
[illegible] నాటినుండి వరుసన్ దత్పూర్వకర్మార్తముల్
[illegible] లయింపఁదొడఁగెన్ లక్ష్యంబు సిద్ధించెఁబో.

లక్ష్య నిర్మాణమునకు మూలంబు దాన,
యొసఁగు నయ్యది నవనవరసము, దానిఁ
ద్రావు చానందకాంతిఁ బర్యటన సలుపు
నాతఁ డాత్మను వెదకు కళాతపస్వి.

శిల్ప మతనికి మొదట విశిష్ట రీతిఁ
బ్రకృతికిని లోకవృత్తాంతమునకుఁ జెందు
వివిధరసములఁ గురిసెను విడువ కట్లె
దానియందే నిమగ్నుఁడై తలఁపు నిలుప.

కళలోని యలౌకిక మగు
కళ నానారసములకును కందము, దివ్యో
జ్జ్వలసుందరైకకాంతియు
లలి నా మహనీయునకును లక్షిత మయ్యెన్.

అది సాక్షాత్కారం బయి
నది మొదలు విరూపపతికి నవనవరసముల్
మది నూరు చూరు చుండగ
నొదవె నవిచ్ఛిన్నమోదయోగ మ్మెలమిన్.

వెనుదిరిగి ప్రకృతి, లోకం
బును, జూపులు పరపి లీల మునుకొని చూడన్
గనుపించె నతని కంతయు
ఘనశిల్పమువోలెఁ గ్రొత్తగా రసమయమై.

శిల్పమున లోకరసముల చేవు గాంచి
మొదట, పిమ్మటఁ దా లోకముననె శిల్ప
రసము గన్గొని సర్వంబు రసమయముగఁ
గాంచ నేర్చెఁ గళాయోగి ఘనుఁ డతండు.

బహుజన్మవాసనాఫలితమై యొప్పుచు
దివియును గంధవాత్తైజములును
రసమును రసయునై ప్రకృతిసవిత్రి గ
ర్భము చల్లగాఁ గన్న రమ్యశిశువు
శైశవదినమునఁ జక్షువుల్ విప్పి తా
మధురవాసన లొప్పు మారుతములఁ
జల్లఁగా మెల్లఁగాఁ జంక్రమించుచు వచ్చి
యాడు చాడుచె వృద్ధి నంది యుంది
జ్ఞానదీప్తిని రూపముల్ గనుచు వచ్చి
పలురసంబులఁ గ్రోలుచుఁ బలురుచులను
దెలిసి బహుసత్యసిద్ధాంతములను భూమిఁ
బొందియుండిన యామహాభూవిభుండు.

[illegible]భూమి నారస భూమిఁ గాంతి
భూమి మారుతభూమి నాపుణ్యదివ్య
భూమి నాఘనచిత్కళాభూమి నిలిచి
చిత్కళాయోగసరణిని జనఁగఁ జనఁగ.

అరయ నొకేగతిన్ క్షణము నాగక యేగెడి కాలవాహినిన్
బరిణతి నందుచున్ జనెడి బాహ్యజగత్తున(దోచుచుండు సు
స్థిరతరమూలతత్త్వముల తీరున(దో(చె(దొలిన్ గళాజగత్
స్థిరతరసచ్ఛిలాకలిత శిల్పసహస్రముఖప్రరేఖలున్.

స్థిరతరసచ్ఛిలాకలిత శిల్పసహస్రముఖప్రరేఖలం
దరుదుగ వేరువేరుగ ద్వయత్రితయాదిగ లెక్కలేని ప్ర
స్తరముల, వానిప్రస్తరశతప్రశతాల, సమష్టిలో(బర
స్పరకలనంబు, బాంధవము, సౌష్ఠవమున్ గనులార
గాంచుచున్.

విరుపవిభుం డలౌకికపవిత్రకళారసకాంతిసంప్లుతుం
డరుదగు సత్యముల్ గనె, ననంతజగత్తున(దోచుచుండు సు
స్థిరతరమూలతత్త్వముల శిల్పమె చూచెను, వానిలో(బర
స్పరకలనంబు, బాంధవము, సౌష్ఠవమున్ గనె సత్యమున్
గనెన్.

నరులహృదంబుధిన్ వివిధనాట్యము లాడెడిదై రహించు నా
'కరుణము' లోకవృత్తముఖకంపితమై రసభంగులన్ వెసన్
బొరలెడి, లోకవృత్తపరిపూర్ణమనోహరభావతత్కళా
స్థిరమృదుశిల్పకంపితహృదిన్ రసనాట్యము లాడె నాత(డున్.

స్థిరమృదుశిల్పకంపితహృదిన్ రసనాట్యము లాడ నాడ నా
కరుణ మెఱింగె నారససుఖంబు విభిన్నరసా లనేకమై
పరగు ప్రమోదమన్ రసము భవ్యము దివ్యము నిత్యనవ్యమై
పరగెను దాన సంఖ్య రసభంగుల నిర్మలజీవనంబుగా.

విరుపవిభుం డలౌకికపవిత్రకళారసకాంతి సంప్లుతిన్
గరగుచు(గాంచె దివ్యరసకందము, సృష్టివిభిన్నతన్ బర
స్పరము విరుద్ధతన్ గడు నసంఖ్యములైన రసంబులందు(బా
నరసె సమానతన్ వెలయు హ్లాదరసంబె కళాకృతిన్ వలెన్.

సురుచిరసుందరాకృతుల(జూపుచు(జూపుచు సృష్టిలో(దెరల్
దెఱచుచు(బోవుకాంతుల(బ్రదీప్తిని బొందిన లోనివెల్గునన్
సురుచుల వెల్గు నాప్రతిభ శోభిల(జేసిన నూత్నసృష్టియా
స్థిరరుచిశిల్పమందు గనె దీప్తమనోహరభావరూపముల్.

స్థిరరుచిశిల్పమందు నవదీప్తమనోహరభావరూపముల్
మెఱయ(గనన్ గనన్ గన(గ్రమేణ క్రమేణ క్రమేణ వానిలో
సురుచి నిండుచున్ నవనవోన్మిషదంతరదృష్టిదృష్ట సుం
దరతరదివ్యకాంతి మహితప్రతిభాప్రతిభావిహారియై.

విరుపవిభుం డలౌకికపవిత్రకళారసదివ్యకాంతి సం
స్ఫురితుండు, బాహ్యసృష్టిప్రతిభామయసృష్టుల స్రష్ట
యాచు సుం
దరబాహ్యనూత్నభంగులనె నాట్యము లాడెడి యేకకాంతి సుం
దరబాహ్యనూత్నభంగిమల నాట్యమునం గనె దివ్యశిల్పమున్.

వివిధసురూపరేఖలు విభిన్నసహస్రవిలాసభంగులున్
వివిధనుతస్తువిస్తృతులు(బెక్కువిధంబుల భావజీవముల్
వివిధవిధంబులున్ బలువివేకవిశేషవశోపదేశముల్
వివిధగుణముల్ ధ్వనించెడి(బవిత్రశిలామయశిల్పసృష్టిలో.

అవిరళభావయోగమున నా శ్రుతులన్ విభునాత్మలో మహా
కవితసృజించు నా ప్రతిభగానమహాశ్రుతి మేలుకొల్ప భూ
దివములు సృష్టి యయ్యె నవదీధితు లొప్పఁ బునఃపునఃపున
ర్నవనవనవ్యశిల్పసృజనంబును గల్గెను దివ్యరీతులన్.

నవనవరూపరేఖలును, నవ్యవిలాసము, నవ్యభంగులన్
నవనవభావవస్తువులు నవ్యరసంబు, నవోపదేశముల్
శివతయు నిండి పండు నవశిల్పము లా ప్రతిభావిహారికిన్
నవనవదివ్యలోకము లనంతమునన్ దెరవిప్పి చూపెడిన్.

భావము శబ్దమూలమయి భాసిలుచుండును, శబ్దమే భువిన్
భావపరంపరాధ్వనుల భాసిలఁజేయు నవెల్ల శబ్దమే
భావము శబ్దరూప మగు భావమునందలి కాంతి శబ్దమే
భావనచేయ శబ్దవిభవమ్మయి తోఁచు సమస్తసృష్టియున్.

లోవెల్లెల్లను నాదమై విభుఁడు తా లోలోవిలోకించు నా
భావాలెల్ల స్వరంబులై లలితశిల్పశ్రీలె గానంబులై
లావణ్యంబె సురాగమాధురిగఁ గల్యాణాత్మకంబౌ కళా
శ్రీవిస్తారమె యొప్పె నద్వయత నచ్ఛిన్నాచ్ఛసంగీతమై.

భావస్వైరవిహారభంగి భవశిల్పస్నిగ్ధ సౌందర్యసు
శ్రీవిస్తార కళావిలాస మధురాచ్ఛిన్నాచ్ఛ గాంధర్వల
బ్ధావిచ్ఛిన్న లయప్రలీన పవనవ్యాపార సంపూర్ణ స
ద్భావాత్మాద్వయ చిత్ప్రమోదఘనశబ్దబ్రహ్మ సంవేదిన్.

ఆనందమె యానందమె
యానందమె యై సమస్త మాత్మాద్వయమై
యానందమె యానందమె
యానందమె తా నగుచు సమస్తము మఱచెన్.

ఆనందోద్భూతాత్మకు
నానందమె పూర్ణసచ్చిదానందఘనం
బై నిరవధిసౌందర్య
శ్రీనవనవనవ్యమై పరిష్కృత వెలసెన్.

సర్వతోవ్యాప్తసత్త్వవిశాల మగుచు
సర్వతోదీప్తచిత్త్వభాస్వరత గనుచు
సర్వతోరమ్యసౌందర్య సరణిఁ గొనుచు
సర్వతస్సంప్లుతామృతజనని వెలసె.

లీల నేదేవి స్పర్శ నుస్మిలత మయి
లలితకలితాద్భుతాద్భుతోజ్జ్వల మహోజ్జ్వ
లంబులౌ సృష్టు లెల్ల శిల్పములువోలె
విరియుఁ దల్లీల బాలుఁడై వెలసె విభుఁడు.

అంతర్బహిస్సృష్టు లన్నింటికిని మూల
మచ్ఛిన్న మద్వయానంత మగుచు,
ప్రత్యక్పరాశక్తి పరిపూర్ణపరిశుద్ధ
పరమమంగళ కృపాభరిత యగుచు,

అవ్యక్తమధురతావ్యక్తసౌందర్యాల
　　నవ్యక్తమై మహావ్యక్త యగుచు
నమృతమేయై పొంగి యఖిలంబు నావరిం
　　చుకయున్న దివ్యమాతృకయె యగుచు
ప్రకృతి ప్రకృతికి, వికృతికిఁ బ్రకృతి యగుచు
విద్యకును సర్వభూతవై విధ్యములకుఁ
బ్రకృతియై యున్న చల్లని ప్రకృతి తల్లి
నిండుఁటొడిలోన శిశువుగా నుండె విభుఁడు.

ఎటు చూచిన సౌందర్యమె
యెటు కాంచిన దివ్యకాంతియే మధురిమయే
యెటు సాగిన నానందమె
యెటు లాడిన దివ్యనాట్యమే యయి వెలసెన్.

ఆయవ్యక్తసుమాధురి
యాయచ్ఛిన్నాచ్ఛమైన యానందరసం
బాయంబ కృపాపూరం
బాయమృతము పొంగిపొంగి యాతని ముంచెన్.

ఎంతదూర మేగెనో తా ననంతమందు
నేదో యాలోక మది కాలమెంతో యేమొ
యెఱుక యున్నదో లేదో యే మెఱుఁగు దివ్య
రససమాధిసుధారస ప్లావమందు

తేటతేటగఁ దీపులె తీపు లగుచు
దివ్యదివ్యమ్ములౌ దీప్తిదీప్తులఁ జను
మధురమధురసుధాధుని మృదులమృదుల
భావసంగీతగీతాలఁ బాయలయ్యె.

ఆనందోఽబ్రహ్మ
ఆనందోఽబ్రహ్మ
ఆనందోఽబ్రహ్మ
ఆనందమే బ్రహ్మం ఆ
బ్రహ్మమె ఆనందం　ఆనందమె బ్రహ్మం.

ఆనందమె ఆనందం
ఆనందమె ఆనందం
ఆనందమె సర్వం
సర్వము ఆనందం　ఆనందమె బ్రహ్మం.

ఆత్మయు సర్వమునం
దానందమె యుండుఁగదా
సర్వము నాత్మమయం
ఆత్మమె సర్వమయం　ఆనందమే బ్రహ్మం.

ఆత్మమె సర్వమయం ఆ
ఆత్మమె బ్రహ్మమయం, ఆ
ఆత్మమె నందమయం పర—

మాత్మమె సర్వమయం
పరమాత్మమె సర్వమయం
పరమాత్మయె ఆత్మమయం
పరమాత్మయె ఆనందం
ఆత్మయె ఆనందం
అంతా అద్వైతం
అంతా ఆనందం, ఆనందం, ఆనందం, ఆనందం.

ఆనందమె ఆనందం
ఆనందమె చత్త్వం
ఆనందమె సత్త్వం
ఆనందమె సర్వం ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

ఆనందమె సౌందర్యం
ఆనందమె మాంగల్యం
ఆనందమె సత్యం
ఆనందమె సర్వం ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

ఆనందమె ఓమ్‌బీజం
ఆనందమె శ్రీంబీజం
ఆనందమె హ్రీంబీజం
ఆనందమె ఆ ప్రకృతి
ఆనందమె ఆ వికృతి

ఆనందమె ఆవిద్య
ఆనందమె ఆసృష్టి
ఆనందమె ఆస్థితి
ఆనందమె ఆ లయం
అంతా ఆనందం ఆనందం ఆనందం

అంతా ఆలీల
ఆలీలయే ప్రతిభ
ఆలీలయే గాంధర్వం
ఆలీలయే మహానాట్యం
లీలయే ఆనందం
అంతా ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

ఆలీలయే ప్రకృతి
ఆలీలయే వికృతి
ఆలీలయే విద్య
విద్యయే సంగీతం
సంగీతమే నాట్యం
నాట్యమే సర్వం
సర్వం ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

ఆనందమే అమృతం
విద్యయే అమృతం

సంగీతమే రసం
నాట్యమే ప్రవాహం
అమృతప్రవాహం
ఆనందప్రవాహం   ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

ఆనందమే సృష్టి
ఏకసృష్టి, వివిధసృష్టి
లంతస్సృష్టి, బాహ్యసృష్టి
అంతస్స్థితి బాహ్యస్థితి
అంతర్లయం బాహ్యలయం
అమృతమె సృజియించున్
అమృతమె పోషించున్
అమృతమె కరగించున్
ఆనందమే అమృతం
ఆనందమె సృజయించున్ పోషించున్ కరగించున్

ఆనందం ఆనందం ఆనందం.
ఆనందమె ఆకాశం
అందునుండి వాయువూ
అందునుండి అగ్ని
అందునుండి జలం
అందునుండి భూమీ

ఆనందమునుండి అన్ని
అంతా ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

దివ్యలోకసహస్రాలు
ఊర్ధ్వలోక మధ్యలోక
అధోలోక విలాసాలు
కోట్లుకోట్లు నక్షత్రాలు
సూర్యచంద్రముఖగ్రహాలు
అనూహ్యదీప్తివికాసాలు
అనాద్యంతవిస్తారం
కాలసరిత్ ప్రసారం
కాలసరిత్ ప్రభావం
జీవకోటివిస్తారం
జీవకోటివైవిధ్యం
జీవకోటివిన్యాసం
విస్తారం వైవిధ్యం విన్యాసం

శక్తికోటివిస్తారం
శక్తికోటివైవిధ్యం
శక్తికోటివిన్యాసం
విస్తారం వైవిధ్యం విన్యాసం.

భావకోటివిస్తారం
భావకోటివైవిధ్యం
భావకోటివిన్యాసం
విస్తారం వైవిధ్యం విన్యాసం.

బాహ్యసృష్టి బింబానికి
భావసృష్టి ప్రతిబింబం
భావసృష్టి బింబానికి
బాహ్యసృష్టి ప్రతిబింబం
బింబం ప్రతిబింబం
శబ్దం ప్రతిశబ్దం.

ఏకం ప్రత్యేకం
విస్తారం వైవిధ్యం విన్యాసం
విస్తారంలో వైవిధ్యం
వైవిధ్యంలో విన్యాసం
విన్యాసములో శిల్పం
శిల్పములో సౌందర్యం
సౌందర్యములో కాంతి
కాంతిలో దేవత్వం
దానిలో అమృతత్వం
ఆనందం మహానందం
అంతా ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

సృష్టి నిలుచు సత్యముపై
కళాసృష్టి సత్యనిష్ఠ
సృష్టి మెసగు చిత్త్వముతో
కళాసృష్టి శివనాట్యవి
లాసమహాద్భుతవికాస
సృష్టపుష్ట మానందము
నందు నందు సంపూర్ణతి
కళాసృష్టి అలౌకిక
సౌందర్యానందపూర్ణ
సత్యమ్ము శివమ్ము సుంద
రమ్ము నైన కళాసృష్టి
సత్తు, చిత్తు, ఆనందము
నై రహించు విశ్వసృష్టి
తత్త్వములనె చూపుచుండు
తత్త్వములకు తత్త్వమైన
బ్రహ్మమునే చూపుచుండు
మహావిశాలజగత్తనే
సముద్రమందు మఱ్ఱియాకు
పై తేలుచునుండును కళ
మఱ్ఱియాకుపై శిశువై

ప్రవ్వళించియున్న మహా
నారాయణు డాదిమూర్తి
బ్రహ్మాండము లెల్ల పొట్ట
నిలుపుకొన్న పరబ్రహ్మ
మట్లు కళన్ పరబ్రహ్మ
మణగియుండు నతిచిత్రము
అతిచిత్రము అతిచిత్రము
అతిచిత్రము ఆనందం
ఆనందమె ఆనందం   ఆనందం ఆనందం ఆనందం.

చిత్రముగాఁ దీర్చియున్న
యశోదయింటి చిన్నిబిడ్డ
చిరునగవుల చిద్విలాస
మం దీభావమె ధ్వనించు
బ్రహ్మాండములెల్ల పొట్ట
నిలుపుకొన్న పరబ్రహ్మ
లీలయే ధ్వనించుచుండు
లీలయే ధ్వనించుచుండు
లీలయే ఆనందం ఆనందం   ఆనందం ఆనందం.

ఆ బాలుని నెందునుండి
యైనఁ జూడ మనవై పే

చూచుచుండుఁ జూచుచుండు
జూచుచుండుఁ జూచుచుండుఁ
జూపులలో భావ మేమొ
భావ మేమొ భావ మేమొ
చూచుచుండుఁ జూచుచుండు
గోపికనై చూచుచుండు
గోపికనై విభునియాత్మ
చూచుచుండెఁ జూచుచుండెఁ
జూచుచుఁ జూచుచునె నిలచె.

అగఁ గొంత వివిధ మధుర
తత విస్తృత తాళబద్ధ
సంగీతపు నృత్యమెల్ల
హృదయ మెల్లఁ బులకింపఁగ
మృదు వేణురవం బదొకటె
యెందొ దూరమందుఁ గొంత
గొంతగ వినిపించుచుండె.

[illegible]ంబెల్లను, దన్మయంబయి వినన్. శృంగారభంగీచల
[illegible]స్వనమ శ్రుత శ్రుతముగా నేతెంచుచ వ్యక్తమా
[illegible]నే మరుల్ గొలుపుచున్ మర్యాదలన్
మాపుచున్
[illegible] పచ్చబంధములనే ప్రేమానుభావంబునన్.

స్వరము స్వరమున వలితము వలితమందు
మెలపు మెలపునఁ గులుకునఁ గులుకున హృది
చలితమై నర్మబంధముల్ గళితములుగఁ
బ్రేమ గీతాలె పాడె నా వేణురవము

ఆద్యబ్రహ్మమునుండి సూక్ష్మపరమాణ్వంశాంశ లౌదాక నా
యాద్యబ్రహ్మజమాచు నందెలయమా నందాక విశ్వంబు తా
విద్యుచ్ఛోదకబంధము త్రిబహుధావిర్భూతశక్త్యాత్మమై
హృద్యంబై పరిపూర్ణమై వెలిఁగెడిన్, బ్రేమైకచైతన్యమే.

ఆద్యకాంత్యంశమే యసంఖ్యంబులైన
కాంతి శాఖోపశాఖలై కల్పకల్ప
విశ్వశిల్పపుబంధమై వేదములను
పూల నిడఁ బ్రేమసుధయె తాఁ బోషకంబు.

ఆమహానాద మదియె యనాహతముగ
నాహతంబుగ వెలయుచు నశ్రుతశ్రు
తంబుగా, దివ్యగానముఁదాళబద్ధ
గానమై యుంట బ్రేమసంగతులఁగాదె.

భువన మెల్లను నాంగికంబుగను, వేద
గాన మెల్లను దా వాచికంబు గాఁగ
జ్యోతులెల్ల నా హార్యమై యొప్ప సాత్త్వి
కముగ శివుడు బ్రేమానుభావమున నాడు.

విష్ణుపదోద్భూత విమల మందాకిని
దేవలోకాలకు దీప్తి నిచ్చి
శివజటాజూటరంజితసుస్థితిని గాంచి
యావేశమున భూమి కట్టె దుమికి,
సాగరంబుల నింపి జగతి నోముచునుండి
జీవకోటికి నెల్ల జీవన మిడి
సృష్టిస్థితుల మూలపుష్టియై యొప్పి స
ముద్ర బంధమునకుఁ బొదిగియుండి.

యస్థిరంబగు జగతి లయంబునందు
వేళ శివనాట్యచలితమై వేల మీరి
పొంగి తేజోమరుద్భావములను బొంది
విష్ణుపదమందు గంగయై ప్రేమ వెలయు.

విశ్వమం దెల్లఁ బూర్ణమై వెలుగుచుండు
ప్రేమ చైతన్యమన్ కాంతి విశ్వమందు
నేదొ యొక పాద మిట్టు లనేకవర్ణ
శబలితం బగు భూతవిశ్వముగ వెలుగు.

[illegible]చైతన్య మేకనిత్యప్రశాంత
మమృతదివి యౌచు వెలుగు ననంత మగుచు
బంధముక్తిస్థితిని దానిఁబడయుటకును
భక్తిరూపమౌ ప్రేమ యవశ్యకంబు.

భక్తి సత్త్వప్రధానశుభ్ర మగుప్రేమ
ముక్తిహేతువు బంధపుశక్తు లయిన
రక్తికామాదు లెల్లను రజముఁదమము
సక్తమై యుండు ప్రేమయంశములె సుమ్ము.

తమమున రాగాంకురమై
రమణీయ తతప్రతాన రాగలతలలో
సుమధురమధుసుమధురమై
సుమధువునన్ బ్రేమ యొకటె సుధయై యొసఁగున్.

హృదయంబునం బొంగు ప్రేమాంబుధి సవిత్రి
స్తనముల క్షీరామృతంబుఁ జేపఁ
గ్రోలుచు నల్లె నిద్రాలింగితుఁడయి
తల్లి చల్లనియొడి దాగియుండి
నిదురలోననె లోన నుదయించుప్రేమరా
గాంకురంబుల కలలట్టు కనుచుఁ
బట్టఁబోవుచుఁ గేళిబద్ధుఁడై కిలకిల
నవ్వెడి శిశువును నవనవముగఁ

బెంచు చాడించు చట్టులే పెద్దచేసి
తోడివారల తోడను- తోడిప్రకృతి
తోడఁ బెనవైచి పెంచుచుఁ దుదియె లేని
విశ్వబంధము లల్లు నీప్రేమసుధయె.

ఉదయసాంధ్యరాగము జగదుదర మెల్ల
నిండియుండగ విరఁబూచి నిగ్గు లొలుక
రక్తపాటలి చల్లుచు రాగములనె
ప్రోలి కెంపగు సుడిఁబెంచు లీల నరయ.

క్రొత్తక్రొత్తలా సుడులెల్లఁ గొనలు సాగి
పల్లవమ్ములుఁ బత్రముల్ మొల్లలు నయి
యల్లనల్లన నాడుఁ బూర్వాహ్ణమందుఁ
దెల్లతెల్లని నవ్వులు తేట పడఁగ.

వీచు తెమ్మెర లేదొ యావేశ మొసఁగఁ
గాడలే యాడ నొండింటి కడకుఁ జనుచు
పైఁబడుచు వీడు చెగయుచుఁ బలువిధముల
నాడుచున్నవి తెలిపూవు లంద మొలుక.

మండుటెండనుగూడ ధర్మమును వదల
కన్నివన్నెలపూవు లాహారసృష్టిఁ
బుష్టి నొందుచు మధుదానపుణ్యకర్మ
చేయుచున్నవి ప్రేమతో సృష్టిఁజేసి..

సగముచంద్రుఁ డాకాశాన జలదపంక్తి
ఏలుచ తెరల దోబూచుల నలలవలెనె
హెచ్చుతగ్గుల వెన్నెలల్ హేలఁ బరుపఁ
రేకటుల మల్లియంటులు వీఁక రేగి.

తలలు ముస్కుగఁ బులకించి పెలుచఁ బూచుఁ
దెల్లగా నెల్లెడల విరి మల్లెపూలె
గుప్పని సుగంధముల్ రేగి కప్పుకొనఁగ
విరుల మిథునంబు లాకుల మఱుగుకుఁజన.

కలువ కుముదినీకాంతునే కలవరించు
నిలిచి జలముల, జలముల నిలిచి నెమ్మి
తమ్మి శతపత్రములు విచ్చి తరణిఁ జూచఁ
జూచుచునె యుండు నన్యముఁ జూడఁబోదు.

ప్రేమయే పూవులైయుండుఁ బ్రేమి హృదికి
ప్రేమపూవులే కళలలో విరియుచుండు
కవులు శిల్ప్యాదులును రసికప్రవరులుఁ
బ్రేమహృత్పుష్పవికసనప్రియులె కాదె.

విరుల జనియించుఁ బూవులపేరు లెన్నొ
పేరులును దోఁచుఁ బూవుల విధిని నౌర !
ఎందు వీక్షించినను నెట్టి యెట్టి పూలొ
పూలె కనిపించెడిన్ గళాబుద్ధహృదికి.

ప్రేమయోగికి సర్వము ప్రియతమ ము
మధువె కురియుచునుండు శ్రీమహిత మగుచు
గాలి, సింధువు లోషధీజాల మాది
గాఁగ నెల్లెడలను నెల్లకాలములను.

ప్రేమ మధువున నమృతమై ప్రేమదోఁచు
దివ్యకృపఁజేసి యాదేవదేవు నైన
విష్ణుపుత్రుడు మన్మథు విరులయందు
నమృతమధు పూర్ణ దివ్యసుమములు గలవు

ప్రేమ బంధింప సృష్టిలోఁ గామమూర్తి
ప్రేమ సాగించి స్థితినిల్ప విమలముక్తి
స్మృతికిఁ జేరంగ స్మరమూర్తి- యెల్లబంధ
ములను ద్రుంపఁగాఁ దా మారమూర్తి యతఁడె.

విశ్వచైతన్య మెల్ల నావిష్ణుమూర్తి
దివ్యచైతన్య భర్తనే స్త్రీవిధముగ
నాశ్రయించిన దీవిశ్వ మఖిల మరయ
స్త్రీపురుషతత్త్వయుగ్మవిశిష్ట మౌర!

మదనమోహను మురళీ సుమధురరవము
దివ్యసుప్రేమ భావనాదీప్తిఁ బరపి
ప్రేమ పచ్చి గంధపుముద్ద శ్రీత్వమూర్తి
స్త్రీత్వమునె నించె నాత్మలఁ జెలువు మెఱయ.

[illegible] యయ్యె నాత్మ మఱి గోపిక లయ్యెను గోపి చుట్టునున్
[illegible] యయ్యె సందోకతె గోపిక యయ్యెను గోగణంబులున్
[illegible] యయ్యె బృందము నికుంజములున్ యమునాస్రవంతియై
[illegible] శేఖరుని కోమలవేణురవంపుఁ బిల్పునన్.

పరవశమయ్యెఁ జిత్తము స్వభావసుఖంబు స్మరించె భావమున్
మురళీరవంపుమూర్ఛనల ముగ్ధహృదబ్జము సంచలించె నా
స్మరుఁ డమృతంబుకారు కుసుమంబుల నేసి విరాళిపెంచె జ
ర్జరితములయ్యెఁ దోఁపకయె సంసృతిబంధము లెల్ల లోననే.

మగలు బిడ్డలు నత్తమామలును దిండి
తీర్థములు నిండ్లు వాకిండ్లు తెరువుహరువు
లాదిగా నేదియును గంటి కగపడకయె
యడ్డపడకయె పారెఁ బ్రేమైకశక్తి

వచ్చితి నో ప్రభూ! ప్రణయవాహినిఁ బ్రేమసుధాపయోధి నీ
యచ్చపుఁ బ్రేమనే కురియ నారయుచున్నయనంత మంతరాల్
హెచ్చులుతగ్గు లేకమయి యేకగతిన్ బహుభంగులందునన్
జెచ్చెర పొంగిపొర్లి నినుజేరఁగఁ ద్రెంచుచు సర్వబంధముల్.

5. ఓర్పు

మండలభూమిపాలు పలుమాయలమాటలయూ ప్రవాహమున్
మెండగు మోహమందు గమనింపక పాలనినమ్మి సార్వభౌ
ముం డుదరంబునిండఁ దృషఁ జూర్తిగఁ ద్రావెను గాని
యంతటన్
నుండువిషంబుఁ దా నెఱుఁగకుండెనమాయకదుర్బలాత్ముఁ డీ

తెల్లని వన్నియుఁ బాలన
నల్లని వన్నియును నీళ్ళు నా నమ్మెడి యా
చెల్లం దొరయె న్నెఱుఁగును
దెల్లనివిషములును జగతిఁ దిరుగుచునుంటన్.

విభుని మనంబునందు విషబీజమునాటిదురాత్ముఁడున్ దమోఽ
శుభకమూహూర్తమందు మదిఁ జొక్కుచు నిక్కుచుఁ
నేగినంతనే
విభునిహృదంతరాళమున వెఱ్ఱిగ రేగెను రిమ్మరెమ్మలై
రభసముతో వికారములె ప్రాకెను దుర్విషవల్లరుల్ వలెన్.

రమ్యఫలపుష్పదము లౌచు రక్తిఁ గూర్చు
కోమలములౌ లతల్ నాటుకొనుచు కష్ట
మసలు వర్షమేలేని చోట్లైనఁ గప్పి
వేయు వేగ ముండ్లపొదలు విషలతలును.

రాత్రియెల్లను బలువికారముల యూహ
లలమికొని విభుహృదయమున్ గలఁత పెట్టఁ
గన్నుమూయక వాఁడు ప్రక్కలను మార్చు
కొనుచు నిట్టూర్పు మూరక కొందలపడె.

[illegible]రా! నా దురదృష్టమేమి? మదిలో నాశాలతల్ దిక్తటాల్
[illegible] ప్రాకఁగ బెంచుకొంటి ఫలముల్ చేకూర్చునంచెంచి, కా
[illegible]ంపవు, పూలెపూయవు, ఫలా లేరీతిఁ గాచున్ మహా
[illegible]బగు రాజరాజపదవీ సిద్ధాంబుపున్ వ్యర్థమా?!

[illegible] ప్రేమమునఁ బెంచి చనెన్ సురలోక సుందరీ
[illegible] బభిలషించి, తథావిధరాజ్యకన్యకై
[illegible]యొడ మహోగ్రముగా హరిసత్కృపన్ మన
[illegible] గుణశోభితు నన్నె వరించె నామెయున్.

నావై వుండిన పెండ్లిపెద్ద లదె యానాఁ డిప్డుఁ బైచేయికా
నీ వారే మరి నాకరంబులను బంధింపంగనున్నారు నే
నావంతైన నను స్వేచ్ఛచూపినను నాయాసల్ ఫలించే దెటుల్?
దైవం బీవిధిఁ జేసె భోగములు బంధం బందునేఁ బొందగన్

పోనీ వారలచిత్త మెట్లు లటులేపోవచ్చు నట్లుండియున్
ఈనిస్సీమ నిరస్తరాజ్యమును భోగింపంగవచ్చున్ ప్రభు
త్వానూనాసమ వైభవంబెనఁగ రాజ్యాలన్ జయింపన్ యశః
శ్రీ నల్దిక్కులు నింపవచ్చు నదియున్ సిద్ధింపలే దింతకున్

నావారే ననుజూచి యోర్వరు మదిన్ నావారె నాశత్రులై
నావేరే తెగఁగొట్టనుండి రెటులైనన్ వారి వారించుటే
చా వవ్వారలు నూరుగొడ్డలుల యాసద్దే శిరోవేదనం
జేవేళన్ ఘటియించు భోగములయందే మగ్నుడై యుండినన్.

కృష్ణ రాజేంద్ర జితమై రహించునట్టి
దక్షిణాపథమెల్ల నా దయకు నాదు
ధర్మపాలనమునకుఁ బాత్రంబ యగుచు
విజయనగరసామ్రాజ్యాన వెలయుచుండ

సామంతనృపులు కొందరు
స్వామి ననున్ ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యముతో
భూముల నేలుచునుండిరి
యే మని యోర్వంగవచ్చు హృదినే కాల్చున్.

శత్రులకుఁ జుల్కనై పోనె? శత్రువులకె
గాదు నావారికే చుల్కనౌదు వారు
కూడ స్వాతంత్ర్యమును బెంచుకొనుచువచ్చి
తుదకు సామ్రాజ్యమే పోదె తునకలగుచు.

ఆవిరుపణ్ణ చూడు వినయాన్వితునట్లులె యుండె వృద్ధరా
జావిధిఁ దా సమర్థుడయి యందఱిపైన సవారిచేయుచున్
దావె యొసంగకుండ తలఁదన్నుచునుండగ వాడు పోవుటే
పోవుట తోకవిప్పి తనపోకలఁ బోవఁగసాగె నద్దిరా.

వాఁడెక్కడ? నే నెక్కడ?
కీడును నాకే యొనర్పఁ గృషి చేసెనటే!
నేఁడును నా శత్రువుతోఁ
గూడెనటే ప్రజల రెచ్చగొట్టెడినట్టే.

బాలుఁడితం డనుకొనెనో? వి
శాలంబగు విజయనగరసామ్రాజ్యముకే
యేలిక నని యెఱుఁగఁడో!
కాలమునకు, శైలమునకుఁ దుల యున్నదియే.

[illegible] వానినిఁక నా బ్రహ్మదులే యడ్డమై
[illegible] శత్రువు గిత్రువెంత? సుఖమున్నన్నన్న శక్తుండలం
[illegible] గఁ జూచెదరు నా శూరత్వముం జూపి చ
[illegible] సేర్పదన్ వరుసఁ దోకన్ విప్పు నెవ్వానికిన్.

కుడిభుజమౌచు నాకు మదిఁగూర్చుసఖుండగు చిందు మండలే
శుఁడు కడుస్వామిభక్తుఁడు విశుద్ధచరిత్రుఁడు నుండ నేను పైఁ
బడి యడగింతు శత్రులఁ బ్రభావముఁజూపెద నింకఁ గొంక కే
పిడుగువలెన్ జరించెదను, భీతులఁగూర్చెద భీకరుండనై.

శక్తిగడించి రాజ్య మను చక్రపుమేల్పిడి చేతఁబట్టి దు
శ్శక్తుల నడ్డగించి బలసారమెలర్ప స్వరాజ్యమేలుచున్
భోక్తగ రాజ్యసౌఖ్యములభోగరసంబునె పీల్చునై చు చా
సక్తి యథేచ్ఛఁ గామినులసంగతి లోకమె విస్మరించెదన్.

అబ్బ! యెన్నాళ్ళనుండి యీ యాశ దీనిఁ
దలఁచుకొన్ననె హృదయంబు కలఁతఁ జెందు
నెన్నిసార్లో ప్రయత్న మేదీఫలంబు?
నట్టి యాశలతోఁ దుది ముట్టునేమొ.

అనుచు యోచించు, నిట్టూర్చు నంగబలము
సోలినట్టులు, తనలోనె శోకమొందు
పూర్వపుణ్యము చాలదేమో యనుకొను
నెంతయున్నను నాశకు నంతులేద.

చీఁకటిరాత్రియెల్ల నిటు చింతఁగలంగుచు బాపమాతఁ డా
వేఁకువ యెప్పుడౌననుచు వేసరుచున్ దుదిలేని వేదనా
స్తోకసముద్రమున్ గడవఁజూచుచు నీదెడిభంగిఁ బాన్పుపై
నేకముగాఁ గనుల్ దెరచి యిట్టులటుల్ పొరలాడుచుండె [illegible]

కరదీపంబులు కరముల
ధరియించియె బొమ్మలట్లు తరుణీమణులౌ
పరిచారిక లుండిరి భూ
వరచాపలపరుషదండభయమున నటులే.

చీఁకటి నిండాఁకను కను
లేకముగాఁ దెరచియున్న యేలిక కొనకా
వేఁకువకు ముందు చందురు
రేకయుఁ గనిపించుసరికి రెప్పలు మూసెన్.

నాలుగవజాము వేళకు సోలిపోయె
మేలుకొనియుండు శక్తియే తూలవచ్చె
నచటనుండియె నిద్దుర యెఱుకపడక
యేలికకు దాసులకుఁగూడ నేకరీతి.

[illegible]లేక సుఖసింధువు నిద్దురమున్గియుండి యా
[illegible]రాత్రి నాప్రకృతి చిన్నగవీచుచుఁ జల్లగాలులే
[illegible] దూర్పుదెసఁ జుక్కలరాయని రేక స్వప్నపున్
[illegible]ని పెన్మసకలోఁ గనినట్టులు కాచె నప్పుడున్.

[illegible]హాలునఁ గోటలోఁ గలుగు రాజ
[illegible]ముల వేనవేలు దీపములఁ గారు-
[illegible] బట్టణవీథుల నున్న యల్ప
[illegible] లైన దీపాలస్నేహమెల్ల.

నిన్న మొన్ననె యేవీథిఁగన్న నా ప్ర-
భాతసమయాన వీణాది వాద్యఘోష
వినఁగవచ్చుచు నున్న పట్టణమునందు
నుదయగీతాలు మాత్రమే యుదితమయ్యె.

అరుణరేఖలు తూర్పున నలుముకొనెడి
వేళ గడియారముల మ్రోఁత వినఁబడఁగనె
సిద్ధముగ నున్న గాయకుల్ స్నిగ్ధవాద్య
కలితముగఁ బాడజొచ్చిరి కంఠమెత్తి.

రాజు, రారాజు, నింద్రచంద్రములఁ జేసి
కోటలోపలి యా పెద్దగుడులయందుఁ
గడకు మేళమునకుఁగూడ కలవువచ్చె
నాయకాంద్రకు నాయకట్లంతరింప.

కోటలోనన్నె గల పెనుగోఁటలందు
విడిగినట్టివి రకరకాల్ విరులు బుట్లు
బుట్లు వచ్చెను మొదట నా భూపునింటి
కన్నిటికి నందునుండియే యంపకంబు.

మండలేశుండు, తూరుపుకొండ దాఁటి
తపనుఁ డేతేరుసరికి సిద్ధముగ వచ్చి
యున్న ద్రాక్షాగుళుచ్ఛాల నొక్కటొకటి
యక్కడక్కడ రుచిచూచి యరసి యరసి.

మేలగువానినె యేరుచు
మేలైనవా కావా యనుచు మెక్కుచు మరితా
నేలికకుఁ బంపె వానినె
యేలిక యెటు లెఱుఁగు వీని యెంగిలిసేఁతల్

మండలేశుని యాజ్ఞఁ గొండలో యనఁనొప్పు
వారణతతు లొక్క ప్రక్కనుండి
పారసీకపు మంచివారువంబులు పెక్కు
లొకవైపునుండి, మఱొక్కవైపు
నుండి గండరగండ లుద్భటులగు పోటు
బంటులు నింకొక్క వైపునుండి,
రథములు నేతెంచి రణవాద్యములతోడ
గగనమహాలు ముందు గడగి నిలిచి
క్రమముగా సాగి వాద్యఘోషమును బట్టి
బారులుగ నిల్చె జయజయధ్వనులు రేగఁ
బ్రభునికడనుండి యింకను వార్తమాత్ర
మింత ప్రొద్దైన రాలే దదేమొ యనుచు

మండలేశుఁడు వేగి సంభ్రమముతోడ
[illegible] డాస్థానసింహాసనంబు నెక్క
[illegible] త్రోవలో నుండెను బంటుకీతిఁ
ప్రభువు నేతెంచె సింహశాబకమువోలె.

ముక్కుపచ్చలారని ప్రాయమున ముఖాన
ముద్దులొలికెడి మురిపమున్ ముగ్ధతయును
దొనకుచుండెను వీరతతోడఁగూడి
రాజఠీవికి నెట్టికొ అంత లేదు.

తనవెనుకటి సామ్రాట్టుల
ఘనకార్యముగఉవతనము గాంభీర్యంబున్
వినుతముల సంప్రదాయము
లను దానును ననుసరించె లక్ష్యమ్ములుగా.

విభుఁడు సాహోసనాదముల్ బిరుదపాఠ
ములు నెసంగ బరాబరుల్ ముందునడువ
ఠీవి నేతెంచి సింహపీఠిని నలంక
రించె సామంతుఁడును భృత్యురీతిఁ గొలువ.

మండలేశుని యండలో మలయుచుండు
వారె సభ్యులుగాఁ జేర్చఁబడిరి నాఁడు
అతులవైభవ మెందుఁ బొంగారుచుండెఁ
బ్రభుని వలవేసికొనుట కీ పాటులెల్ల.

చతురతన్ దీర్చినట్టి యాస్థానచిత్ర
చిత్రసమలంకృతులు వింత చెలువుచూప
దేశదేశాంతర జనులు తెచ్చి తెచ్చి
కనని వినని సువస్తువుల్ కానుక లొసఁగ.

అతులవినయంబుతో మహాస్తుతులు సేయఁ
గపట మింతయు నెరుగని నృపుడు వాని
నెల్ల మనసార మెచ్చెను దృష్టి దెలియ
వాక్కులందును బొగడె నా వైభవంబు.

అంత సామంతుఁ డతివినయంబుదోఁప
విభునితోఁ బల్కె మెల్లఁగా 'విరుపు' నణచు
టొక్క నిముసము తడవైన నొదుగు ముప్పు
టంచుఁ దాళము వేయఁగా నంద అచట.

వలయుసైన్యము సిద్ధమై నిలిచియున్న
దనుచుఁ బలికె నొకం డింకఁ దడవుసేయ
మంచిగడియలు మీఱునటంచు నొక్క
కృతకదైవజ్ఞు డనె ప్రేళ్ళ నెంచి చూచి

ప్రభుఁడు దేనికిన్ యోచించుపనియె లేదు
కాని యాతఁడు సంప్రదాయానుసారి
తోఁట వెనుకటి సమ్రాట్టులట్లె తాను
శత్రువులఁ గూల్పనేఁగెడి సమయమందు.

అర్థులను వేదలా శ్రోత్రియాళిఁ బిలిచి
[illegible]గా దానముల నిచ్చి పరమతృప్తి
[illegible] గొనగూర్చి వారి దీవనలు పొంది
[illegible] కదుగిడుచుండె నేప్రొద్దుగూడ.

దీని సామంతునకుఁ దెల్ప లోనె యతండు
నవ్వుకొనెఁ బైకిఁ జిత్తము నాథ! యనుచు
సభ్యులం దిద్వరకుఁ గనుసైగచేసె
వారలాత్రముగా సభ వదలి యేగి

విలువగలట్టి శాలువలు పేటలుగా జలతారు లున్న దు
వ్వాలువలు మార్చి సొమ్ములను భద్రముగా నొకచోటఁ
బెట్టి పై
నలఁది విబూది పేదటికమందున ముగ్గినవారువోలె లో
పల కరుదెంచి మంత్రములఁ బాడుచు దీవనచేసి రావిభున్.

విజయనగరసామ్రాట్టు సంప్రీతుఁ జేసి
యతులసంభావనలు పొందు నాశతోడఁ
గ్రమముఁ బదమును జటయును ఘనమునొప్ప
పనస నొకదాని వారు సుస్వరముగ నట-

చెప్పుచునుండఁగా వినుచుఁ జిత్తమునం గడుమెచ్చె రాజ రా
జొప్పెడి యాయుదాత్తతకు నూరక ఛాందసు లెంతసే పిటుల్
చెప్పినదానినే మరలఁ జెప్పుచునుందు రిదేటి వెట్టిరా!
యిప్పుడు వీరినేల కదలించితి నీ గ్రహచార మేమిరా!

అను చామండలభూవిభుండు విరుపవ్యాపాది ప్రొద్దా[illegible]
చును లోలోననె చేతులన్ బిసికికొంచున్ గీటుచున్ బం[illegible]
కను వారల్ విరమింపకున్నఁ బతి వెన్కన్ నిల్చియావిప్రుల[illegible]
గనుగ్రు డ్లెఱ్ఱగఁ జేసి త్రిప్పుచు నులూకంబట్లు తర్జించినన్

టక్కని యిరువురు బ్రాహ్మణు
లొక్కటిగా నిలిపి మీద నున్నది యెల్లన్
జక్క నుటంకించి తుదిన్
జిక్కడి యాశీర్వచనముఁ జెప్పి ముగింపన్.

తుష్టుఁ డగుచు సమ్రాట్టు "విశిష్టులార!
శ్రోత్రియులు, సత్యశమదమశోభితులును
నిత్యతృప్తులు ననఘులై నెగడుచున్న
బ్రాహ్మణులు మీరు భూమిదేవతలు గారె?

మీయాశీర్వాదమ్ములె
మాయట్టిమహీపతులకు మంగళకరముల్
పాయక మీరును మాతో
నేయిప్పుడు పయన మగుచు నేతేరవలెన్."

అనుచుఁ బరమభక్తి నాబ్రాహ్మణులకు సం
భావనల నొసంగె బహువిధముల
"రాజరాజు వీఁడు రామేశ్వరము పోవు
[illegible] "శనేశ్వరము"ల నేలపిలిచె?

[illegible]మా!" యటంచుఁ గడునొచ్చె మనసున
[illegible] 'ముందిఁ కేమికలవొ వీరి
[illegible] నొప్పా లచటఁ దలనొప్పు' లని, కాని
[illegible] మాట నెట్లు పలుకఁ గలఁడు?!

పటుభేరీకఠినారవమ్ము బధిరత్వమ్మున్ సమిద్భూతి నొ
క్కట సామీప్యసుదూరవర్తులకునుం గల్పింప నార్భాటమై
చటులాంభోనిధిభంగభంగివిచలత్సైన్యంబుతో నేగి రా
కుటిలాత్ముండును క్షోణిపుండు విరుపక్షోణీశుపై న వ్విధిన్.

పరిమితసైన్యము గొనిచను
టరితోఁ బోరుట కటంచు నా ప్రభుఁ డెంచెన్.
విరుపవిభుసత్య మెరుగక
యెరిగిన యామండలపతి యెత్తే వేరా.

క్షుద్రమాంత్రికుఁ డొకకొన్ని వింతలఁ జేసి
    తనశక్తిఁ గొలఁదివి జనులకెల్ల
హెచ్చుగాఁ జూపుచు నిఁక వీనికంటె మ
    హాత్ముఁడే లేడు వీ డాదిదేవు
నపరావతారమే యనిపించుకొనఁ జూచు
    చెల్లరిలో భయ మెట్లుకలుగఁ
జేయుఁ గువైద్యుండు చిల్లిగవ్వకుఁ గాని
    తనమందులను నమ్మి ధనముగూర్చు

నస్థిపంజరపటముల నందరకును
జూపు చామయభీతుల రేపు నెట్టు
లల్లె వాఁడును భయదసైన్యములఁ ద్రిప్పి
ప్రజలలో రాజభీతి నింపంగ నెంచె.

కొంపలనె గూల్పఁ జూచెడి కుటిలదుష్ట
పాపవర్తను నోసరించు పనుల నెల్ల
నెత్తులో నెత్తు లెత్తుపై నెత్తులెపుడుఁ
గొనవరకు నెత్తులే వీరి గురి యదేమొ.

మటమట మధ్యాహ్నమునం
దటు పల్లెల సోఁకికొనుచు నరుగుచునుండన్
బటుతరతమమే తనకు నె
దుట తాండవ మాడుచుండె దార కడ్డానన్.

అదె భూతమనుచు ఖలుఁ డన
మది భీతిస్థానమగుట మనుజేశున కా
మృదువిరుపస్నిగ్ధలతా
మధురనికుంజంబె భూతమా యనఁ దోఁచెన్.

[illegible]ప్రేమపాత్రుఁడగు పూతవిరూపవిభుండు రాత్రియం
[illegible] నరుదెంచినన్ ప్రజలు త్రోవల ప్రక్కల నిల్చికొల్చి వీ
[illegible]మాలికలఁ గప్పుచునుండిరి కాని కాన రా
[illegible] నామహీపతులు దీర్ఘపథంబున నొక్కయబ్జమున్.

[illegible] గళామృతపూర్ణహారిమానససరో
    వర వికచాబ్జ మా విరుపవిభుడు
[illegible] దీపకపరమేశ
    [illegible]ప్తకమనీయకాంతియందు

నానందసామ్రాజ్య మంతరాయము లేక
యనుభవించుచునుండు ఘనుఁడు నాడు
తనహితుండా కళాఘనుఁడు మహాశిల్పి
యెట్టితోడును లేక పట్టువిడక
యెంతోకాలమునుండి రచించుచున్న
యా యసంపూర్ణమైన కల్యాణమండ
పమున స్తంభానఁ దీర్చిన పర్వతసుత
* పాణిఁ బట్టిన కళ్యాణ పరమశివుని.

సురచిర గంభీరమనో
హరమూర్తి సతృష్ణ వీక్షణాంభోరుహ సుం
దరమాలఁ జుట్టుచు నిలిచి
స్ఫురద్వికచ భావపుష్పములఁ బూజించెన్.
అట్లు కొంతసేపు ధ్యానంబునన్ నిల్చి
యభవు దివ్యసత్కృపామృతంబు
గ్రోలుచుండి యా విరూపాక్షవిభుఁడంత
శిలలఁజెక్కుచున్న శిల్పిఁజేరి
సరససల్లాపముల వాని శ్రమముదీర్చి
యతని తోడుత శిల్పరహస్యములను
జర్చసేయుచు నవభావ సంస్ఫురణకుఁ
దోడుపడెఁ గొంత ప్రాణహితునకునంత.

* వెనుక కవరు పేజీ పైనున్న లేపాక్షి శిల్పము.

శిలలఁదొలువఁగ మలువఁగ శీర్ణములయి
రాలిపడినట్టి రాళ్ళను రాతిచెక్క
లన్నిటిని మోసికొనిపోయి యాలయంబు
బైటబారవేయుచు శుభ్రపరచె నట.

ప్రొద్దు మునిఁగెడివేళకుఁ బురనివాసు
లెల్లరును వత్తు రందుకై యేమియేమి
చేయవలయునో యేర్పాట్లుచేసి నూర్ల
కొలఁది ప్రమితెల నూనెవత్తుల నతండె.
వేయుచునుండెఁ దత్పరత వెల్గఁగఁజేయఁగ దీపరాశి దీ
ప్తాయుతుఁడై ప్రియప్రజల సద్ధృదయంబులఁ బ్రేమదీప్తులన్
మాయకయుండ నిల్ప సుగుణస్థిరదీపము రాజుగాక భూ
నాయకుఁడై రహించెడి జనప్రియుఁడా మహనీయుఁ డచ్చటన్
అటు లేపాక్షిపురంబుప్రక్క నొకరమ్యంబౌ ప్రదేశంబునన్
గుటిలాత్ముండు స్వసైన్యమున్ నిలిపి, కాంతుల్ పర్వ్వడేరా లోకే
త్రుటిలో లేవఁగఁజేసెనెల్లెడల నందున్ రమ్యశుద్ధాంత సం
స్ఫుట సౌకర్యములెల్లఁదీర్పఁ బనిచెన్ ముందా విభున్
నిల్పఁగన్.
అరకొరగాఁ దయారయిన యంతిపురంబున నా మహీశ్వరుల్
బిరబిరనిల్పి యాతనికి విశ్రమమైననొసంగ కింతయున్
ద్వరగ విరూపుఁ దెచ్చుటకుఁ బంపె మనుష్యునిఁ బ్రొద్దుగ్రుంకినన్
బరిణతు లేమికల్గునో మనస్సెటుమారునొయంచు భీతిచే.

విరుపుఁడు వచ్చులోనఁ బృథివీపతిఁజేరి ఖలుండు మెల్లఁగా
బరిపరిరీతులన్ మరల వాని మనస్సునఁ గ్రోధకీలలన్
బెరుగఁగఁ జేయుచున్ విరుపవీరునికోట యదే యటంచు వి
స్ఫురదురుదృశ్యమా ప్రహరిఁ జూపుచు నిట్లువచించెధూర్తుఁడే.

"అదె దేవాలయమున్ నెపంబున నతండాత్మార్థమై కట్టుకొ
న్నది దుర్గం బట లోన నెల్లప్రజలన్ వంచించి యార్జించి, పె
న్నిధులన్ నింపెను, మందుగుండు మొదలేనింపెన్
రహస్యంబుగా
నదె యస్మద్రిపుడంపు సైన్యములకై యావైపె వీక్షించెడిన్.

ఇదియెల్ల గూఢచారులు
విదితంబుగ నిపుడు చెప్ప వింటిని మన మీ
యదనునకు సరిగ వచ్చితి
మదె రిపుసైన్యంబు వచ్చు నంతకుముందే.

నే నొక యుపాయమున న
వ్వానిన్ దెప్పింతు నిటకుఁ బ్రభువులు మీరల్
వానిన్ శిక్షించి ప్రజన్
దే నగు నొకదారి కింక ధృష్టతయణఁగన్"

అని పలువిధముల కల్లలు
మొనసి వచించుచునెయుండ ముగ్ధుని విరుపున్
గొని తెచ్చితి నని చెవిలో
గొణిగె నొకం డేగుదెంచి క్రూరాత్మునకున్.

అపుడే సిద్ధముచేయఁగాఁబడిన రమ్యాస్థానపీఠంబునన్
సపరీవారము సత్వరంబు కొలువై సమ్రాట్టు గూర్చుండె లో
విపరీతంబుగ రేగుచున్ విరుపుపై భృత్యత్వమున్ జూప దు
ర్నృపుఁ డక్లేనిలుచుండెఁ బార్శ్వముననే రేగెన్ విశేషధ్వనుల్.

ఎంతోకాలము లోనె జ్వలించుచున్న
యా యసంతృప్తి దానిపై నా విరూపు
పైని కోపము విశ్రాంతిమైన లేమి
చేరి యన్నియు నాకొన్న సింగ మట్లు.

విభుఁడుగర్జించె "ద్రోహి నా విరుపు వేగ
తెం" డటంచును లోనికేతెంచె నతఁడు.
నమ్రుడై పళ్ళెరమ్మున నవకమొసఁగు
విరులఫలములఁ గొని భక్తి విరియుచుండు.

ద్రోహి, ధృష్టుడు, దుష్టుడు, తుంటరి యని
కలవరించుచునున్న యా కనుల యెదుటఁ
బరమసుందరగంభీర సరసనమ్ర
మూర్తి కనుపింప రారాజు ముగ్ధుఁ డయ్యె.

శత్రు వని యింతదాక విషంబు గ్రక్కు-
చున్న యా విభుక్రూరదృక్పన్నగంబు
కనఁబోయి, పయఃపూర్ణఘట మటంచుఁ
గోప నాకసాగను జిందు దుగ్ధములనె.

నమ్రుడై వచ్చి యభివాదనంబు చేసి
పూలుపండ్లును ముందిడి పూర్ణభక్తిఁ
బలుకుచు జయమ్ము నెదురుగా నిలిచియున్న
ధవళనేత్రుని సుదృఢసుందరసుగాత్రు.

ఉత్తమపౌరోచిత వే
షోత్తమభూషణుని గనుచు నూరక విభుడున్
జిత్తమున మెచ్చు చీలో
కోత్తముఁడా విరువుఁ డెట్టులో యని తలఁచెన్.

రారా జూరకయుండిన
సైరింపక ఖలుడు "ప్రభు! విచారింపంగాఁ
దీరదు, చేఁజిక్కిన యీ
వైరిని విద్రోహి వేగఁ బట్ట బనుపుడీ"

అని తత్తరముగఁ బలికిన
విని విరువుడు చకితు డయ్యు విడువక స్థైర్యం
బును, లోనదెలిసి సర్వం
బును, ధీరత మెఱయ బలికె భూమీశునితోన్.

"ఓనామేలిక! భ్రాంతిఁజిక్కి యిటు లోహా! యీతఁ
డేపై [illegible]
గానీ పూనని సాధువర్తను ననున్ గష్టాలపా ల్సేయగా
నానాకష్టము లొందుచుండెను వృథా నాపై ననూయను [illegible]
జ్ఞానంబుంగని జాలియయ్యెడి మనుష్యత్వంబె లోపించెనే!

నను, నా తమ్ముని, మండలేశపదవిన్ దప్పించి, తా నా పదం
బున గూర్చుండెను, సంతసించితిమి, హృత్పూర్వంబుగాఁ,
గాని తా
ననురాగంబున రాజ్యమేలక దురాశావిష్టుడై స్వప్రజన్
దినగాఁజూచిన నోర్తురే? నృపతు లెం దేనిట్లు గావింతురే?!

ప్రజయు రాజును భార్యయు భర్త యటులు
ప్రేమతో నున్ననే గాని క్షేమ మెద్ది?
ప్రజకు రాజుకు నడుమనే రగులుకొన్న
యీ పరిస్థితి సరిపోవు టెట్లో తండ్రి!

చిన్ననాటినుండి చేర్చి నె నెంతగా
ప్రేమజూపుచున్న విషమె కార్చు
నన్నుజూచి యితఁడు; నాదుతమ్ముం డయ్యు,
నిపుడుగూడ ప్రేమ నితని జూతు.

సంతసమున రాజ్యసంపదనే యిచ్చి
వచ్చినట్టి నన్నుఁ బట్ట నెంచె
నితని నుద్ధరింప నిపుడు సిద్ధము నేను
వలయునేని నిచ్చి ప్రాణ మైన.

పారిపోదు ననెడి భయ మేమిలేదు నన్
బట్టి కట్ట; నట్టి పనులు నేను
కలలనైన జేయఁ గడుపుచల్లగఁ దల్లి
కన్ననాటినుండి యెన్న డేని.

మీయుపస్వం దిని నే మీ
కే యెగ్గొనరింతునా యిదేలా యిటు న
న్నే యితడు వైరి యనుచున్
గూయుచు నున్నాడు వినుటకును నోర్వఁ బ్రభూ.

అనుచున్ బల్కుచునుండ తేఁడు మదిలో నల్లే విమూఢా
తున్నడై
వినుచుండెన్, విన నోర్వ కాకుటిలు డుర్వీనాథ! యీలాటి ధూ
ర్తుని నెందైనను గంటిమే! యిటులె యోదుష్టుండు సన్మార్గవ
ర్తనునట్టుల్ నటియించు నెప్పుడును, నేరన్ లేరు ముం
దెవ్వరున్.

మన ప్రజలను నిల్లె మత్తుమందును జల్లి
వశము జేసికొన్న వాఁ డితండు.
రేపినాడు వారి నాపైననే; నేను
ముప్పాత్రిప్పలబడ మురిసినాడు.

ప్రేమయంట ప్రేమ, వినువీథి ముట్టు న
ట్లాడుచుండె నిచట నోర! యెంత
వింతః! రాజ్యమెల్ల విడె నట, తనకు దా
సటన యన్నను నిది నమ్మదగునె ?

మనశత్రు నాస్థానమున నున్న శిల్పిని
గొనివచ్చి వానినే గొప్పచేసి,
వానిమూలముగ సంధానంబు చేసినా
డీతండు వైరిభూమీశుతోడఁ

ప్రజలలో రాజుపై రారాజుపై ద్వేష
మును బెంచి వారికే ముఖ్యుడగుచు
మనకువచ్చెడి పన్నులను దానె గొనుచుండె
నిపుడు వారినె సమర్థించుచుండె.

వచ్చుచున్నది యరిసేన ప్రబల మగుచు
నింక నుపేక్ష చేసితిరేని నెట్లు స్వామి!
యనుచుఁ గల్లలు సత్యములట్లు తోఁప
జేయు చావిభుకోపాహిఁ జెనకి రేప-

చిరచిరలాడు చావిభుని చిత్తముఁ జీల్చుచు రేగి సాగి దు
ర్భర మగునట్టి రుడ్వేషధరంబు గుఱిన్ గఱవంగఁ బోయి, యా
విరుపన రేంద్రుకన్నుల పవిత్రమనోహరకాంతికట్టులో
సారిగ నగంబు చోదకుడు చూచుచుఁ జూచుచె సోలి
పోవగన్.

ఔరా! యీతనికను లని
యారుష్టఖలుండు నాల్క నటు కొఱకికొనం
గా రిపువాక్కుల విరుపుం
డారయుచుండెన్ విచిత్ర మగు శిల్పమునే.

[illegible] నాతమ్ముని మాటల న్వినినదో నెవ్వానికిన్ సత్యమే
[illegible]ఁడాఁగి, యసత్యమన్తమమె తళుక్కుల్ చూపదే,
సత్యమే
[illegible]ట్టు నిదెంతకౌశలముతో తథ్యంబు పైఁగట్టె మి
[illegible]మ్రాము, వీడి దే యసురమాయాశిల్పతత్త్వంబొకో!

స్థిరమౌ సత్యము, సత్యమే వెలుఁగదే దివ్యత్వ మద్దానికిన్
బెరమైయుండు నసత్యమద్దె తమమౌ విశ్వంబునన్ సత్యపున్
మెఱుగున్ దాల్చుచు సత్యమట్లు మెఱయున్ మిథ్యా
నృతత్వంబు, స
త్యరుచిస్థాయి కళాత్మకంబెకద? దివ్యంబైన శిల్పం బిలన్.

కనులేకావు ప్రమాణమెన్నఁడును, లోకాంత్యంశమే బాహ్యపున్
గనులన్ దృష్టినొసంగుఁగాంతి తమముల్ గన్పింపగాఁజేయు నీ
ఘనమౌ వెల్గును జీఁకటుల్ బెరసియేకాదే విభిన్నత్వకా
రణమై యుండును వీనియందు సహకారంబో! విరుద్ధత్వమో.

పరమపురుషుఁడెఱుంగుఁ బౌండ్రకవాసుదే
వులును మాయతలలు మొలిచి పొలియ
కుండ భాగవతము కొనకు రామాయణ
మ్మైన నడువ దొక్కొ! యతనిలీల.

ఈరీతి విరుపు మనసునఁ
దీరులతీరుల తలంపుతీవలు ప్రాకెన్
రారా జపు డాతని నీ
నేరములకు నేమిచెప్పనేర్తు వని యనన్.

విని, స్థిరచిత్తుఁ డావికుపవీరుఁడు ధీరమనోహరుండు క
న్నొనలకు సంటిపొంగు నవకోమలకాంతులు మూడుదిక్కు
దనుపమశోభ నింప దరహాసము మీసముఁద్రిప్ప నిట్లనన్
వినముసుకొన్నయెల్లరును విస్మయమందఁగ నిర్భయంబుగన్.

ఈ నాతమ్ముని మాటలన్ వినినచో నెవ్వానికిన్ సత్యమే
లోనందాఁగి యసత్యమన్ తమమె తళ్కుల్ సూపదే సత్యమే
తానై నట్టు లిదెంత కౌశలముతోఁ దథ్యంబుపై గట్టె మి
థ్యానిర్మాణము వీఁడు నమ్మకుఁడు దేవా! నేరఁడీ బాలుఁడున్.

కోట్లకొలఁది శిరస్సులు, కోట్లకొలఁది
కనులు కంఠముల్ బాహువుల్ గల విశాల
మైన సామ్రాజ్యమునకు నాయకులు మీరు
వేయికనుల మెలఁగవలె న్యాయ మొప్ప.

ఈసామ్రాట్పదవిం ధరించి నిరతం బీధర్మకర్తృత్వమున్
కోసం బింతయులేక తీర్చినఁగదా తోషించుఁ దా సుప్రజా
సుం డౌహరి దానికిన్ వలయు దేవా! నిస్పృహత్వంబు దీ
సౌశీల్యములున్ వివేకమును దక్షత్వమ్ము ధర్మిత్వమున్.

అంతమైన నొకయింతయు నేమఱి నట్టులుండినన్
ప్రమాదమౌ నెపుడు మేకొని స్వార్థపుదుష్టశక్తులే
విధాన రంధ్రములనే కనిపెట్టుచునుండు వాని వి
యు చేయకున్న మరి శేషము నిల్పిన ముంచివేయవే?

స్వార్థపరుఁడగు నీతఁడో స్వామి! మీకు
నిచటి ప్రజల స్వరూపమే యెఱుకపడని
యట్లు కనులకుఁ బొరకప్పె ననృతభాష
ముల నిప్పుడైన మీరు సత్యమును గనుఁడు.

ఈ పెనుగొండమండలపు టెల్లలలో నివసించు నెల్లరం
దేపురుషుం డెటుల్ హృదయమెట్టిదొ బాగుగ నేనెఱుంగుదున్
మీపయి వారి కెల్లరికి మెండగు భక్తి యకృత్రిమంబు హృ
ద్దీపకమై వెలింగెడిని దేవ! యెఱుంగరు మాయమర్మముల్.

అపుడే చెప్పితిఁ గాదె యీతడు దురాశావిష్టుడై సుప్రజా
ళిపయిన్ బన్నులయెండలన్ బరపి పీల్చెన్ బిప్పిచేసెన్ ప్రజల్
కుపితుల్ గా కెటులుందు రెత్తిచనినన్ గోవైనఁ గ్రుమ్మంగ రా
దె పులిన్ సైపక, సాదు రేగినను నెందేనోర్వఁగా శక్యమే.

ప్రజల కిప్పుడు నీతనిపైన వ్యక్తి
గతముగా లేదు ద్వేషంబు, గతమునెల్ల
మరచి యిప్పుడైన నీతడు మంచిమార్గ
మునకు వచ్చినఁ బూజింత్రు పూలతోనె.

ప్రేమ వెదజల్లి వెదజల్లు ప్రేమతాత్త్వి
కుని ననున్ వీరు ప్రేమించి మనసులార
పత్రమో పుష్పమో యన్నపగిది నేను
కట్టు దేవాలయమునకుఁ గానుక లొసఁగ.

అదియును దప్పుగునె ప్రభూ!
యది కని యోర్వంగ రానిదా? యద్దానన్
గొదవగునా? యామాత్ర
మ్ముదారతకు స్వేచ్ఛ లేదె యుష్మత్ప్రజకున్.

నా, నాదేశపు పూర్వపుణ్యఫలమై నాస్నేహితుం డీప్రదే
శానన్ గాలిడె శిల్పి, శత్రునృపురాజ్యానన్ మహాపూజ్యుడై
నానాభోగము లొందియుండియు ధరానాథుండు ప్రోత్సాహమిం
తేనిన్ శిల్పకళావికాసమున కీనేరం డటంచున్ ప్రభూ!

భోగములనెల్ల వీడి యీపుణ్యభూమి
కతఁడు శిల్పబీజములతో నరుగుదెంచి
నిరతకృషి సల్పి యిచ్చట నిత్యనవ్య
శిల్పములతోఁటనే పెంచె శ్రీలు విరియ.

అతని కేటికిఁ బట్టు రాజ్యాంగచింత?
లాకళారమ్యలోకవిహారమతికిఁ,
గళకు దేశంబు జాతియుఁ గాలభేద
ములయెడన్ బక్షపాత మెప్పుడును లేదు.

అమ్మహాశిల్పి నే నరిరాజు నాస్థాన
మునను0డి తేలేదు ము న్నెఱుంగ
నతనికి నాతఁడే యరుదెంచె దైవిక
మ్ముగఁ జేరితిమి పుణ్యభూమి నిచట
గొప్పవాఁ డతనిని గొప్పచేయుట తప్పె?
వైరికి మాకు సంబంధ మేమి?
సంధానమును లేదు గింధానమును లే ది
వన్నియు నీతని యల్లకములె

ప్రజలహృత్ క్షేత్రముల ద్వేషభావరూప
విషకుజంబుల నెల్లను బెళ్ళగించి
సమత వెలయించి, ప్రేమబీజములు చల్లు
నేను, ద్వేషంబు పెంతునే యెచటనైన.

ప్రభువు ప్రజనుండి పన్నులఁ బాడియావు
పాలు గొనునట్లు కొనవలె భయముచూపఁ
బొదుగు కోయఁగబోయిన బొట్టుపాలు
చిక్కునే దోస మెవరిది చేపకున్న?

పన్నులను నేను గొనుచుంటి నన్నమాట
వట్టి యనృతము దోస మేవైపు గలదొ
పలుకుచుంటిని నిష్పక్షపాతబుద్ధి
నింక నరిసేన యేదియో యేనె యెఱుఁగ.

అరిసేన యేదియైనను
నరుదెంచుచునుండెనేని నరికట్టంగన్
సరి మేముగూడ నిచ్చట
స్థిరధర్మప్రభుత ప్రజలక్షేమమున కగున్.

మమ్మె నేలు తండ్రి! మావానిమాయలఁ
జిక్కకుండు, లోనఁ జెదరకుండు
వీనిఁ జక్కదిద్ది వెనుకటి సమ్రాట్టు
లట్లు ప్రజలఁ బ్రీతి నరయుఁ డిచట."

అనుచున్ బల్కుచు నుండఁగా వినుచు నందం దా ధరా
నాథుడున్
దనకే బుద్ధులుచెప్పునట్టి నుడు లాత్మప్రజ్ఞకున్ లోపమై
వినఁగా జేదయియుండినన్ విరుపపావిత్ర్యప్రభావంబునన్
వినెఁ గష్టంబుగ నూరకే, విని ఖలోర్వీనాథు వీక్షించుచున్.
"ఏమయ్యా! కడుమంచివాఁడవని నిన్నే" యంచు నుండంగనే
"స్వామీ! మోసము మోస మీఖలుని వాక్చాతుర్యపున్
మాయలో
నేనైపోతిరి ? నన్నె నమ్మరె? యితం డీలాంటిధూర్తుం డటం
చే మున్నెన్నఁడు నేర నట్లయిన ముందే చూపనే సాక్ష్య
మున్!"

అని ఖలుఁ డామండలపతి
తనకే వచ్చిన విపత్తు తప్పించుకొనన్
దనసాహసమ్మె నెల్లన్
మునుకొని నటనములె సలిపె భూవిభు నెదుటన్.

కలఁగనుచు నుండువానికిఁ
గలలోనిది కలయటంచుఁ గా దను చిరుపుర్
బలికినఁ దెలియునె సత్యము
కలవర మగుఁగాక యట్లె కన్పడెఁ బతికిన్.

కొనకు దుర్మతి యూహించుకొనియె నొక్క
మార్గ మాతఁడు పల్కె సమ్రాట్టుతోడ
"ఈ విరూపుఁడు నిజముగా దేవ! రాజ
[illegible] గలవాడయేని మీప్రజయయేని.

పట్టి మాటలలోఁ గాక పనులఁజూపె
నేనిఁ దన రాజభక్తిని వీని నమ్ముఁ
డట్లు కాకున్న నాపల్కు లన్ని నమ్మి
వీని విద్రోహి బంధించి వేయుఁ డింక.

అని సమ్రాట్టుకుఁ చెవిలో
గొణఁగె రహస్యముగ నేమొ క్రోధము రేపన్
జననాథుఁడు విరుపునితో
ననె నిట్లు ప్రయత్నపడుచు నార్భాటముగన్."

"ఓవిరుప! నీవు కట్టెడి
కోవెలపనినెల్ల నిలిపి గొబ్బున శిల్పిన్
మావశము చేయునటు లేఁ
గావించిన నాజ్ఞ నట్లె గావించెదవో!"

అని విభుఁ డన్న నావిరుపునందుఁ గలంతయొకింత కల్గకుం
టనుగని విస్మయంపడిరి నాథుఁడు మున్నుగ నెల్లవారలున్
అనితరశాంతచిత్తమున నావిరుపుం డిపు డేది ధర్మమం
చును మదిఁగొంత యెంచి దృఢసూక్తుల నిట్టనె రాజ
రాజుతోన్.

"ఓ ప్రభూ! ధర్మజిజ్ఞాస నా యోపినంత
నా మనస్సుననెంచి నిర్ణయముచేసి
కొంటె, మీయాజ్ఞఁ బాలింపకుంటె ధర్మ
మనుచుఁ, గారణములనెల్ల వినుఁడు మీరు.

రాజాజ్ఞాపరిపాలనం బెపుడుధర్మం, బైన, దేవాలయం
బోజన్ గట్టెడిశిల్పి కార్యమున కేయుత్పాతమున్ రాని య
ట్లేఁ చూడన్వలె వానిఁగావవలె నాకీరెండునున్ ధర్మముల్
రాజాజ్ఞల్ సలుపంగ ధర్మమున మేరల్ లేవె ధర్మప్రభూ!!

స్వధనముతోడఁ బిమ్మటఁ బ్రజాధనదానముతోడ, దేవతా
సదనము గట్టగాఁబడియెస్వామి!యొకింతయుఁగానియిందు రా
జ్యధనములేదు రాజ్యపుసురాలయమేని ధరేశునాజ్ఞకున్
బదులును జెప్పనేర నటువంటిది కాదిది కాన నోప్రభూ!!

ఇట్టిపుణ్యకార్యము విరమింప నాజ్ఞ
చేయుటకు ధర్మరీతిగ క్షితిపతులకు
నర్హతయెలేదు నాకు నాయనఘశిల్పి
పైన నేమున్న దధికార మైననెంచ,

[illegible] యస్త్రాద్రినిఁజేరవచ్చెఁ బ్రజలెల్లన్వత్తు రివేళ కా
[illegible]ర్చింపగ దేవళంబునకు రాజీవాక్షునాజ్ఞన్ భువిన్
[illegible] వర్తించెడి కాలచక్రమున దానిన్బట్టి పో కున్నచో
[illegible] నాకు ననుజ్ఞయిం డరుగ దేవా!" యంచునాతండనన్.

ధర్మవాక్యములం దొక్కటతప్పఁబట్టఁ
[illegible]ల కలసిన యాధరాపాలకుండు
[illegible] మీవింక నని లేచె నెల్లపరిజ
[illegible]లి లేవఁగ లోననేకూల ఖలుఁడు.

6. చేర్పు

కడువిచిత్రంపు కాలచక్రంబుపై ని
దొక్క రమ్యమా చిత్ర మాద్యమణి పశ్చి
మాశ న స్తంగతుం డయ్యె నంధకార
చిత్ర ముదయింపఁ జుక్కలచెలువుతోడ.

కలిసిన చీఁకటుల్ గలిసి కార్కొని బాహ్యజగత్తు క్రమ్మఁగ, లో
నవనవకాంతులన్ వెలుగు నాథుని దేవళమం దుమాసతీ
ధవుని భజించి, పౌరులు ముదంబున నిండ్లకువచ్చి రా విరూ
పవిభుని వాసిధీరతకు వాక్సుధలన్ గొనియాడు చెంతయున్.

వచ్చి కుటుంబినుల్ దమకు వడ్డనసేయఁగఁ బ్రీతితోడ గో
ర్వెచ్చనియన్నముల్ గుడిచి బిడ్డలతోడుత నెన్నొ రీతులన్
ముచ్చటలాడుచున్, విడియముల్ గొని గోష్ఠములాడిగన్ గడున్
హెచ్చరికన్ ముగించి పను లెల్లెడ సెజ్జలఁ జేరి యంతటన్."

పాలుద్రావి బిడ్డ లటు నిర్భయముగా శ
యించియుండిరి యేపాప మెఱుగకుండ
నిండు లేపాక్షి పురమున రెండు జాము
లయ్యె రేయియు నాసమయంబునందు

కెవ్వున కేకవేయఁ జనుక్రేవశయించిన చంటిబిడ్డ ము
ద్దివ్వఁగఁబోయి భీతహరిణేక్షణ కన్నులుమూసి నాథునిన్
రివ్వునఁ గౌఁగిలింపఁగ నులిక్కని లేచి పురంబు సర్వమున్
నివ్వెరవోవఁ బ్రేలె నశనిధ్వనులన్ బురిలో తుపాకులే.

డండండమ్మని ప్రేలు శబ్దములవెంటన్ వచ్చె హాహాకృతుల్
గుండెల్ జారెను స్తబ్ధులైరి మరి గగ్గోలయ్యె శౌర్యంబుతో
'కొండాగుండ' యటంచుఁ బిల్చుచును బాకుల్ బల్లెముల్ పూని యు
ద్దండుల్ పర్విడిగొక్క యెత్తునఁ బ్రమాదంబున్ నివారింపగన్

అనుకొన్నంతకుమించెఁ గార్యమిఁక నిం దాలస్యముం జేసినన్
మనలం బంచిన మండలాధిపతి పన్నాగంబుకే మోసమా
నని లోనెంచి తుపాకిసైనికులు చౌర్యం బేర్పడంగన్ బలా
యనమంత్రంబుఁ బఠించి రాక్షణమ వెన్నాడంగఁ బౌరుల్ దమున్.

ఓరినీచులార! పారిపోదురె యంచుఁ
పౌరవరులు వెంటఁబడఁగ వారు
పారిపారిపారి పట్టణంబును దాఁటి
పారి శిబిరమందు వచ్చిపడిరి.

[illegible]లన్ వ్యాప్తమహాంధకారకృతకక్రీడేంద్రనీలస్ఫుర
[illegible]తేంద్రంబుపయిన్ మహారుచిరనక్షత్రాలతో శిల్పముల్
[illegible]లన్ దీర్చుచునున్న యావిభుని కన్ చాలైన చోటా? తమ
[illegible]లాధోగుహవోలు నాశిబిర మెంచన్ వానితంత్రాలకున్.

[illegible]టికి మెల్ల వ్యర్థమయిపోయిన యాఖలమండలేశుఁడున్
[illegible]దిన్న వ్యాళమటు వెఱ్ఱిగ లోననె త్రొక్కులాడి తుం
[illegible] కట్టి జయమందిన యాకను లెంచి యెంచి హృ
[illegible]టకమందు ద్వేషశిఖి ఘోరముగాఁ జెలరేగి రేఁపఁగన్.

మరలన్ వచ్చి ధరేశుమానసముపై మాయల్ విరూపక్షితీ
శ్వరవీరాగ్రణిపైనఁ దుట్టతుది యస్త్రంబున్
ప్రయోగించుచున్
వెలుఁగున్ జేయుచు నున్నవాఁడు పలికెన్ "దేవా! సమస్తక్షితీ
శ్వర! మీరే కనుగొంటిరే ప్రజలధార్ష్ట్యం బిప్పుడైనన్ ప్రభూ.

మరలన్ జెప్పుచునుంటి నీప్రజలకున్ మానీడయున్ గిట్ట దా
విరుపుం డింతకుఁగారణంబు ప్రజ 'తర్బ్'తయ్యె నవ్వానిచే
నెఱుఁగన్ జేయఁగ ద్వేషభావమును మాకే యీతుపాకీలతో
నరరే! వీనికి భీతిచెంది ప్రభుసైన్యంబే యిఁకన్ బారునో!

అని వికృతంబుగానగి దురాత్మకుఁ డిట్లువచించె నంతచు
ల్కనయని యెంచరాదు ప్రజ లావునెదుర్చుట యంతలేనిదే
తృణముగనెంచి మిమ్ముఁ దమ రిచ్చినయాజ్ఞఁ దిరస్కరింప నొ
క్కని కగునే? విరూపునకుఁ గావర మెంతగ మించియుండినన్.

తమరు చేసినయాజ్ఞకు ధర్మపన్న-
ములను బోధించుటా? మీకు, భూవిభునకుఁ
దగినమర్యాద వానిబోధలకు మీరె
యూరకుండఁగ నావేదనో రిఁ కేమి-

చేయఁగానోపు స్వామి! కార్చిచ్చువోలె
లోన రేగెడి రోషమున్ లోనె మ్రింగు
కొంటిఁ దుంటరి కావిధి కోమలాంగ
మొసఁగు టని లోనె దూరుచునుంటి నొంటి.

ఆకను లున్న వేయవి మహాప్రభు! కన్నులె మోహనాస్త్రముల్
గాక విధాతసృష్టి కపకార మొనర్చెను వాని నొక్కస్త్రీ
కీక, దురాత్ముఁడొక్కనికినిచ్చి, ప్రమాద మ దట్లుగాదు మీ
కిక క్షమింపుఁ డీతని ననేకవధూనయనైకమోహనా!"

అనియెడు వేళకు సరిగాఁ
గనుసైగ నెఱింగియొక్కకాంత విభునకున్
వినయయుతో నందించెను
వనరుహదళనేత్ర పానపాత్రఁ బెదవికిన్.

బెరయఁగ గోషముం దమియు వేగరవేగర ద్రావుచున్ ధరా
వరుఁ డరుణేక్షణంబులను బైపఱికెత్తి క్షణంబు మాధురీ
భరితములైన యౌవనిత వాలగుకాటుకకన్నులందుఁ దా
బెరయఁగఁజేసెఁ జిన్నగవువీచి బయ ల్పరుపంగనామెయున్.

వనిత పానపాత్రను ధరించిన కరమ్ముఁ
దనమృదుకరమ్మున న్నివర్తన మొనర్చి
వరుస ముఖముద్రిప్పుచు నొక్కవైపునుండి
పతి సతృష్ణవీక్షణములఁ బరపిచూడ.

కాంత యొకతె సిగ్గు దొంతరలన్ దన
పూర్ణచంద్రుఁబోలు మోమువంచి
వితతతాళవృంతవిపులమేఘము నడ్డు
పెచ్చుకొనియెఁ బెదవి తీపిదాఁక.

చేతిపై ననున్న చిలుకను బలుకరిం-
చుచును మురియుచున్న సుదతియొకతె
యొక్కసారి విభుని నోరచూపులఁ జూచె
శుకమునకును నతనిఁ జూపునట్లు

విభునె చూచుచున్న బిత్తరియొక్కతె
ప్రభుని చూపుల తనపైనఁ బడినఁ
బూలబంతి తన కపోలంబుపై వచ్చి
పడునో యన్న భ్రాంతిఁ బ్రక్కకొదిగె.

ముద్దువీణ కేవొ మోహనమంత్రముల్
నేర్పుచున్న యొక్కనెలఁత చెలఁగి
మనుజనాథుకనులఁ దనచూపులను జేర్చి
వివిధమధురగతుల వీణ నుడిపె.

విభునిచూపు లాటవెలఁది చూపులతోడ
నేకమైన నవియు నెట్టులాడె
నట్టు లాడె నివియు నాననంబులతోడఁ
గామబంధ మెంతగట్టిదో కద!

"ఈసుఖసమాధి రసికలోకైకచక్ర
వర్తి! యతులము లీభోగభాగ్యములును
విజయనగరేశులకుఁ గాక వేరొకరికిఁ
గలలనైనను లభియింపఁగలవె తండ్రి!"

అని మరలించి యవ్విభుని నాఖలుఁ డిట్లువచించె "దేవ! యీ
యనితరలభ్యసౌఖ్యముల కన్నిటికిం దమయీశ్వరత్వమున్
ఘనతయుమూలముల్ గద! జగత్తునకెల్లను విష్ణుమూర్తి యీ
మనుజవిభుండటంచుఁ బలుమారు వచింపవె వేదశాస్త్రముల్

మీయాజ్ఞ నెట్టివానికి
న్యాయాన్యాయంబు లెంచ నర్హతకలదే?
మీయాజ్ఞ యేది కల దది
న్యాయంబు నలంఘనీయమై యేపారున్"

ఆజ్ఞ నుల్లంఘన మొనర్చు టన్నఁ దాను
తమ్ము మించినవాఁ డని తలఁచుటె గద!
దానికంటెను ద్రోహ మెందైనఁ గలదె?
ప్రభున కంతకంటెను దలవంపు లేదు.

తమయాజ్ఞ నుల్లంఘనము చేయు టనుదోష
మొక్కటే చాలదే యుర్వీనాథ!
యా దురాత్మునిఁబట్టి యతిఘోరమౌ దండ
మును విధించుట కంతె యని తలంప-
కుండు వాఁ డొనరింపకుండు ద్రోహమె లేదు
ప్రత్యక్షముగ నున్నవాని వినుఁడు,
[illegible] బుద్ధులుసెప్ప మేటి దా నను నహం
భావంబు చూపఁడే ప్రభులయెదుట

నిపుడు ప్రత్యక్షముగఁ బ్రజ నెత్తుకటి
రేయి ప్రొద్దు తుపాకులం బేల్చి మిమ్ముఁ
బ్రతిఘటింపఁడె ప్రత్యక్షగతమునకును
సాక్ష్య మడుగుట వైపరీత్యంబుగాదె.

మీయుప్పుదిననె నే నని
మీయెదుట నటించినట్టి మెత్తనిపులి తా
మీయింటిలోని వాసము
లే యెట్లులు లెక్కయిడెనో యిపు డెఱిగింతున్.

స్వధనముతోనే దేవుని
సదనము గట్టించినాఁడ స్వల్పంబును రా
జ్యధనము గా దని చదివిన
యధముని స్వధనస్వరూపమైనఁ గనఁ దగున్.

అని పలుకుచు నా దుష్టుఁడు
జనపతిసముఖంబునందుఁ జరచర దస్త్రం
బును విప్పి యొక్కదానిని
గనులయెదుటఁ బెట్టెఁ గొన్ని కాగితములనే.

సృష్టన చేసెడివారలు
సృష్టన యని తోఁచునట్లు సృజియింపరు ని
శ్చేష్టుండై యాజనపతి
స్పష్టంబుగఁ జూచె నచటి పత్రము లెల్లన్.

జనపతిభావమ్మును ముఖ
మునఁ జూచుచు నూరకున్న ముష్కరుఁడు దనున్
జనపతి చూచినతోడనె
తనవాదము దీసె గొప్పధర్మజ్ఞు నటుల్.

మీధనమెల్ల లక్షలకు మ్రింగినతీ రిది చూడుఁ డింతయే
[illegible] దది యంతయున్ తనదిగాఁ బ్రకటించిన దోషియంచు నే
[illegible]ధవుఁ డెంతవాఁడయిన మోవఁగఁజాలని 'ఖర్చు' మండలే
[illegible]ధముఁ డొక్కఁడెట్లు తనయర్థముతో భరియించు
నంచునున్.

[illegible]నికి నేడ్చు నీ ప్రజలఁ గట్టిన గోట్టినఁ గాని రాని ప
[illegible]న నదెంతయంచు మరియందును నీశ్వరుపాలుపోవఁగా
[illegible]నికిఁ జెందఁగావలయు భాగమదెంతయటంచు నంద న
[illegible]నివిలాసభోగముల పాలయిపోయిన దెల్లఁ బోవఁగన్.
[illegible]గులున దెంతయంచుఁ గన మిక్కిలి వ్రేగయి మీరెఁ
గన్నటుల్

[illegible]మునంటుచున్న గుడిగాఁ బొడిగించిన దుర్గమందు మే
[illegible]రపైపు వజ్రమునకై నను జాలునె వాని సర్వమున్
[illegible]యిడ్డినన్ దుదకుఁ దేపలువేసిన బిచ్చమెత్తినన్.
[illegible] నాకును మీకుసైతమగునే యీ దుర్గముం గట్టఁగా
[illegible] మీధనమెల్లఁ గొల్లగొనకే యాదుర్గమున్ గట్టెనాఁ
[illegible] బద్ధియబద్ధమంచు నగరే హాస్యంబుగా బాలురున్
[illegible]!" యను చింతమైన నవకాశంబీక యోచింపఁగన్.

అటులను చిటులను చదియిది
యెటులెందుకటంచు సత్యమిదియే యనుచున్
బటుతరవాఙ్నటనంబులఁ
గుటిలాత్ముఁడు ధర్మవిభునిఁ గుంఠితుఁ జేసెన్.

పైపయి నిట్లు పల్కెఁ బలుపాపి దగాలకు దోపిడీలకు
న్నే పరిహార మేస్మృతులనేని ప్రభూ! తలతీసివేసినన్
బాపముదీర దట్టిఁడులఁబట్టి స్మృతుల్ విధియించు దండమున్
మోపనిచో ధరాధిపుఁడె పొందఁడె నారకఘోరబాధలన్.

ధర్మదండనమునె తప్పించుకొనియున్న
చెడుగునొకనిఁబట్టి శిక్ష సేయఁ
బ్రజలయందుఁ బెరుగు భయమును భక్తియు
నట్లుగాక ద్రోహ మణఁపఁగలమె?

అన్నదాతలా మీయింటఁగన్నమిడిన
వానికన్నులు మీ లక్ష్మిపైనఁబడియె
వానిఁ బెరికించివేసినఁగాని తండ్రి!
ధర్మమకుటము రాలిపో దా ధరిత్రి?"

అని కనులందుఁ దా విషమునట్టులె గ్రక్కుచు దుష్టుఁ[illegible]
లున నొకయాజ్ఞపత్రమునె లోచనయుగ్మము ముందు [illegible]
జనపతికిన్ విరూపవిభుచక్షువులం బెరికింప నాజ్ఞనే
తనదిగ వ్రాయఁగాఁబడినదానిని మానిత రాజముద్ర[illegible]

జనపతి కనులద్దానిన్
గనె మనమున నక్రమంబుగాదే యిది యం
చనుమానము రేకెత్తుచు
నణఁగారెను జూపుపార నన్యవశంబై.

జనపతికను లా దుష్టుని
కనుచూపులఁజిక్కెఁ జిక్కెఁ గాంతల కనులన్
గనుచున్నకనులె చిక్కెన్
గనఁబడు జడవైభవంబు కమనీయతలో.

అవశుఁడైన విభునిహస్తంబు ముద్రిక
నొత్తె నాఖలుండుఁ జిత్తమెల్ల
హర్షసాగరమున నల్లకల్లోలమై
పోవఁ జిత్తమనుచు భూవిభునకు.

వినతుండై యా పత్రముఁ
దనచేతికిఁ దీసికొని పదంపడి విభునిన్
ఘనముగ స్తుతియించి మనం
బున, మీసముఁద్రిప్పుకొనుచు బోయెఁ దమమునన్.

[illegible]ప్రవాహమునఁ గాలతమస్విని తాను తారకా
[illegible]నఁ జిక్కువరుసం గొనదాఁకను నీడ్వఁగాబడె
[illegible], మాయమై చనియె వీడ్వడివీడ్వడి తారకాళి, పై
[illegible]రుణప్రభలు వార్నిధిదృశ్యముఁ దీర్చెఁ దూర్పునన్.

ప్రియురాకకై నెఱవిచ్చి నిరీక్షించు
తమ్మి నెమ్మది కమ్మతావులు గొని
మెల్లమెల్లగ జల్లచల్లగా వీఁచు స
మీరుని సోకున మెదలికదలి
పక్షంబు విదలించి పైకెగసిన విహం
గపు స్వాగతపుగీతిఁ గలసిమెలసి
దేవాలయంబున దివికెక్కు ప్రాభాత
సతతసంగీతంబు గతుల గొనుచు
వెలయు ఋష్యాత్మ దీపించు వేదమంత్ర
తంత్రముల యర్చనలఁగొంచుఁ దరణి ద్యుమణి
లోకబాంధవుఁ డేకైక లోకచక్షు
వుదయమయ్యెను జగమెల్ల ముదమునొంద.

అపుడు దేవళమున విరుపణ్ణ కడకు
పౌరముఖ్యులు రాత్రి తుపాకిగుండ్ల
గాయపడినట్టి వారిని గట్లతోడఁ
బిలిచికొనిపోయి చూపించి పలికిరిట్లు.

"ఓ ప్రభూ! కన్నతండ్రి! నీవుండఁగానె
రాత్రిచీకటి నే యపరాధమేని
నెరుగకున్నట్టి ప్రజలపై నెక్కువెట్టి
సైనికులు తుపాకులు ప్రేల్చి చనిరిగాదె.

గాయపడినట్టి యీ ప్రజఁగాంచుమయ్య!
యింత యన్యాయ మార యెందేని గలదె?
రాజయిన నేమి? రాజుల రాజయినను
నేమి? యోర్వంగ నగునటే యిట్టిచర్య?

నిరపరాధుల హింసించు నీచునకును
శిరము వంచంగ దగునొకో సిగ్గుమాలి
మానమే పోవుచో దల మాత్రమేల?
ప్రతిభటించిన మాలావు బయలుపడదె?"

అనుచు నింకను నేమేమొ యనఁగఁ బోవు
పౌరముఖ్యుల ముందుకు పలుకనీక
నిలిపి, చిరునవ్వు మోమున దొలకరింప
విరుపవిభుఁ డిట్లు వచియించె ప్రియము మీర.

"అన్నలార! యింత యారట పడనేల
యింత దుడుకు పలుకు లేల మీకు?
మిడిసిపడిన బనులు సెడుఁగాక యొదుగునే
తాల్మి యొక్కయింత తాల్పరయ్య.

కుండలేశ్వరుండు మాయలోఁబడి చెడు
దారిబట్టియుంట తథ్య మరయ
విజయనగరవిభుడు వీని మాయలబడి-
నాడు కాని న్యాయము నయము విడడు.

మండలాధిపుండు మాపైన మీపైన
గసిని దీర్చుకొనగ గడగి పతికి
మనసు నెల్ల జెరచి మనల ద్రోహులవలె
జూపుచున్నవాడు దాపు చేరి.

మిమ్మొకవైపున రేపుచు
మ మ్మపరాధులుగ జూపి మనపై విభునిన్
గమ్మించి తగులబెట్టి స్వ
యమ్ము వినోదమ్ము జూడ నల్లెఁ బథకమున్.

విజయనగరేశు మదిలోన విసముపిండఁ
బడిన దివ్యోడ నాతనిపైన భక్తి
యింతయైనను దప్పిన నుంతయైన
నెదురుపడినట్లు దోచిన నొదుగు ముప్పు.

మీ మనోనిగ్రహము, ధృతి, మీ విశాల
దృష్టి ప్రేమయు భక్తి పరీక్షనొందు
సమయ మేతెంచె నిప్పుడు స్వల్పమేని
సోలినన్ దేశమున మహాక్షోభ రేగు.

క్రమమెరుంగక, చల్లగ గాచునట్టి
తల్లి గాయత్రి వర్ణముల్ తాంత్రికుండు
తారుమారుగఁ జేసి తా మారణప్ర-
యోగ మొనరింప మంత్రించు చున్నవాడు.

దాని మీరలు తిరుగు మంత్రమునఁ గాక
ప్రేమశక్తిని సరిదిద్దు విధము గనుడు
విజయనగరేశు కన్నులవిప్పి సత్య
సుందరత్వము నతనికి జూపుడయ్య.

నిజమెరుంగక ద్వేషాగ్ని నింపుకొన్న
యతని జెనకిన నగ్నిపర్వతము ప్రేలుఁ
బిదప నవరించుకొనరాదు వెలికిబాఱు
నగ్నిద్రవమున కెందైన నడ్డుగలదె?

అది ముంచివేయు సర్వము
మొదలంట నశించు గ్రామములు బట్టణముల్
మృదుశిల్పంబులు గుళ్ళును
మొదలారన్వలయు ద్వేషపుం జిచ్చెపుడున్."

[illegible]రాలస్యములేక యింకఁ గడుగూర్మిం బేర్మి నీ శిల్పిని
[illegible]న్ గొని ముందు మంగళములా నృత్తంబు గీతంబు నిం
[illegible] బుష్పఫలాదులంగొనుచు సమ్రాట్టుం గడున్భక్తి నీ
[illegible]స్థలి కేగుదెంచునటు ప్రార్థింపంగ నేగుం డనన్.

అదియుక్త మదియె కార్యం
బది మంచిది పూనుఁ డనుచు నందరుఁ ద్రుటిలో
నొదిగించుకొని సమస్తముఁ
గదలిరి శిబిరంబుకడకుఁ గడువిభవముతోన్,

విరుపణ్ణదక్క నెల్లరు
నరనాథునిఁ బిలువఁజనిరి నవ్యకళా వి
స్ఫురదాలయమున కియ్యది
యెరిగి కడున్ సంతసించె హృది నాఖిలుఁడున్.

ఇదియే తగుసమయం బని
విదితపరుప కెవ్వరికిని విభునాజ్ఞను దా
మది తత్తరమున నటునిటు
వెదుకఁదొడఁగెఁ గ్రూరపాప విగ్రహులకునై.

ఆలోనఁ గొల్వుదీరి నృ
పాలుఁడు దూరంబునుండి వచ్చెడి వాద్య
శ్రీలలితజయజయధ్వను
లాలించి యెరుంగరాని యాకులతఁ గనెన్.

ఆకులతలోన హృదయం
బాకృష్టంబయ్యె, ధ్వనులు నా శిబిరంబున్
సోకెడిదాఁకన్ బెరుగుచు
నేకముగా వచ్చి యట నాకేపరి యాఁగెన్.

అంతఁ బ్రతీహారి శుభో
దంతము గొనివచ్చి "దేవ తమదర్శనమున్
స్వాంతమునఁగోరి యనుమతి
కెంతయు భక్తిం బ్రజలు నిరీక్షించి" రనన్.

విస్మితుం డయి నృపతి "వేవేగఁ దెమ్ము
వారి నిట" కనె, నాప్రతీహారి వెడలెఁ
బ్రజలచే ననుగతు లౌచు వచ్చి నిలిచి
రెదుట శిల్పియు వీరభూమీశ్వరుండు.

వీరభూపుకనులు వీక్షించి నరపతి
యులికిపడియె విరుపుకలికికనుల
టంచుఁ బ్రమసి యంతరాత్మ గ్రుచ్చుచువచ్చె
మూగినొప్పిఁ బడియె భూవిభుండు.

దొంగలు ద్రోహులంచు గడుదుష్టులటంచును దానుద్వేషదృ
ష్టింగనె నెవ్వరిం జెఱుపుసేతఁకు నూయనె నట్టివారె క
న్నింగవముందు ప్రేమనుమనోహరతం బదులీయ, జేనికిన్
స్వాంగములోపలం బెరుగువడ్లును గల్పినయట్టు లయ్యెఁబో.

"ఆర్షధర్మగ్లాని నరికట్టుటకు నేమ
హీశ్వరు లవతార మెత్తినారో,
విమలవిద్యారణ్య విజ్ఞానదీప్తిలో
దేశంబు నడిపించు ధీరు లెవరో,
ప్రేమనెప్పుడు ప్రజాక్షేమంబు గూర్చుచుఁ
బ్రజల ప్రీతిని గన్న ప్రభువు లెవరో
యెవ్వరిపోషణ నెదిగి కళాలతల్
పుష్పించి పరమాత్మఁ బూజసేయు,

నెవరికీ ర్తి దిగంతాల కేగి సర్వ
లోకసన్నుతి గన్నదో, యేకదీక్ష
ధర్మపరిపాలనము సల్పు ధన్యులెవరో,
యావిజయనగ రేశుల కగుత జయము!"

అని జయముపలికి విద్యా
వినయాన్వితులైన శిల్పి వీరణ్ణయు నా
జననాథున కీరీతిగ
వినిపింపందొడగి రాత్మవృత్తాంతంబున్.

"సుతశీలుండు విరూపభూమిపతికిం దోఁబుట్టు వీవీరభూ
పతి, వీరల్ పెనుగొండమండలము నొప్పారంగఁ బాలించి స
త్కృతులనల్పియనేక, మిష్టకడుభక్తిన్ మీప్రజాశ్రేణియం
దతిసమ్మాన్యులుగా వెలింగెదరు దేవా! వీరికిన్మిత్రుఁడన్.

అని యాశిల్పివచింప వీరన "ప్రభూ! అందాలయంతఃపురం
బనవద్యంబు వయస్యభావభవనంబం దింతచో టిచ్చె మా
కని హర్షించెద మీ కళావిదుఁడు కన్నారంగ వీక్షించినం
దనివే తీరని శిల్పకల్పకవనిం గల్పించెఁ జేయారఁగన్.

మనసారవచ్చి మీరలు
గనవలెనని ప్రార్థనంబు గావింతుము మా
యనవరతశ్రమ మంతయుఁ
గనుసార్థకతన్ భవదభిగమనముతోడన్.

అనుచుఁ బలుకుచుండ నాపల్కు లవనీశు
మదిని గ్రుచ్చెఁ గలచె మరియుఁ గాని
యాత్మకృత్యమును సమర్థింపఁగా గ్రుమ్మ
సహము చెడుతలపుల కండయయ్యె.

విభుఁ డేమియు ననకుండెన్
సభ మౌనముదాల్చియుండె సదమలము కళా
విభవమ్ముగూర్చి మరలన్
ప్రభునుద్దేశించి శిల్పి పలుకం దొడఁగెన్.

"నాపని యేమిలేదు ప్రభు! నాయకుఁ డాభగవంతుడే జగ
ద్వ్యాపకుఁ డాత్మలీలల నతండె ప్రకాశముసేయు సత్కళా
[illegible]పమునం దదద్భుతసురూపములందలి సుందరత్వమేఁ
[illegible]యిఁ జూచి కాంచెదను బట్టగరానిముదంబు నాత్మలో.

పురుటింటివెల్గు నెత్తురుకందు కనువిచ్చి
దీపంబునం గాంచు తేజ మెద్ది
తల్లిమోమున దేనిదర్శించి పసిపాప
కిలకిలనవ్వి కాల్ కేలు గొట్టు
నాచందమామనే యమృతంబుగొని తల్లి
తినిపించు బువ్వతోఁ దినును శిశువు.
చిటిచిట్టి బొమ్మల శ్రీతోరణమ్ములఁ
బాపల గుమిగూర్చు ప్రణయ మెద్ది

యదియె యాబాలగోపాలమధురమైన
దదియె యజ్ఞులు విజ్ఞులు నందఁగోరు
నదియు, సౌందర్య, మఖిలకళార్థ మదియ
యదియ యానందకంద మీయఖిలమందు.

దేనిం గాంచుచుఁగాంచుచున్ రససమాధిన్మగ్నియచ్ఛిన్నమా
నానందంబునుబొందు నద్వయతనవ్యక్తానుభూతిం గనున్
లోనం దీప్తినిఁ బూర్ణతంగను సదాలోకంబు, సౌందర్య మ
ద్దానం బూర్ణతనొందు సత్కళ జగత్కల్యాణసంధాయియై.

రసమయభావనిర్మలసరస్సున నాట్యములాడు వీచికా
విసరము లౌచు నొప్పెడి విభిన్నవిభిన్నవిలాసశిల్పముల్
మిసమిస లాడుచుం బ్రతిఫలింపఁగఁజేసెడి సుందరత్వపున్
లసదమృతాంశులంగొని యనంతసుధానిధిఁ గాంచగావలెన్.

వస్తువు రేఖలు శిల్పము
విస్తృతభావములు మరి విభిన్నరసంబుల్
శిస్తుమృదుత్వము దీప్తియు
నిస్తులసుందరతఁ బెంచు నిఖిలకళలలో.

ఇవి సత్యములై సత్యము
లవలీలగఁ జూపు కళ మహాద్భుతశక్తిన్
నవరించుచుఁ జేతంబును
శివమై సౌందర్యపూర్ణసిద్ధామృతమా.

ఆయమృతంబు గ్రోలుటకు స్వాగతమో ధరణీశ! మీకు" నం
చాయనఘుండు శిల్పివచనామృతమున్ బ్రసరింపఁజేయ భూ
నాయకుఁ డొక్కనిట్టుసురునన్ బదులిచ్చె మనోవికారముల్
తీయని పానకంబునకుఁ దీరని పుల్లలువోలె నడ్డుగాన్.

"శిల్పిపల్కులు రమ్యముల్, చెప్పినట్టి
తత్త్వములు సత్యములె. యడ్డు తవిలితవిలి
యేదొ నామది గలఁచెడి మోదనిధిని
జూఱఁగొననీక యీ బాధ తీరుటెట్లొ.

వరసౌందర్యపు రమ్యత
నెఱిఁగిన వాడయ్యు నకట! యేలా యిటు నే
నరనిమునమైన నందున్
స్థిరముగ మదినిల్పలేక దీనుఁడనయితిన్.

అని విభుని యంతరాత్మన్
వినఁబడి వినఁబడక యొక్క వేదన పలికెన్
మునుకొని పీరన శిల్పము
లను వర్ణింపందొడంగె లలితఫణితులన్.

మధురకళాసంగీతము
జ ధరేశుఁ డయుక్తుఁ డగుచు నవయుగ నిచటన్
ప్పుడువిశ్వకళాగానపు
దిస్థాయిన్ నిలిచి సాగఁదొడఁగె విరువుఁడున్.

అచటఁ గంపించుచుండె సత్యమ్ములట్లు
దోఁచు లోకములెల్ల నేత్రోవగూడఁ
గానరాకుండె ముందు వెన్కటి స్వరమ్ము
లెల్ల లయమందుచుండె సద్దంతలేక.

ఆత్మ కేమితోడయియుండు నఖిలమును ల
యంబునొందిన లోకమే యంతరింప
నెచట నిల్చెడి నయ్యాత్మ యెందుఁబోవు
నే స్వరూపముతో శబ్దమే లయింప?

ధీరవిరూపాక్షునకున్
ధీరత దిగజారలేదు దివ్యానందో
దారమహాత్మున కట మన
సార విరూపాక్షవిభుని ధ్యానింపంగన్.

విరుపు హృదయాన మార్మ్రోగె విభుని స్తవము
విరుపు హృదయాన మమతలు వీడిపోయె
విరుపు హృదయాన ధైర్యంబు వింటికెక్క
విరుపు హృదయాన నానందపరిధి పగిలె.

విరుపుడు బహిరున్ముఖుండై
తెరచికనుల్ చూచె నెదుట స్థిరలింగము వి
స్ఫురితమ్ము జ్ఞాననేత్రముఁ
దెరిపించిన దాని భక్తిదీప్తులు వెలుఁగన్.

"కిం బ్రూమ స్తవ సాహసం పశుపతే కస్యాస్తి శంభో భవ
ద్ధైర్యం చేదృశమాత్మనస్థితి రియం చాన్యైః కథం లభ్యతే
భ్రశ్యద్దేవగణం త్రసన్మునిగణం నశ్యత్ప్రపంచం లయమ్
పశ్యన్నిర్భయ ఏకఏవ విహరత్యానంద సాంద్రో భవాన్."

(శివానందలహరి)

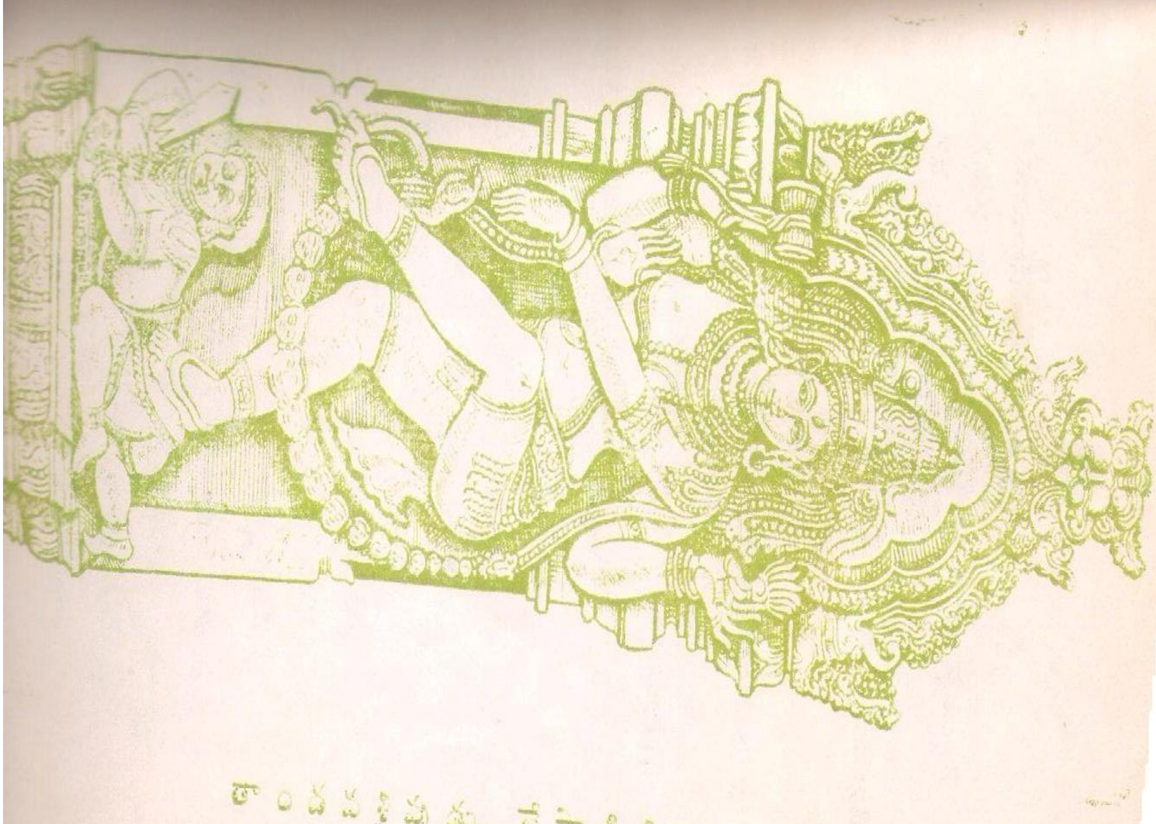

తాండవశివుడు. లేపాక్షి శిల్పము.

కనుమూసి యదే దీప్తిన్
గనుగొనె విభులింగమును జగద్వ్యాప్తమ్మున్
గను దెరచినఁ గనుమూసినఁ
గనుపించెడి దొక్క విభుని కాంతియె యయ్యెన్.

అది తక్క నన్యమెల్లను
మదిఁ ద్యాగము సేసె విభుఁడు మహనీయుం డా
మృదుహృదయుని బరశివునిన్
మది నమ్మినవారి కున్నె మాయాభయముల్?.

స్రష్టయై దానె సరస్వతిశక్తితో
శిల్పసృష్టికి మూలకల్పకమయి
నిల్చి శబ్దబ్రహ్మ నిర్మలానందస్వ
రూపుఁడై యొప్పుచు లోకమెల్ల
వ్యాపించు విష్ణువై బాలకృష్ణుండునై
ప్రేమ చైతన్యంబు వెలయఁజేసి,
విమలవిశ్వానంద విభవమ్మునన్ బంధ
ములనెల్లఁ ద్రెంచి సంపూర్ణుఁజేసి,
పరమశివుఁ డయి తా విరూపాక్షుఁ డగుచు
లయమహానందమున మాయాభయము మాన్పి
యొరయఁ ద్యాగైకగమ్యమౌ నమృతపదముఁ
చూపు పరమాత్మ నెంచె విరూపవిభుఁడు.

తద్భవమోదుఁడై యతఁడతద్విభవంబులఁ బాసె సంగమున్
దద్భవమోదలాలసతఁ దద్విభుతన్ బ్రభుఁడా ర్తిలోఁబడెన్.
దద్భవకామతామసగతస్వగతప్రభుఁ డా దురాత్ముఁడున్
దద్భవపాశబద్ధుఁ డయి తైతకలాడె విరూపుపై పగన్.

తచ్చోదితులై యిరువు ర
సచ్చరితుల్ ముష్కరులయి చనిరి వడివడిన్
జెచ్చెర విరూపు కన్నులు
గ్రుచ్చి కనులఁగుల్కులిబ్బ కొల్లగొనుటకై.

కొల్లధనంబులుండియును గోర్కెలుతీర్చుజనమ్ములుండియున్
మొల్లముగా మనమ్ము క్షణమున్ నిలుపందగు శక్తిలేక వి
ద్యుల్లతలట్లు మాయమగుచుండెడి మోదపుఁగాంతిఁ బట్టగాఁ
దల్లడమందుచున్ వినుచుఁ దత్ప్రభుఁడుండెను వీరవాక్కులన్.

వీరవిభుఁడు శిల్పవిభవంబుఁ గొనియాడి
పలికెనిట్లు తుదకుఁ బ్రభునితోడ
స్వామి, శిల్పమునకె సర్వస్వమును సర్ప
ణంబొనర్చి పెంచినా మటంచు.

అగునగునని వికృతముగా
నగెఁ బ్రక్కననిలిచి ఖలుఁడు నరపతి చూడన్
బిగువగు స్వకృతాహంకృతి
నగునగునని పండ్లుకొఱికె నా రారాజున్.

వెఱగుపడె వీరభూపతి
త్వరపడి శిల్పియును "సత్యవాక్యము దేవా!
కొఱత యొకింతయు లే"దని
విరుపుని త్యాగంబుఁ బొగడె విపులఫణితులన్.

వీరాగ్రణియా విరుపుని
ధీరత త్యాగంబు శక్తి ధిషణయుఁ దెలుపన్
గోరి తదీయ చరిత్రము
ప్రారంభమునుండి శిల్పి పలుకన్ దొడగెన్.

"వినుఁడిది పూర్తిగఁ దడవుగ
వినవలసిన" దనుచుఁ బలికె వికృతముగా నా
జనపతితో ఖలజనపతి
తనకార్యము తీరుదాఁకఁ దడవొనరింపన్.

తడవొక్కింతయు సేయక
గుడిఁజొచ్చి రఘాయువులటఁ గ్రూరాత్మకులై
కడుపాతకంపుఁబనికే
యొడిగట్టి విరూపుకనుల నూడఁ బెరుకఁగన్.

మదమాంససేవన నెదిగిన యొడలిపై
మైనపుదుస్తుల మలినతయును,
రాజభటత్వంబుఁ బ్రకటించుచుండెడి
యినుపయి త్తడి ముద్రలును ధరించి,

బెదిరించుటకు నట్లె విదళించుటకుఁదగు
నాయుధంబులుపూని యాజ్ఞపత్ర-
మునునొక్క రొక్కరి ముఖములఁ జూచుచు
ముసిముసినవ్వుచు మోసమునకు

మెచ్చు చప్పుడప్పుడా ఘోరమీసములను
దువ్వుచును, ఘోరచూపులు దొంగచూపు
లును నిగుడ్చుచు నేతెంచి లోహవర్ణు
లడుగువెట్టిరి దేవాలయాంగణమున.

నిర్జనంబైన యచ్చోట నిలిచి కొంత
నలుగడలఁజూచి సద్దింతసలుపకుండ
పొంచుకొని పొంచుకొని పోయిపోయి వెదకి
వెదకి చూచిరి విరుపణ్ణ వెనుకనుండి

ఇదియె సరియని మదినెంచి యిరుగడలను
నొక్కరొక్కరు చని వాని నొడిసిపట్ట
వలెనటంచొక్క రొక్కరి వదనములను
జూచి సైగలుచేయుచు వేచివేచి.

వచ్చుచుండిరి యా విరూపాక్షుకడకు
నా మహావీరమూర్తి పద్మాసనమున
ధ్యానమగ్నుడును నిమీలితాక్షుఁడు నయి
యుండె నిశ్చలుఁడై మహాయోగమందు.

ఇరువురును దగ్గరికి వచ్చి విరుపబాహు
వులను బట్టిరి కలుకుఁజేతుల బిగించి
విరుపుఁడానందమగ్నుఁడు విభుని స్పర్శ
యొదవినటులైనఁ దా నిలుచుండె లేచి.

కనులు తెఱచి దివ్యకాంతులు గురియంగ
నిరుగడలనుఁజూచెఁ జిరునగవులు
చిందవారి, వారిచేతులు జారగా
ముగ్ధులగుచు దవ్వుపోయి నిలువ.

"అన్నలార! యేల యరిగెద రిటురండు
చూరఁగొనుడు శిల్పసుందరతను
ఎంత పంచుకొన్న నితరులతోనంత
హెచ్చుఁగాని తగ్గదిది" యటంచు.

భ్రాతృప్రేమను జూపుచుఁ
బాతకులను జేయివట్టి పండితుఁడు లస
న్నూతన బహువిధశిల్ప
వ్రాతాంచిత సరణులందు వరుసఁగొని చనన్.

[illegible] దిగిర్చినటు లోహపు ముద్దలె మారి స్వర్ణపున్
[illegible] దీరినట్లు నడు రేయిని దూర్పున లేఁత వెన్నెలల్
[illegible] విప్పినట్లు ప్రసరించిన రొంపిని నవ్యపంకజ
[illegible] గాడినట్లు ప్రసరించె నవానుభవంబు లాత్మలన్.

ఆ మహనీయుఁ డాత్మకిరణాళిఁ బవిత్రత బంచి పెట్టుచున్
ప్రేమరసానుభూతిని ద్రవింపఁగ జేయు చెడంద నద్భుత
శ్రీ మృదుదివ్యశిల్పములఁ జిత్రములన్ నవకాంతిఁ జూపుచున్
గోమలముల్గఁ జేసెఁ గడుక్రూరుల చిత్తములన్ క్షణంబునన్.

తలపెట్టంబడినట్టి ఘోరతరకృత్యంబెంచి నిర్వేదమున్
దలవంపుం భరియింపలేక తనపాదాల న్వెసన్ వ్రాలి య
శ్రుల దోఁగించుచుఁ "గావుకావు కరుణన్ ద్రోహాత్ములన్ మమ్ముఁ బా
పుల మన్నింపుము తండ్రి!" యంచు ధరపైఁ బొర్లాడు నవ్వారలన్.

చేతులారనెత్తి చేర్చి కౌఁగిట విరూ
పాక్షవిభుఁడు వారి భయము మాన్పి
పలికె ప్రియము, వారివాక్కులవలన నె
ఱింగె జరిగినట్టిరీతి నెల్ల.

"కడు పాపపుటాజ్ఞ ప్రభూ!
చెడిపోదురుగాక వారు చింపుఁడు దీసిన్
వడిగా" నని విరుపనితో
వడివడిగా ననిరి రాజభటు లట్లగునే ?.

ఎదుట నొకసారి యాజ్ఞకు బదులు సెప్పె
ననుట యాతఁ గుటిలాత్ముఁ డాడెనింత
యాట, విభుమదిఁ జెఱచె, నీ యాజ్ఞకిపుడు
కడకుఁద్రోసిన సమ్రాట్టు మిడిసిపడఁడె?!

అపుడు ధర్మ మధర్మము నతనికంటి
కగపడునె? విరుపన్ ప్రజ నతఁడు శత్రు
వులని నమ్మఁడె! సంశయంబులకె తావొ-
సంగ కా దుష్టుఁ డెగురఁడె చంకగొట్టి.

ఇంతకంటెఁ బ్రమాద మింకేమి గలదు ?
అట్టులని యా యధర్మంపు టాజ్ఞఁ దీర్చి
ప్రభుని దన్నును నరకంపుఁ బథముఁ జేర్చు
టొప్పునే వీరుఁ డటు సేయఁ డెప్పటికిని.

ఆజ్ఞఁ దీర్చిన నొక్కతప్పాజ్ఞఁ దీర్ప
కున్నచో నొక్కయాపద యొదవనుంట
ఇది పరిస్థితి దీనికి నెదురు నిలిచి
వీరవరుఁ డెట్లు నడచునే వెరవుతోడ ?

విష్ణుపదనిర్మలాత్ముఁడై వెలుగునతనిఁ
జెనకలే దింతయైన నా పెనుతుపాను
వీరమూర్తిత్వమునఁ దానె వెల్గునతఁడు
నావ రక్షించి దరిఁ జేర్ప నడుముకట్టె.

సంకటములందు ఘోరసంశయములందు
మనుజులకు నొక్క దారిని జూపునట్టి
దైన మట్ల వికారమౌ భావమందు
ధీరుఁడొక కొంత యోచించి దెలివితోడ.

త్యాగంబే కర్తవ్యము
గాఁగన్గొని నిర్ణయించి గాంభీర్యశ్రీ
యోగమహాతేజుండై
వ్రేఁగయి కనుపించె నపుడు వీక్షణములకున్.

తనకార్యంబును నిర్ణయించి యరుదౌ స్థైర్యంబునన్ రాజరా
జునకున్ లేఖను వ్రాసి యొక్కటిని, సంశుద్ధాత్ముఁడౌ రాజు నా
జ్ఞను నా లేఖనుగూడ నా భటులతో సమ్రాట్టుకుం బంపె, వా
రును భక్తింగొని వేగవేగ చని రా లో శిల్పి, సమ్రాట్టుకున్.

పరమ పవిత్రుఁడౌ విరుపు భవ్య చరిత్రముఁజెప్పెఁబూర్తిగా
నరపతికిన్ వినన్వినఁగ నక్తమునందన మానసంబునన్
విరుపునిఁగూర్చి కల్గిన యనేకములౌ చెకుసంశయాలకున్
దొరక సదుత్తరంబు లవి తోడనె యాత్మ మథింపసాగఁగన్.

తుద కిటులనె శిల్పి "ప్రభూ!
విదితత్యాగైక ఘనుఁడు విరుపు" డటంచున్
బదపీఠి వ్రాలి లేఖను
వదనున కందించె విభున కట భృత్యుండున్.

ప్రక్క నిలుచున్న ఖలుఁడు తటుక్కుమంచు
నాల్కఁగొఱకికొనన్ ధరానాథుఁడపుడు
వివిధ భావంబు లాత్మలోఁ బెనఁగులాడ
విప్పె నా లేఖ నెల్లరు విస్మయపడ.

చదువుకొనందొడంగగనె సమ్ముఖమందున సుందరాఖ్యుడున్
మృదులవచస్కుఁడౌ విరుపమేదినినాథుడె పల్కుచుండెఁ దా
హృదయము నంటుచున్ "ప్రభు! యిదేటికి నీప్రజఁగూర్చి
యింతగా
నెదొ యెదొ యెంచినారు దయయేలకొ చూపరు రాజభక్తుపై.

నిరపరాధిని నాపైన నిందమోపి
చెప్పియుండును దమ్ముండు చెప్పరాని
వెన్నొ యవియెల్ల నమ్ముటకన్న మొదట
నన్ను నొకసారి పిలిపించియున్నఁ గాదె?

కన్నులు పీఁకివేయుటకుగా వెడలించిన యాజ్ఞ ధర్మపుం
దెన్నుకు దూరమైనదని తెల్ప ననుజ్ఞను గోరువాఁడ, ము
న్నెన్నఁడు లేదు, మీరలుమహీశ్వర! ధర్మపుమూర్తిపూర్తిగా
గన్నది యొప్పినట్టిదియుఁ గాదిదియంచుఁ దలంతు నామదిన్.

అయినను రాజముద్ర కలదైనను దీనిని దీర్పనెంచినం
[illegible]బయి ధర్మసంశయము బాధయొనర్చెడి నెంతయెంచినన్
[illegible]మున దీని దీర్చనెడ నాకును మీకును బాపమంటు ని
క్కముగ నంచు దోఁచెడిని జాలనుజేయఁగ నట్టికార్యమున్

ధనమునకు నాసపడి యా
జ్ఞను దీర్పగ వేగవేగ చనుదెంచిన త
మ్ముని భటుల చేతులాడక
వెనుదీసె నఘంబు సలుప వెసనయ్యెడినే?

ఆజ్ఞ నుల్లంఘనము చేసెనంచు నెంచ
కుండు మీరట్టు లెంచిన నొక్కపెట్ట
మీ మనస్సున నాయెడ మీ ప్రజయెడ
భ్రాత పొఁగరేపు ద్వేషాగ్ని భగ్గుమనదె?

అని తలపోసి దేవరకు నచ్చపుసత్యముఁ జూపి సుప్రజన్
ఘనమగు శిల్పకల్పకముఁ గల్పితవైరదవాగ్నినుండి కా
వను మనయందరన్ నిరయబాధలఁబొందకయుండఁ జేయఁగా
మనమున నెంచి కంటి నొకమార్గము నీశ్వరసత్కృపన్ ప్రభూ!

మమతయు నాశ సంగమును మాయకుఁబాయని పట్టుకొమ్మల
త్యమలిన సత్యముం గనుల కన్యవిధంబుల జూపు, లోకపున్
శ్రమలును ద్వేషరోషపరుషత్వములన్నియు బుట్టుచోట్లు త్యా
గమొకటె మాయ పాయువిధి కార్యము నయ్యదె నాకు
నియ్యెడన్.

తమ్ముఁడుగోర గన్నులనుదాగ్యముసేసెదస్వామి! నుంతయున్
నెమ్మది బాధలేదు, తమ నేత్రయుగం బిఁకనైన సత్యపున్
తమ్మనిరూపసంపదను గాంచునటంచుఁ దలంతుఁ ద్యాగ[illegible]
నమ్మతి నెప్పుడున్ సుజననాయక! స్వార్థము గోరనెన్నడున్.

"సత్యముఁజూప, నీప్రజల సాధుత జూపఁగ గావ నెల్లనిన్
సత్యము ప్రాణముల్ విడువజాలుదుహాయిగగన్నులెంత! [illegible]
ప్రత్యముఁ జూపినా డభవుఁ డియ్యెడ నా, కిదితీర్చి [illegible]
త్యని కప్పగింతు ప్రభు! నేత్రము లిచ్చినవాని [illegible]

అంతయుజూచి కన్నులు తమంతనవిప్పకొసందొడంగె న
త్యంతము త్యాగతేజ మది స్వాంతమునే వెలిగించుచుండె వి
భ్రాంతుఁడు రాజరాజు పయిపై బలికెన్ దనయంతదా "సహో
యింతటిత్యాగమున్ సలుపునే విరుపణ్ణ" యటంచు వెంటనే.

"ఔను ప్రభూ" యని శిల్పియు
మానితవీరప్రభుండు మరిమరి పలుకన్
మానసమున లేఖార్థముఁ
దా నెఱుఁగక కుటిలుడెంతొ తహతహలాడెన్.

తనకనులఁ దానె త్యాగము
నొనరింపఁగ నౌనె? యేమొ? ఓహో యిది యె
ల్లనువింత యఘము నొనరిచి
తినొ యేమొ? యిఁకేది నాకు దెరువనుచు మదిన్.

పలురీతులఁ దహతహ పడి
పలికెను సప్రమాట్లు "రాత్రి ప్రజశిబిరముపైఁ
జలమున గుండ్లను ప్రేల్చుట
తెలుపవయా వీరి భక్తి దెలుపునొ లేదో!

అని యొకసక్కముగా నన
విని పీరన చకితుఁడై వివేకముతో వెం
టనె తెలిసి గతము నెల్లను
జనపతితో నిట్లు పలికె సవినయరీతిన్.

మండలపతి తంత్రం బయి
యుండుఁ బ్రభూ! ప్రజలెఱుంగ రీకపాపంబున్
దండగులగు సైనికులే
గుండెటుల నిద్రితులను గొట్టిరి రేయిన్.

కడుగాయపడియు నొచ్చియు
నుడుగక స్థైర్యంబు తమకు నొప్పింపఁగ వె
న్నడుగిడిరి ప్రజలు వారలె
చెడుగైరి యిదెల్లనేమొ చిత్రము స్వామీ!"

అని పలుక వెంటనే ఖల
జనపతి "యిది యెల్ల టక్కు జనులెక్కడ? ప్రే
టును దినుట యెక్కడదియే
జననాథా! సత్యమేని స్వామికి నెదుటన్.

మొఱయిడరె యింత కంతటి
స్థిరతన్ గొనవలయు వీరు చిక్కిడిచో నా
విరుపుని యంగడిలో నని
తెంపియొసఁగ కాడె గుట్టు తెలిసినకతనన్.

అపుడు వీరవిభుండు సత్యమ్ముఁ దామె
చూడుఁడని పిల్చి ప్రజలను జోద్యముగను
విప్పి కట్లను జూపెను విభుఁడు భ్రాంతి
నొంద గాయంబు లన్నియు నొక్కసారి.

ఖలుఁ డాడె మోస మియ్యది
తెలియఁగ రాకున్న దనుచు దిక్కు తెలియకే
తలకోయఁ బోయి తాఁ దన
తలకే తెచ్చుకొనియుంట, దైవము లేదే!

విభుఁ డెగిరి పైకి లేచెను
సభయెల్లను లేచె నెల్ల జనులహృదయముల్
గుభిలు మన నొక్కపరి జన
విభుసింహము గర్జచేసె విదలుపుతోడన్.

క్రక్కుఁడు నిజమును లేదా
ప్రక్కలు సేయింతుఁ దలలఁ బ్రభు నాడింపన్
డక్కలుఁ డొక్కలునా?" యనఁ
జిక్కు ఖలునిబంటులెల్లఁ జెదరి భయమునన్.

గడగడవడకఁగ సాగిరి
కడుభయమున విప్రయుగము కాయములు ధరన్
బడ విభునకు సాష్టాంగము
పడి గుట్టంతయును బయలుపఱచిరి వేగన్.

"మన్నింపుఁ డాశలంబడి
తిన్నవిడిచి దుష్టుఁజేరితిమి చెడుపను త
న్నన్నియొ చేసితి మా విరు
ద్ధమహాత్మునకు ద్రోహు లైతిమి స్వామీ!

తప్పుడు లెక్కలు వ్రాసిన
తప్పులు మన్నించి మమ్ము దయఁజూడు" డటం
చెప్పికొని రాత్మపాపము
"లెప్పటికిని దప్పుచేయ మింక"నని రటన్.

భగ్గుమని మండి ఖలునిన్
బ్రగ్గములం గట్టుఁ డనియెఁ బ్రభుఁ డతఁ డేడీ,
కుగ్గి తనపాపకర్మం
బగ్గయి దహియింప స్రుగ్గి యల్లాడెఁ గడున్.

తలతలఁ గొట్టుకొనుచు మరి
పలుకఁగ వాయాడ కొక్కపరుగిడె విభుఁడున్,
దెలియక దిగ్భ్రమఁజెంది, జ
నులెల్లరును నతనివెంట నుగ్గిరి వెలికిన్.

దేవళంబువైపు దేశాధిపతి పారె
నతనివెంటఁ బారి రన్యులెల్ల
బయలునేలఁ దిరిగెఁ బైమింటఁ బ్రొద్దును
దైవ మెట్లు త్రిప్పఁ దాన యెరుఁగు.

చెప్పినయంతసేసిన వశీకృతచిత్తు నలోచనాస్యముం
దొప్పెడి త్యాగశాంతముల కోడి తటాలునవాని [illegible]
దప్పసిరాజు మస్తకము నానిచి వేడె క్షమాపణంబు [illegible]
చిప్పిలి రాలుబాష్పములు చిత్తపు వేడిమితీరుఁ [illegible]

నిరుపమహాత్ముఁడున్ దనపవిత్రకరంబుల రాజరాజు మే
నరయుచు శీతరక్త మొకఁయన్ గడుప్రేమను లేవనెత్తి పే
రురమునఁజేర్చె నెల్లరు నహో యని దిగ్భ్రమఁజెంది
చూచుచున్
బరవశతన్ గనన్ మరియుఁబల్కఁగ నేమియులేకయుండఁగన్.

7. తీర్పు

[illegible]లకు ముందు వెన్కలను గానఁగరాక ఖలుండు పారిపా
[illegible]లిచె నెట్టకేలకొక లింగముపైఁబడి మూర్ఛఁజెంది ని
[illegible] ప్రదేశమయ్యెది ప్రశాంతము, కొంచెముసేపు కెల్లఁ జ
[illegible] చిరుగాలి వీచి స్మృతిలాగె విహంగమకూజితమ్ములున్.
[illegible] చలింపఁగాఁ బొరలి మేదినినాథుఁడు గాంచె స్నిగ్ధమై
[illegible] నాల్గువైపులను పందిరి కప్పిన కుంజమందుఁ దాఁ
[illegible]ఁగరాక యేరికి నొకండ ధరాస్థలి వ్రాలియుంట నిం
[illegible] జలింప కేదియును నెంచక యుండెడి జ్ఞాతిలింగమున్.

[illegible]న్నవ నివచ్చి యొకగాలి ఫెళఫెళమని,
ఫట్టుమని వచ్చి చెంపకుఁగొట్టె విరుప
విభుఁడు పంపిన పత్రము భీతుఁ డగుచు
[illegible] నలువైపులకుఁబోయి చూచె నతఁడు.

ఎవ్వరును గన్నులకుఁ గనిపింప లేదు
[illegible]దిరిగి వచ్చి లింగపుఁ బీఠమందు
[illegible]త్తుకొనియున్న పత్రము నంది విప్పి
[illegible]పసాగను వికసితచక్షు వగుచు.

తమ్ముఁడు గోరెఁ గన్నులను ద్యాగ మొనర్చెద నన్న పల్కులన్
నెమ్మది నీరునీ రగుచు నేత్రయుగంబునఁ బొంగిపొర్లి లిం
గమ్ముపయింబడెన్ బ్రణయగాంగ జలంబున మున్గిపోయె నా
తమ్ముఁడు, త్యాగతేజమునఁ దాండవమాడెను వానిచేతమున్.

తెలివియొకింతపొంది తనతీరని పాపములెంచి భీతుఁడై
కలవరమంది వాఁడు వెనుకన్ దను బ్రమింగఁగ వచ్చు భూతమున్
దెలిసి యిఁ కేమిసేయుటకు దిక్కెఱుంగక దీనరక్షకున్
దలఁచి తటాలునన్ దనమొదన్ గదియించెఁ దదీయలింగమున్.

స్థాణులింగమ్మునన్ వెల్గుశాంతి యతని
కొసఁగె శాంతిని, ద్యజియించి యూహలెల్ల
మనసు స్థిరముగఁ జేసి భీతిని జయించి
వెనుదిరిగ దేవళమువైపు విభునిఁ జూడ.

స్వామికనులు మాపిన పాపిచిక్కెఁ
గట్టుఁ డీతని గొట్టుఁడు కరుణచూప
కనుచు రెక్కలు విఱిచి యాతనిని గట్టి
తిట్టుచును గొట్టుచును జనుల్ తెచ్చి త్రోయ.

"అన్నా!" యని పదములఁ బడి
కన్నీళ్ళన్ గడుగునతనిఁ గడువత్సలుఁడై
యన్నా! వచ్చితె యని విరు
పణ్ణ మహాత్ముండు లేపి యక్కునఁ జేర్చెన్.

కరుణామయుఁ డీతం డని
శరణాగతరక్షకుఁ డని సంసారమహా
దురితాంధలోకమున కే
యరుదగు నేత్రప్రదాత యని పొగడిరటన్.

అన్నయిచ్చిన క్రొత్తకన్నుల దేవాల
యం బెల్లఁ జూచుచు నబ్బురపడి
శిలలఁ జెక్కిన బహుశిల్పంబులం గని
హర్షసాగర మగ్నుఁ డయ్యె నతఁడు
పావిత్ర్య సౌందర్య బహురూప భంగుల
దీప్తుల రారాజు తేలియాడె
దైవ మాడించిన యీవిచిత్రపునాట
కమ్మున నట్టులే కనుచునుండె
వీరవిభుఁడు శిల్పవిభవంబు నాశిల్పి
శిల్పపూర్ణతకయి చేయుచున్న
యత్న మెట్లు దైవయత్న మారుతమున
నెటకు వచ్చెఁ జిత్ర మిది యటంచు.

కనుపునికంటిగుర్తులు స్రవించిన రక్తపుధార లొప్పఁగా
శిలముగ నిల్చిపోయిన విచిత్రపుశిల్పముఁ జూచు చట్టులే
యరయుచునుండెనాత్మఁ బరమార్థము శిల్పమునందు నెల్లదా
నిట్టి కనుంగొనెన్ దుదకుఁ ద్యాగమెయంచు ననంతవీథులన్.

అద్వయ మనంత మవికార మమలమునగు
నావెలుంగున నా విరూపాక్షు నాత్మ
యచల మయి నిల్చి యానంద మల్లె గ్రోల
నతని కబ్బె జీవన్ముక్తి యమృత పదము.

అమృతపదమును నందింపఁ ద్యాగమొకటె
త్యాగ మొక్కటె యొక్కటే త్యాగ మనుచు
సమరసందేశమును జాటు నట్టు లనుచు
నక్షి శిల్పంబు దీపించె సమరశిల్పి.

అజ్ఞతను మాన్ప జ్ఞానంపు టక్షిఁ దెరువఁ
ద్యాగ మొక్కటె యొక్కటే త్యాగమనుచు
సమరసందేశమును జాటు నట్టు లనుచు
నక్షిశిల్పంబు దీపించె సమరశిల్పి.

ఆర్ష ద్వేషాగ్ని శ్రీలను నందటికిని
నందఁజేయంగ నొక్కటే త్యాగ మనుచు
సమరసందేశమును జాటు నట్టు లనుచు
నక్షిశిల్పంబు దీపించె సమరశిల్పి.

శిల్పసందేశముల కెల్లఁ జిట్టచివర
సమరు సందేశ మొక్కటె త్యాగ మనుచు
సమరసందేశమును జాటునట్టు లనుచు
నక్షిశిల్పంబు దీపించె సమరశిల్పి.

పరమశాంతికి సోపానపంక్తులవలె
నున్న యర్చకులైన విప్రోత్తము లిడు
స్వాదుహరిహరదేవప్రసాదములను
బడసి సంప్రీతులై రెల్లవారు నపుడు.

మరలఁ బ్రజలసేవన్ మాన్యవీరక్షితీశున్
దొరయుఁ బ్రజలుఁదమ్ముండున్ నియోగింపఁ బ్రేమన్
వరదభరతవాణిన్ బల్కె నాత్యాగరాజున్
ధరసురతరు వాతన్ ద్యాగసంవర్ధితశ్రీ.

శ్రీమహాలక్ష్మీ చరణారవిందార్పణ మస్తు.

ఓమ్ స్వస్తి.

జగతః పితరౌ వందే

పార్వతీ పరమేశ్వరౌ. లేపాక్షి శిల్పము

మహాత్యాగి విరుపణ్ణ

(గద్యము)

రచన :

అష్టావధాని, విద్వాన్
పమిడికాల్వ చెంచుసుబ్బయ్య, బి. ఓ. ఎల్.
ఆంధ్రోపన్యాసకులు, ప్రాచ్యకళాశాల, లేపాక్షి.

—o—

మూలము :

త్యాగశిల్పము

(శ్రీ లంకా కృష్ణమూర్తిగారు)

బెంగుళూరు

శ్రీ వీరణ్ణ విరుపణ్ణలు
లేపాక్షి వర్ణచిత్రము

మహాత్యాగి విరుపణ్ణ

1. తూర్పు

శ్రీలకు నిలయమై, ఈశ్వరభక్తి, సౌభ్రాతృత్వము మొదలగు సుగుణములకు ఆలవాలమై, కళలకు పుట్టినిల్లయి, లేపాక్షి పట్టణము మిగుల ప్రసిద్ధమైనది. ఈ పురమునకు ప్రక్కన 'కచ్ఛపాద్రి' అను పర్వతమున్నది. అందు శివుడు "పాపనాశేశ్వరుడు" అను పేరుతో వెలసి యున్నాడు. స్కాందపురాణమున "లేపాక్ష్యాం పాపనాశనః" అని దీని ప్రశస్తి కలదు. ఈ శివలింగమును అగస్త్యమహర్షి ప్రతిష్ఠించెనని ప్రతీతి. ఈ కొండపైననే శ్రీరాముడు, హనుమంతుడు ప్రతిష్ఠించిన శివలింగములు, "రామ లింగ", "హనుమ లింగ"ము లను పేరుతో నున్నవి.

పూర్వము సీతను గొనిపోవుచున్న రావణునితో పోరాడి ఇచ్చట పడియున్న జటాయువును గాంచి, శ్రీరాముడు, "లే పక్షి!" అనెనట! దానికి అనుగుణముగ ఈ ప్రదేశమును ప్రజలు "లే పక్షి", "లేపాక్షి" అని పిలువసాగిరని పెద్దలందురు. మధురలో మీనాక్షి, కంచిలో కామాక్షి, కాశిలో విశాలాక్షి ప్రసిద్ధమైనట్లే, లేపాక్షిలో "లేపాక్షి" అను దేవి కలదని ప్రతీతి. నూట యెనిమిది దివ్యతిరుపతులలో

లేపాక్షి గూడ చేరుననుటకు గుర్తుగా– ఇప్పటికిని ఇచ్చట "శ్రీ తిరుమల దేవర" ఆలయమున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యము తన విజయ కీర్తులను అన్ని దిశల వ్యాపింపజేసిన రోజులలో, ఈ లేపాక్షి పాడి పంటలతో, ధనధాన్యములతో, గుళ్ళు గోపురాలతో, కోట పేటలతో విరాజిల్లు చుండెను. అచ్చటి ప్రజలు ధర్మనిరతులు, సత్యవచనులు. వారి జీవనము సాత్త్వికమైనది. రాళ్ళ నెత్తుట, చెక్కుట, గుళ్ళు గోపురములు నిర్మించుట, కోటలు కట్టుట, చెరువులు త్రవ్వుట- ఇవి వారి మామూలు పనులు. వారు కళాహృదయులు. ఇంతయేల? అచ్చటి గొల్లవాడు గూడ శిల్పకళకు వెల గట్టగల దిట్ట. కులవృత్తులకు ఆనాటి గ్రామములు పుట్టినిండ్లు. వారి వారి కులధర్మములను చక్కగ నిర్వర్తించుట చేతనే వారికి భుక్తిముక్తులు సులువుగా లభించుచుండినవి. వారు మనవలె గాలిమేడలను కట్టక, దివ్య దేవాలయములను నిర్మించిరి.

ఆనాడు విజయనగర సామ్రాజ్యమున పెనుగొండ మండలము. (నేడు తాలూకా) ఆ పెనుగొండ జిల్లాలోనిది ఈ లేపాక్షి. పెనుగొండలో విజయనగర రాజుకు ప్రీతిపాత్రుడయిన "నంది లక్కిసెట్టి" అను నతడు కోశాధికారిగా నుండెను. అతని భార్య "ముద్దమాంబ". ఈ పుణ్యదంపతులకు దివ్య సంతానముగా "విరుపణ్ణ"- "వీరణ్ణ" అను ఇద్దరు

కుమారులు జనించిరి. వీరిలో పెద్దవాడగు విరుపణ్ణ పువ్వు పుట్టగనే పరిమళించునట్లు బాల్యము నుండియు అందరి అభిమానమునకు పాత్రుడయ్యెను. శ్రీరామునికి లక్ష్మణుని వలె అన్ని విధముల తమ్ముడగు వీరణ్ణ- అన్నయగు విరుపణ్ణను పోలియుండెను. వీరి సోదరత్వము ఆదర్శప్రాయమైనది. విరుపణ్ణ కన్నులలో దివ్యతేజస్సు మూర్తీభవించి యుండెను. ఇక తమ్ముని మాట చెప్పనేల? వారు వీరశైవులు. వారి ఇలువేల్పు శ్రీ వీరభద్రుడు. ఈ సోదరులు నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవన మందే ప్రజారక్షణకై విశేషముగ సంపదలు సంపాదించిరి. ఈ సోదరులు తమ తండ్రివలెనే సత్ప్రవర్తనముచే రాజానుగ్రహమునకు పాత్రులయిరి. వీ రిరువురు వీరభద్ర కుమారస్వాముల వలె యుద్ధవీరులై, శత్రువులను జయించి, రాజు మెప్పనొందిరి. వీరి వీరవిజయములకు గుర్తుగా రాజు వీరికి పెనుగొండ మండలాధిపత్యము నిచ్చి గౌరవించెను.

ఈ సోదరుల పరిపాలనము ధర్మవంతమగుటచే ప్రజలెల్లరు మిగుల ఆనందించిరి. వీరు వీరశైవు లగుటచే తాము సంపాదించిన సంపదనంతయు ఆ శివునికే సమర్పింప దాచియుంచిరి. ఇందుకై వారు పరుల ధనము నేమాత్రము గోరరైరి. వారు బావులు త్రవ్వించి, చెరువులు కట్టించి, వ్యవసాయాభివృద్ధి గావించిరి. సంతల నేర్పాటు చేసి వర్తక సంఘముల నెలకొల్పిరి. తాము చేయుటేగాక, రాజు చేతను, ప్రజల చేతను విరివిగా సత్కార్యములను చేయించిరి. వారు

"గౌరవనహళ్ళి" వద్ద మహాలక్ష్మి గుడిని నిర్మించి, లేపాక్షి లోని ఆదివారపు సంతకుతోడు శుక్రవారపు సంతను జరిపించిరి. ఆ దేవీ సేవకై ఎన్నో మడిమాన్యములు సంపాదించి యిచ్చిరి. అచ్చట "నవ తుంగభద్ర" అను కాలువను త్రవ్వించి ప్రజాసేవ గావించిరి.

విరుపణ్ణకు బాల్యమునుండియు శిల్పమన్నచో మక్కువ యెక్కువ. రమ్యమైన శిల్పమును చూచినచో అతడు తన్మయుడగును. వీరణ్ణకు చిత్రము లన్నచో మరింత మక్కువ. ఇరువురును కళాహృదయులే! కనుకనే పెక్కుచోట్ల నున్న బహువిధ శిల్పములను చూడ దలచి ఆ సోదరులు ప్రయాణమయిరి. వారు విద్యానగర, చాళుక్య, ఆంధ్ర, పల్లవ, హొయసల శిల్పకళలను గాంచి, తన్మయులగుచు, ఆయా శిల్ప భేదములను గుర్తించుచు, పెక్కండ్ర శిల్పుల గాధలను తెలిసికొనిరి. అందు 'జకణాచారి'- అతని కుమారుడు 'డకణాచారి'యను శిల్పుల విశేషములను విని మిగుల ఆశ్చర్యపడిరి. జకణాచారికి "దాసోజు" డనియు, డకణాచారికి "చావణ" డనియు పేర్లు. ఈ శిల్పులచే బేలూరున కేశవదేవాలయమును నిర్మింపజేసిన విష్ణువర్ధనుని ప్రయత్నములను గాంచి మెచ్చిన వారై, తాము నట్టి పనులను సాధింప నెంచిరి.

నాటినుండి విరుపణ్ణ హృదయము శిల్పకళా భావ పూరితమైనది. కాగా ఆ సోదరులు తమ దాచిన ధనము నంతయు వెచ్చించి, దేవాలయములను నిర్మించి, [illegible]

వీరభద్రులను సేవింప నిర్ణయించిరి. ఇందుకై వారు తమ దేశములో నున్న శిల్పుల నందరిని రప్పించి, వారికి తగిన సౌకర్యములతో ప్రోత్సాహము నిచ్చి, వారి ప్రతిభను వ్యాపింపజేసిరి. అపు డపుడు శిల్పులతో సభలు చేయించి, కళాప్రదర్శనలు గావించి, వారికి బహుమతుల నిచ్చుచుండిరి. ఆ సభలలో ప్రతిభావంతులయిన శిల్పులను పరీక్షించి, ఎన్నుకొనిరి. వారికి నాయకుడుగ నుండదగిన మహాశిల్పి లభించుటకై వేచియుండిరి.

2. కూర్పు

ఇట్లుండ నొకనాడు విరుపణ్ణ ఒకడే ఏదో రాజకార్యముపై లేపాక్షికి వచ్చి, అందే ప్రజాభిమానమును చూరగొని, కొన్ని రోజులు ఉండెను. ఆనాడు పూర్ణిమ. సోమవారము. విరుపణ్ణ తన రాజకార్యము లన్నియు త్వరగా ముగించి, సాయం సంధ్యావేళ చెంతనున్న 'కచ్ఛపాద్రి'కి పోయి, అచ్చట నున్న శ్రీ పాపనాశేశ్వరుని, రామలింగ హనుమలింగములను భక్తిశ్రద్ధలతో పూజించెను. పిమ్మట అతడు ఒక పెద్ద రాతితిన్నెపై గూర్చుండి, పున్నమ చందమామకై చూచుచుండెను. ఇంతలో చంద్రోదయమయ్యెను. ఆ సంధ్యాకాంతుల ఎఱ్ఱదనమున దిక్కులు కెంపెక్కియున్నవి. అట్టి సమయమున అతనికి అల్లంత దూరమున ఎవ్వరో ఒక క్రొత్తవ్యక్తి కనిపించెను. విరుపణ్ణ విప్పారిన కన్నులతో ఆ వ్యక్తినే చూచుచు, ఆత డెవ్వడా అని యోచించుచుండెను.

ఆ వచ్చుచున్న వ్యక్తి దేవతాసమానమూర్తి. అచట నున్న శిలల నన్నింటెసి చక్కగా పరికించుచు, వచ్చుచుండెను. అతని తీరును జూచినంతనె విరుపణ్ణ హృదయమున ఆశాలత చిగురించెను. ఆ యువకుడు అల్లే వచ్చి, విరుపణ్ణ కూర్చొనియున్న శిలను జేరి, విరుపణ్ణను తదేక దృష్టితో చూడసాగెను. విరుపణ్ణయు నతని నట్లే చూచెను. ఇట్లు నిమిషమాత్రము వారు అనిమిషులై ఒకరి నొకరు చూచుచుండ, వారి హృదయములలో ప్రేమామృతము తొణికిసలాడెను. అంతట వా రిరువురిలో నేమి తోచినదో! ముందెవరు చేయి సాచిరోగాని, పరస్పరము కౌగిటలో జేరిరి. పూర్వపరిచయము లేకున్నను, జన్మాంతర స్నేహానుబంధముచే, తొలిచూపులోనే వా రిరువురు ప్రియమిత్రు లయిరి. చంద్రకాంతులతోబాటు వీరి స్నేహకాంతియు క్రమ క్రమముగ వృద్ధియై పండువెన్నెల కాయజొచ్చినది.

ఆ నిండు వెన్నెలలో ఆ వచ్చిన వ్యక్తి విరుపణ్ణ[illegible] "మహాశయా! నేను శ్రీ విశ్వేశ్వరుని దయచే ప్రతిభా[illegible]నైతిని. కళారాధనమే నా జీవితలక్ష్యము. శిల్పమే [illegible] తపస్సు. కళాసాధనలే నాకు రక్షణ. రమ్యమైన భా[illegible] రూపమునిచ్చి, జీవకళనుగూర్చి, శిల్పమును నిర్మిం[illegible] ఒక్కొక్కప్పుడు ఉత్సాహముతో ఆడుదును, పా[illegible] ఎన్నియో మహనీయ సుందర శిల్పములను చె[illegible] ప్రకృతిలో నా ఉలికి లొంగని వస్తువులేదు. కనుక [illegible]

రాజు, ప్రజలు మెచ్చిరి. రాజు నాకు మాన్యములిచ్చి, రాష్ట్రమున నన్ను ప్రధానశిల్పిని గావించెను. కాని ఆ రాజు నా శిల్పవిద్యా కౌశలమును చూడడు. నాచే శిల్పములు మలిపింపడు. మంత్రితోగూడి యెల్లప్పుడు కుతంత్రాలతో ప్రొద్దుపుచ్చుచు, ధనమునంతయు వానికే వెచ్చించును.

అచ్చట నెందరినో శిల్పులను తీర్చిదిద్దితిని. వారెల్లరు దివ్యశిల్ప నిర్మాణ దక్షులైరి. మహాశిల్పముగల నిర్మాణము నొకటి గావింపవలయునని నా తలంపు. ఇందుకై ఆ రాజునొద్ద యెన్ని దినములు వేచియున్నను ఒకింతయైనను చేయూత లభింపదాయెను. కనుక చింతాక్రాంతుడనై సుఖాలకు స్వస్తిచెప్పి, మరెచ్చటనైనను నా కోర్కెను తీర్చుకొందలచి, యిచ్చటికి వచ్చితిని. పుణ్యాత్మా! తేజోవంతములగు నీ కందోయిలో నా మనోరథము తప్పక సిద్ధించునను ఆశారేఖ కన్పించుచున్నది. మరి విధి ఎట్లున్నదో!

ఇది శుభసమయ మని నా తలంపు. చంద్రకాంతికి ఇచ్చటి శిలలెల్ల ద్రవించుచున్నట్లున్నవి. శిల్పమునకు తగిన రాయి ఇట నెంతైన కలదు. ఒకే స్థలమున నెన్నియో దేవాలయములు నిర్మింపవచ్చును. కోరిక, శ్రద్ధ, కళాసక్తి, శిల్పుల సహాకారము, ధనము, రాజుచేయూత, ప్రజాదరణ కల్గినచో కళ లెంతైనా ప్రకాశించును. నేను "డకణాచారి" వంశమున పుట్టినవాడను. నీ వైనను నా ఉలికి పని కల్పించి, కీర్తి గాంచుము" అనెను.

ఈ వాక్యామృతమును గ్రోలిన విరుపణ్ణ హృదయము ఆనందమున పొంగులువారెను. ఆనందాశ్రువులు స్రవింపగా విరుపణ్ణ ఆ శిల్పితో "ఓ శిల్పివర్యా! అమృతమయమైన కళ నీకు అబ్బినది. నీ జన్మధన్యము. నీ ఆశయము పవిత్రము. నిన్నుగాంచి నేను ధన్యుడనైతిని. నా రాజ్యమును ధన్యమయ్యెను. ఆహా! నేటికి నా కలలు నిజమైనవి. నేను పెనుగొండ మండలాధీశుడను. నా హృదయము కళార్ద్రము. నీవు ఆశించిన దివ్యశిల్ప నిర్మాణమునకు, నే నింతకుముందే అంకురార్పణ గావించియున్నాను. సమస్తము నీ హస్తంగతము. ఇక నీవు చింతింపకుము.

నేను, నా తమ్ముడగు వీరణ్ణయు ఇన్నాళ్ళుగా గడించిన ధనమునంతయు శివారాధనకై భద్రపరచియున్నాము. దానిని ఈ పవిత్రకళకై వెల్వరింతును. ఆ ధనమును నీవు సార్థకము చేయుము. ఈ మన సత్ సంకల్పమునకు ప్రజా సహకారము తప్పక లభించును. శిల్పులెల్లరు నీకు తోడ్పడ గలరు. ఇదిగో! ఇదియే పావనమైన "కూర్మాద్రి." ఇందు మూడు శివలింగములు గలవు. ఇవి చాల ప్రశస్తమైనవి. ఇచటనే సకలసంపదలతో విలసిల్లు "లేపాక్షి" పురమున్నది. మన ఆశయ సిద్ధికి ఏ కొదవయు లేదు. ఓ శిల్పకళాసార్వభౌమా! ఈ చంద్రకిరణములలోని అమృతధారలతో నిన్నిప్పుడే ఇచ్చటనే శ్రీకళారాజ్యపట్టాభిషిక్తుని చేయుచున్నాను. దిక్కులే ఇందులకు సాక్షి. నా హృదయము

ధనమును, ప్రజలను, సమస్తమును నీ శిల్పకళకై శివప్రీతిగా కానుక ఇచ్చితిని. ఇక ఆ కళాప్రపూర్ణుడైనశివుని సేవకులమగు మమ్ము ఏలుకొనుము." అనెను. ఇరువురును ఆ పరాత్పరుని యందే మనస్సును నిల్పి, కొంతసేపు సమాధినిష్ఠులైరి.

కొంతసేపటికి కనులు దెరచిరి. వారికి లోకమంతయు కనుదెరచి నట్లాయెను. పిదప ఇరువురు పురము చేరిరి. శిల్పి 'కూర్మగిరి'పై నున్న శిలల నన్నిటిని చక్కగ పరిశీలించెను. నిర్మాణక్రమమునంతయు మనస్సున ఏర్పరచుకొనెను. ఎందరో శిల్పులు అతనికి తోడ్పడ నేతెంచిరి. దాచియుంచిన ధనమంతయు శిల్పకళకై కదలసాగినది. అంతట విరుపణ్ణ రాజ్యకార్యము లన్నిటిని తమ్మునికి అప్పగించి, తాను శిల్పకళారాధనకై ఆ కూర్మశైలమందే నివసింపసాగెను. ఈ శుభవార్త దేశము నల్గడల వ్యాపించెను. ఎల్లరు సంతసించిరి. ప్రజలనుండి విశేషముగ సహాయము చేకూరెను. అంతట ఒక శుభముహూర్తమున శంకుస్థాపన గావింపబడెను.

లేపాక్షి సమీపమందలి ఆ కూర్మగిరిపై ఒకవైపు పాపనాశేశ్వర లింగము, మరోవైపు రామలింగ హనుమల్లింగము లున్న మధ్యభాగమున, విరుపణ్ణ ఇలువేల్పగు వీరభద్రస్వామి దేవాలయమును, దానికి ఈశాన్యమున పాపనాశేశ్వరుని ఆలయమును, ఆయన ప్రక్కన [illegible]గారి ఆలయమును, పాపనాశునికి ఎదురుగా శ్రీ మహా[illegible] ఆలయమును, మరోవైపు వీరభద్రుని భార్యయగు

భద్రకాళి దేవళమును నిర్మింప నిర్ణయించిరి. ఈ దేవళము లన్నియు చేరి, ఒకచోట నుండునట్లు ఒక పెద్ద భవనమును గట్టి, అందలి స్తంభములలో దుర్గ మొదలగు దేవతా మూర్తులను స్థాపింపదలచిరి. ఆ భవనమందే పంచలోహ ముల ఉత్సవ విగ్రహము లుంచుటకై ఒక పాతరయును, శివుని శయనమందిరమును రహస్యముగ నిర్మింపనెంచిరి.

ఉత్తర ద్వారముగల ఆ భవనమునకు ముందు భాగ మున పెద్ద రంగమంటపమును గట్టదలచిరి. ఆ రంగ మంటప మునకు ఒక మహాద్వారమును, అచ్చటనుండి ఒక పెద్ద ప్రాకారమును, ఆ ప్రాకారమధ్యమున ఒక కల్యాణమంటప మును నిర్మింపదలచిరి. వీనినన్నిటిని చుట్టివచ్చునట్లు ఒక భద్రమైన ప్రాకారమును గట్టి, దానికి మూడు ద్వారముల నుంచదలచిరి. దర్శనార్థమై వచ్చెడి భక్తుల వసతికి తగినట్లు మంటపములు, సోమవారమంటపమును ప్రహరిలోపల నిర్మింపదలచిరి. కూర్మగిరి దిగువనున్న లేపాక్షిపురమునా ఇళ్లే వరుసగా ప్రాకారములు, వాని లోపలి భాగము మంటపములుగట్టి, తగిన సౌకర్యములు కూర్పదలచిరి. ఆ నిర్మాణక్రమమున ఆ మహాశిల్పి, అందరి అనుమతినొంది, తగిన శిల్పులను ఆయా నిర్మాణములందుంచి, పనుల నిచ్చెను.

ఔరా! ఎందరు శిల్పులు!? ఎందరు కూలీలు !! ఎంత ధాన్యము ?! ఎంత ధనము ?! ఆ భక్తి విశేషమును [illegible]

వచ్చును!? శిలలు శిల్పములైనవి. శిల్పము దేవాలయమై నది. వారు సంకల్పించిన రీతిగా పనులు నెరవేరసాగినవి. మహాశిల్పియు స్వయముగా నెన్నియో శిల్పములను నిర్మిం చెను. ఆలయ నిర్మాణ మంతయు దివ్యశిల్పములతో శోభిల్లినది. శిలలే శిల్పులకు అపరంజి బంగార మయ్యెను. అంతేగాదు— అనేక దివ్యభావాలకు రూపమై, సత్కళకు శక్తి అయ్యెను. దేవాలయము మొదలుకొని లేపాక్షి వరకు గల అన్ని ప్రాకారములలో, మంటపములలో చక్కగ మలచి, శిల్పములేని మొండిరాయి ఒక్కటియు లేదు. గోడ లలో గార వచ్చునకైనను లేదు. అన్నియు పెద్దరాతి దిమ్మెలతోనే నిర్మితములు. ప్రతి స్తంభము శిల్పకళాశోభి తమే. ఇట్లు ఉన్నత పీఠములు, గోడలు, పైకప్పులు గోపుర ములు గల పెక్కు శాలలను, మంటపములను, గుళ్ళను నిర్మించిరి.

మంటపములలో నెచ్చట చూచినను శిల్పమే గోచ రించును. చుంచులు కనుచూపు మేరవరకు కప్పినారు. చుంచుల అంచులలో రంధ్రములు తొలిచిన తీరు ఆశ్చర్య కరము. మెట్ల అంచులలో నెన్నియో ముగ్గులు, తీగలు వివిధ రేఖలలో నిర్మించిరి. నూర్లకొలది స్తంభములను తీర్చి దిద్దినను తృప్తికానక, ఒక్కొక్క స్తంభముననే ఎన్నో ముఖ ములు, ఒక్కొక్క ముఖముననే ఎన్నో శిల్పములు కూర్చిరి. ఒక శిల్పమునకు మరో శిల్పమునను పోలికలు లేవు. స్తంభాలపై

సూర్యచంద్రులు మొదలు సమస్తజీవకోటియు రూపొందినది. సృష్టికి ప్రతిబింబమా అననొప్పు ఆ స్తంభాలు శిల్పుల ప్రతిభకు మూల స్తంభాలు. విజయనగర రాజుల గజపతిత్వమునకు నిదర్శనము కాబోలు! మహాద్వారముల ప్రక్కలను, ధ్వజపీఠము చుట్టును ఏనుగుల వరుసల తీర్చినారు. మహాద్వారపు చౌకట్లపై లతామండల మధ్యమున నాట్యము చేయు నటీబృందముల భంగిమ లెన్నియో కనుల పండుగగా చిత్రించిరి. ఈ దృశ్యములు అత్యంత హృద్యములు.

సకల జన మనోహరములగు శిల్పములతో నొప్పు రంగ మంటపమును నిర్మించి, ఆ శిల్పులు పొందిన ఆనందమునకు మేరలేదు. రంగ మంటప పీఠము చుట్టును పలురకములైన శిల్పములను తీర్చిరి. రంగ మంటప మధ్యభాగమున వలయాకారముగ స్తంభములను నిల్పి, వానిపై మనుష్య ప్రమాణములుగల దేవతామూర్తులను నెన్నిటినో మలచిరి. మంటపమున తూర్పున రెండవ వరుసలో ఈశాన్య దిక్కున ఆకాశ స్తంభము నొకదానిని నిల్పిరి. అది నేల తాకదు. క్రింద వస్త్రమును వేసి, తీయవచ్చును. పైన బిగింపు కానరాదు. ఏమి ఆశ్చర్యము! మధ్యభాగ మందలి స్తంభాలలో అప్సరసలు, యక్షులు, దేవతలు నాట్యమాడుచు, పాడుచు, తాళయుక్తముగ వాద్యములను వాయించుచున్నారు. ఆ మూర్తుల ముఖములలోని హావభావములు, వారు దాల్చిన శృంగార భూషణములు, వారున్న నాట్య భంగిమలు కడు రమ్యములు. భిక్షాటనేశ్వరుని శిల్పమున

శిల్పి మోహావశుడై కొంత పచ్చి శృంగారమును ప్రదర్శించినాడు. మధ్యభాగమున పైన బోర్లించిన పెద్ద తామరపువ్వును నిర్మించిన తీరు మహాశ్చర్యము!

గర్భాలయమునగల స్తంభాలలో నెన్నియో శిల్పములను తీర్చిరి. అందు వాయువ్య దిశలో ఒకే స్తంభమున జగన్మాతా పితలైన శ్రీ దుర్గా చంద్రమౌళీశ్వరులను తీర్చిరి. (ఈ దుర్గకే నేడు విశేషముగ పూజలు జరుగుచున్నవి) ఈశాన్యమున ఒకే స్తంభమున సౌందర్య నిధులనదగు పద్మినిజాతి స్త్రీని, పాంచాలజాతి పురుషుని తీర్చిన తీరు మనోహరము. (ఈ పురుషునే వాస్తుపురుషుడందురు) (వాకిలి కెదురుగా) విరుపణ్ణ ఇలువేల్పయిన శ్రీ వీరభద్రుని ప్రక్కన భద్రకాళిని, రఘునాథస్వామిని, గౌరిని స్థాపించి, దేవాలయాలు నిర్మించిరి. ఆలయమునకు వెలుపల తూర్పున సిరియాళు చరిత్రను, పడమట కిరాతార్జునీయ వృత్తాంతమును అతి మనోహరముగా చిత్రించినారు. చవితి గణపతిని సీతమ్మ తూగుటుయ్యాల మంటపమును, నీటిదొనను, (లేపాక్షి బసవన్నకు ఎదురుగా నుండునట్లు) ఏడు తలల నాగుపామును, (సప్త ఫణి), శివలింగమును, శ్రీకాళహస్తి కన్నప్పల చరిత్రను, సప్తమాతృకలను- ఎన్నింటినో నిర్మించిరి. ఇట్లు ఆ శిల్పుల శిల్పకళాసృష్టి సకల జనాహ్లాదకరమై యొప్పారెను.

ఎంతో కాలము ఈ శిల్ప [illegible] [illegible]

చున్నను, విరుపణ్ణ తదేక దృష్టితో చూచుచుండెనేగాని తృప్తి నొందడయ్యెను. మరి యీ నిర్మాణము ఎప్పుడు పూర్తి యగునో! ఎవ్వరికిని తెలియదు. అచ్చట పెనుగొండలో వీరణ్ణ ధర్మయుక్తముగ రాజ్యమును పాలించుచు, విరుపణ్ణలేని కొరతను తీర్చుచుండెను. తాము మునుపు దాచిన ధనమును, తాను చేర్చుచుండిన ధనమును అన్నగారి ఆజ్ఞ మేరకు దేవతాభక్తి గలవాడై వీరణ్ణ లేపాక్షికి చేర్చుచుండెను. పైగా కళాభిరుచితో, ఎందరో చిత్రకళాకారులను ఎంతో ధనమిచ్చి పిలిపించి, శిల్పముల మధ్య చిత్ర రచన చేయుటకై విరుపణ్ణ కడకు పంపుచుండెను.

ఎచ్చ టెచ్చట నేయే దేవతను స్థాపింపవలెనో అట్లట్ల శాస్త్రోక్తముగా ప్రతిష్ఠలు గావించి, వారికి నిత్య పూజాది కములకై తగిన ఏర్పాట్లు గావించిరి. ఈ దేవతల సేవకై విరుపణ్ణ స్వయముగ ఎన్నో భూములను కొని, ఆలయము[illegible] కర్పించెను. ఇతనిని చూచి, ఇతరులును పెక్కు భూ[illegible] నిచ్చిరి. ఇతని త్యాగకీర్తి ఆ చంద్రార్కమైనది. ఇంత జరిగి[illegible] వను ఆలయ నిర్మాణ మింకను పూర్తి కాలేదు. ఉన్న [illegible] మంతయు 'ఖర్చు' అయినది. మరి ఈ కళాదృష్ట [illegible] న్నదో !!

అచ్చట విజయనగరమున వృద్ధరాజు మరణిం[illegible] అతని వారసుడుగా ఒక బాలుడు రాజయ్యెను. దీని [illegible] ముగా గొని శత్రురాజులు చెలరేగిరి. కుట్రలు, [illegible]

తలలెత్తసాగినవి. శిల్పులు మాత్రము తమ పనిని పట్టుదలతో చేయుచునేయుండిరి. విరుపణ్ణయు సాహసియై, ధనవంతుల ఆదరణ నొంది, ధనము గడించి, ఏదో విధముగ ఆలయ నిర్మాణము గావించుచునేయుండెను. విరుపణ్ణ, అతని ప్రాణమిత్రము మహాశిల్పియు- ఇరువురును తమ కార్యదీక్షను విడువరైరి. ఇక కల్యాణ మంటపము మాత్రము మిగిలియున్నది. పని కొంత మెల్లగా సాగుచున్నది. కాలము తార్మారైనది. ధనమునకు చాల ఇక్కట్టు ఏర్పడినది. జీవనము గడచుట కష్టముకాగా, చాలమంది శిల్పులు లేపాక్షి విడిచిపోయిరి. కాని మిగిలిన శిల్పులు, విరుపణ్ణయు ఎట్లో కాలము గడపుచు, దైవకార్యమును యథాశక్తిగ కొనసాగించుచునే యుండిరి.

3. మార్పు

ఇది యిట్లుండ అచ్చట విజయనగరమున విరుపణ్ణకు [illegible]దియైన దుర్మార్గు డొకడు ఆ రాజు నొద్ద చేరి, విరుపణ్ణపై వైరము పెంచుటకై గట్టిగా ప్రయత్నింపసాగెను. సార్వభౌముడు బాలుడైనందున వంచకులను కనిపెట్టు శక్తి అతనికి అప్పటికి లేదు. పైగా ఎటు చూచినను యుద్ధములే ముట్టుకొన్నవి. ఈ స్థితిలో రాజు పరాయత్త బుద్ధికాక తప్ప

లేదు. కనుక వానినే మంచివాడని నమ్మి, వాని మాయ మాటలకు లోనయ్యెను. ఇకేమి? వాని రొట్టె విరిగి నేతిలో బడినది. ఈ దుర్మార్గుని మాటలను నమ్మి, ఆ బాలరాజు వీరణ్ణ, విరుపణ్ణలను పదభ్రష్టులను గావించెను. ఆ వీర సోదరులు అధికారము పోయినదని వగవక, విధిని నిందింపక, పెనుగొండను వదలి, ఆధ్యాత్మికసుఖాభిలాషులై వచ్చి, లేపాక్షియందే నివసింపసాగిరి.

పిదప ఆ దుర్మార్గుడు పెనుగొండ సింహాసనమెక్కెను. ఇన్నినాళ్ళు హీనముగా బ్రదికిన ఆ నీచునికి, రాజ్యము నంతయు నొక్కమారు మ్రింగివేయవలయు నను దురాశ కల్గినది. ఇతనికి తగినట్లు పరివారమును వెంటనే కొలువులో సిద్ధమైరి. ఇకేమున్నది? అగ్నికితోడు గాలి!!

చల్లని ఆ వీర సోదరులు తమకు దూరమైనందుకు ప్రజలు మిగుల తల్లడిల్లిరి. ఆ దుర్మార్గుని రాక్షస పాలనలో రాజ్యము తపించెను. ధర్మాత్ములైన వారెల్ల నొక్కటై "వీర సోదరులను రాజ్యమునుండి తొలగించుట అధర్మము. నేటికిని వారే మన ప్రభువులు" అని నలుమూలల ధైర్యముగ ప్రకటింప జొచ్చిరి. ఇందులకు పెద్దలెల్ల సమ్మతించిరి. పన్నుల నీయ మని ఆ నీచరాజుపై తిరుగబడిరి. వాడును కోపించి, తగిన ప్రతీకారము చేయసాగెను. నిర్దయుడై ప్రజల నెల్ల బలాత్కరించి, వారి సంపద నంతయు దోచుకపోయెను.

రాజ్యము బీద దయ్యెను. అయినను ప్రజలు విరుపణ్ణపై గల వాత్సల్యముతో మరల నెట్లో అతనిని పోషింపసాగిరి.

దీనిని చూచి ఆ నీచరాజు మరింత కోపించి, ప్రజలను హింసించ సాగెను. కాని ప్రజలు తమ పట్టుదలను వీడరైరి. ఇక లాభము లేదని తలచి, వాడు ఈ నాయకులందరిని లంచములతో తనవైపు త్రిప్పుకొనదలచెను. అయినను ప్రజలు విరుపణ్ణ చేతిలో పెరిగిన వారగుటచే ఇట్టి దురాశలకు లొంగరైరి. చివరకు తానే వంచితుడై "దీని కంతయు ఆ విరుపణ్ణయే కారణము. వానిని హింసించుట ఎట్లు? ప్రజలెల్లరు అతనినే ప్రేమించుచు, నన్ను దూషించుచున్నారే! అయ్యో! ఇక నా గతి యేమి?" అని పరితపించెను. చివరకు విరుపణ్ణను నిందలపాలు చేసి, నశింపజేయ నిశ్చయించి, ఇందుకై ప్రజల మనస్సులను మార్చుటకై పాచికలు త్రిప్ప సాగెను.

కాలచక్రము తిరిగినది. వసంతము పోయి, తీవ్ర తాపమును పెంచు గ్రీష్మము వచ్చినది. విజయనగరమున మరింత ఎండ లగుటచేతను, అచ్చటి అంతఃకలహములకు విసుగుట చేతను, సార్వభౌముడు విశ్రాంతికై "పెనుగొండ" ([illegible]గిరి) కు వచ్చి, గగన మహలున విశ్రాంతి గొనెను. అది కృష్ణ పక్షపు చివరి రోజులలో నొకటి. ఆనాడు [illegible] ఏదియో ఆలోచించుకొనుచు, మెల్లగా [illegible] అప్పటి కింకను [illegible]

కనుక ఆ బాల సార్వభౌముడు భవనము లోపల వేడిగా నుండుటచే- వెలుపల రత్నాల మంచముపై విశ్రమించి యుండెను. రాజు ఏదియో ఆలోచించుచు నక్షత్రములవంక చూచుచుండెను. ఇంతలో ఆ దుర్మార్గు డచ్చటికి హాజరయ్యెను.

అంతట సార్వభౌముడు నిట్టూర్చుచు లేచి కూర్చుండెను. వాడు దూరము నుండియే నమస్కరించుచు, అతి వినయముతో వచ్చి, రాజు పాదములపైబడి, వెంట దెచ్చిన బంగారమును, రత్నములను కానుకలుగా సమర్పించెను. ఆ రాజు ఈ కానుకలను, ఇతని భక్తిని చూచి, సంతసించి "ఇక లెమ్మ. రాజ!"- అనినంతనే వాడు భక్తి చూపుచు లేచి, రాజుపాదముల చెంతనే క్రింద కూర్చుండెను. సేవకుల చేతి దీపకాంతులలో ఈ ధూర్తుని ముఖము కన్పించినదే గాని రాజుకు గాఢాంధకారమున మునిగియున్న పెనుగొండ కన్పింపదయ్యెను. ఆ దుర్మార్గుడు అతిభక్తి విధేయతలతో, మాటలతో రాజును సంతోషపరచి, అతని మనస్సును ఆకర్షించెను. వాని మాటలకు రాజు ముగ్ధుడయ్యెను.

అంత నా వంచకుడు రాజు మనస్సును గుర్తించిన వాడై, మెల్లగా "రాజా! మీకు అంతగా ద్రోహము తల పెట్టి, అంత చేసినట్టి ఆ వీర సోదరులను గూర్చియు, [illegible] పన్నాగములను గూర్చియు తెలిసికొని, చాల బాధతో వచ్చి, సమస్తము మీకు విన్నవించుకొంటిని గదా! [illegible]

ఏలినవారి ఇష్టము. దైవవశమున ఆ దుర్మార్గుల ప్రయత్నములు ముందే తెలిసినవి గాన, వారిని పారద్రోలి, ప్రజాసంరక్షణము చేయ గల్గితిమి. హృదయమున గ్రుచ్చుకొన్న ముల్లును తీసివైచిననే గదా సుఖముండును?! ఒక్క క్షణము మనము కన్ను మూసిననో మోసమగును. నేను కుక్కవలె మిమ్ము కనిపెట్టుకొని యున్నాను. ఇక ఈ బంటును ఏమందురో!! మీకై ప్రాణములైన ఇచ్చు నమ్మినబంటని కదా నాకు పెద్దరికము నిచ్చి అనుగ్రహించితిరి?! మీ కరుణామృతము మాపై ప్రసరించు నంతదాక, ఈ పెనుగొండ మండలము గ్రీష్మమునందును వసంతమై శోభిల్లుచుండును. మీరే స్వయముగా చూచుచున్నారు గదా!

విజయనగర రాజ్యలక్ష్మికి ఈ పెనుగొండ ఉద్యానవనము. మీకు వేసవి విడిది. ఇట్టి దీని నెవ్వరైనా విడుతురా ప్రభూ! నేను ఈ మండలము నేలుచు, మీ కీర్తిని వ్యాపింప జేయుచుండగా, విరుపణ్ణ ఓర్వలేక ప్రజలను నాపై రెచ్చగొట్టుచున్నాడు. ప్రజలు పన్నుల నెగగొట్టి, నన్నును మిమ్మును చాల చులకన చేయుచున్నారు. ఆ విరుపణ్ణనే గొప్పగా తలంచి, అతనికే ధనము నిచ్చుచున్నారు. అతడు దేవాలయ నిర్మాణమను పేర ఆ ధనము నంతయు 'స్వాహా' చేయుచున్నాడు. మీ శత్రురాజు వద్ద నుండిన ఆ శిల్పి, మన సీమలోని శిల్పులకు శిక్షణ మిచ్చుటయా? మన మండలమున నట్టి శిల్పులకు కఱవా! ఆహా! ఇది మనకు, మన

రాజ్యమునకు సిగ్గుచేటుగదా! అంతేగాను. ఆ శిల్పి దురాత్ముడు. విరుపణ్ణను మీ శత్రురాజుతో చేయి కలుపునట్లు చేసినాడట! ఇదంతయు మన గూఢచారులచే విన్నాను. చూచితిరా! ఏమైనదో!! ఇక ఆలసించినచో కొంప మునుగును. పాప పుణ్యములు, దయా దాక్షిణ్యములు తలంపక, శత్రువులను సమూలముగ నాశనము చేయవలెను. ఊరక శాస్త్రములు వల్లించినచో లాభము సున్న. శత్రురాజులనెడి గాలి వీచుచుండ, విరుపణ్ణ అనెడి అగ్ని మండుచున్నది. ఇక దానిని వెంటనే చల్లార్పుడు'' అని విన్నవించెను.

ఇట్లు ఆ దుర్మార్గుడు పాపమూ విరుపణ్ణపై లేనిపోని చాడీలెల్ల రాజు చెవిలో పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి, మృదువయిన రాజు మనస్సును కలుషితము చేసెను. ఇక ఆ యువకసింహము రోషముతో ఎచ్చటదూకునో! ఏ గోహత్య గావించునో! ఆ సార్వభౌముని కోపమనెడి విషసర్పము గురిగా కాటువేయునో! లేక విరుపణ్ణ కన్నుల పవిత్రకాంతి యనెడి కట్టులో సొరగిపోవునో! లేక వెనుదిరిగి, పంపిన వానినే కాటు వేయునో! ఇచ్చట చీకటిలో జరిగిన ఈ కుతంత్రమునంతయు అచ్చట శిల్పకాంతిలో తన్మయుడగుచున్న విరుపణ్ణ యెట్లు తెలియగలడు?! మరి చివరకు నేది గెల్చునో! ఈ విధి నాటకములో ఎచ్చట చీకటో? ఎచ్చట వెల్తురో! ఎవ రెరుంగదురు?

4. నేర్పు

విరుపణ్ణ మహాధీరుడు. ధన సంపాదన, శత్రు నిర్మూలన, రాజ్యపాలన, పుణ్య సముపార్జన, కీర్తివ్యాప్తి-అన్నియు సాధించిన పురుషోత్తము డతడు. రాజుగా సకల సౌఖ్యముల నొందిన మహాపురుషుడయ్యును, సమస్త భోగములను విడిచి కళాసక్తుడై ఇచ్చటి కేతెంచెను. ఈ కళ యే భోగములిచ్చునో! కళానందముతో మించిన ఆనందము లోకమున నెందును లేదు. క్షణికములైన రాజ్యసుఖము లెక్కడ? శాశ్వతమైన కళానందమెక్కడ? ఈ రెంటి భేదమును గుర్తించిన జ్ఞాని విరుపణ్ణ. కనుకనే అతడు కళనే ఆశ్రయించెను. అతడు ఆ కూర్మగిరిపై శిల్పకళారాధన గావింప దొడగిన నాటినుండియు అతనిలో ధ్యాననిష్ఠ యేర్పడినది. దానితో ఆత్మానుసంధానము సిద్ధించినది. ఇక అతని ఆనందమునకు మేరలేదు. ప్రకృతి అంతయు నతనికి కళామయముగనే తోచెను. అతడొక కళాయోగి. ఈ యోగముతో నతడు సత్యశివసుందర స్వరూపమైన పరమాత్మ సాక్షాత్కారము నొందెను. అతనికి ఎటు చూచినను సౌందర్యమే, ఎటు గాంచినను దివ్యకాంతియే, ఎటు సాగినను ఆనందమే, ఎటు లాడినను దివ్యనాట్యమే అయినది. అతని రససమాధికి హద్దులేదు.

5. ఓర్పు

ఆ దుర్మార్గుని మాయ మాటలను నమ్మి సార్వభౌముడు విరుపణ్ణపై ప్రతీకారము తీర్పదలచెను. తెల్లని

వన్నియు పాలు, నల్లని వన్నియు నీరు అని నమ్మినాడేగాని, లోకమున తెల్లని విషముండుటను అసలు గుర్తింపడయ్యెను. ఆ దుర్మార్గుడు నాటిన విషబీజము మొలకెత్తి, ఆకులు వేసి, తీగెలు ప్రాకజొచ్చెను. ఆ రాత్రి అంతయు సార్వభౌముని హృదయము పలు వికారములకు లోనయ్యెను. "ఔరా! నా ఆశాలతలు ఫలించు టెన్నడు? శ్రీహరి కృపవలన ఈ మహా రాజ్యపదవి బాలుడనైన నాకు దక్కినది. నా వారే నను జూచి ఓర్వకున్నారు. నా వారే నాకు శత్రువులై యుండుట నెట్లోర్వవచ్చును? విజయనగర సామ్రాజ్య సార్వభౌముడనై నేను ధర్మయుతముగా రాజ్యము నేలుచుండ, సామంతులు కొందరు తామే స్వతంత్రులయి నన్ను ధిక్కరించుటయా? ఇట్లయినచో నేను శత్రువులకు చులకనై పోనా? నా సామ్రాజ్యమే చివరకు తునకలు కాదా!

ఆ విరుపణ్ణ చూచుటకు వినయవంతుడుగనే యుండి, వృద్ధరాజు గతించిన వెంటనే స్వేచ్ఛగా ప్రవర్తించు చున్నాడు. వాడెక్కడ? నేనెక్కడ? నాకే కీడు తలంచెనా రా! నా శత్రువులతో మైత్రిచేసి, ప్రజలను నాపైకి రెచ్చ గొట్టునా? నన్ను బాలునిగా నెంచెనేమో! నన్ను విజయ నగర సార్వభౌమునిగా నెరుంగడేమో! ప్రత్తికి పర్వతము నకు పోలికయా! ఇకవాని పని పట్టింతును. సుఖాలలో నున్నంత మాత్రమున నన్ను వీరిట్లు చూతురా? వీనినేగాదు ఇకపై ఇట్టివారి కందరికిని చక్కని గుణపాఠము నేర్పెదను. ఈ మండలాధిపతి నాకు తోడునీడ కాగా ఇక విజృంభింతును. ఆహా! ఎన్నినాళ్ళకు నాకీ అవకాశము లభించినది!" అని తీవ్రముగ ఆలోచించసాగెను.

ఇట్టి ఆలోచనలతో ఆ రాత్రియంతయు సార్వభౌమునికి నిద్రలేదు. నాల్గవజామము అగుసరికి అదెటనుండి వచ్చెనో ఎల్లరకును నిద్ర ముంచుకువచ్చెను. నిన్న మొన్నటిదాక ఏ వీధిలో చూచినను ప్రభాతవేళయందు వీణాదివాద్యములు మ్రోగెడివి. అట్టిది నేడు ప్రభాతగీతములు మాత్రము వినిపించినవి. అంతట ఈ దుర్మార్గుడును నిద్రలేచి, మేలైన ద్రాక్షపండ్లు, పూలు రాజుకు కానుకలుగా పంపెను. జయ జయ ధ్వనులు మిన్నుముట్టినవి. కాని ప్రభువునుండి వార్త రాలేదేమా? అని తలంచి, ఆ దుర్మార్గుడే స్వయముగనేగి, సింహాసన మార్గమున నిల్చుండ, నింతలో సింహకిశోరము వలె ప్రభువు అచ్చటికి వచ్చెను. బాలుడయ్యును అతని ముఖమున వీరత్వమునకెట్టి కొరతలేదు. ఇట్లు వచ్చి ప్రభువు సింహాసన మధిష్ఠించెను. ఈ దుర్మార్గుని అనుసరించువారు మాత్రమే ఆనాటి కొలువున నున్నారు.

నానావిధములైన కానుకలకు, స్తుతులకు ప్రభువు మిగుల సంతోషించి, వానిని ప్రస్తుతించెను. అంతట ఈ ధూర్తుడు అతివినయములో మెల్లగా "ప్రభూ! విరుపణ్ణను శిక్షించుటలో ఒక్కనిముసము జాగు చేసినను ముప్పు తప్పదు" అనెను. సభలోనివారును ఇతనికి తగినట్లు తాళము వేసిరి. "సైన్యమును సిద్ధముగనున్న"దని యొకడును, "ఇప్పుడే మంచి సమయ"మని మరొకడును పలికిరి. ప్రభువు దేనికిని

సూచించుటలేదు. కాన అతడు సంప్రదాయానుసారియగుట చేతను, పూర్వప్రభువులవలె శత్రువుల గూల్పబోవుటకు ముందుగా, పేదలు, యోగ్యులగు బ్రాహ్మణులను పిలిచి, వారికి విరివిగా దానములిచ్చి, వారిదీవనలుగొని, ముందుకు నడచుట పరిపాటి. కనుక ఈ సంగతి ఈ దుర్మార్గునికి తెల్పెను. వాని కనుసైగచే నిరువురు తొందరగా సభవదలి పోయి, బ్రాహ్మణవేషములుదాల్చి, మంత్రములు వల్లించుచు వచ్చి, ప్రభువును దీవించుచుండ ప్రభువు చాల సంతసించెను. కాని సామంతుడగు నీతనికది బాధగానుండెను. విరుపణ్ణను శిక్షించుటకు వేళ అతిక్రమించుచున్నదని వాని బాధ. వారిపై కన్నులెఱ్ఱజేసెను. అంతట నా బ్రాహ్మణులు మంత్రమునాపిరి. ప్రభువు వారిని ప్రశంసించి, మిక్కిలి గౌరవించి మీరును మాతో ప్రయాణము కావలెనని చెప్పెను. ఇది ధూర్తున కసహ్యమైనను విధిలేకపోయినది. వెంటనే అందరు కలిసి, విరుపణ్ణపై కి బయలుదేరిరి.

పరిమిత సైన్యముతో పోవుట విరుపణ్ణ నెదిరించుటకే అని ప్రభువు తలంచెను. అతని గుణము దెలియదు ప్రభువుకు. కాని తెలిసిన ఆ దుర్మార్గుని పన్నాగము వేరై యున్నది. ప్రజలలో రాజభీతిని నింపుటకే ఇట్లు బయలుదేరినాడు. మునుపు విరుపణ్ణ రాత్రులందు వచ్చినను ప్రజలు వీధులలో నిలిచి చూపులపూలమాలలు వేయుచుండిరి. నేడు స్వయముగ సార్వభౌముడే, పట్టపగలే వచ్చినను పలుకరించువారొక్కరును లేరు.

అచ్చట లేపాక్షిలో తాను,మహాశిల్పియు పట్టుదలతో నిర్మించుచున్న కళ్యాణమంటపమున పార్వతిని చేయిపట్టిన కల్యాణశివునిగాంచుచు విరుపణ్ణ ధ్యానసమాధి నొందెను. పిదప విరుపణ్ణ శిల్పినిచేరి, సరససల్లాపములలో నతనిశ్రమను దీర్చి, శిల్పరహస్యములనుగూర్చి అతనితో ముచ్చటింపసాగెను. అచ్చట పడిన రాతిముక్కలన్నిటిని తానె స్వయముగ మోసికొనిపోయి, పారవైచి, ఆస్థలమునంతయు శుభ్రపరచెను. ప్రొద్దుగ్రుంకెడివేళకు పురజనులెల్లరు అచ్చటికి వత్తురు. అందుకై అతను నూర్లకొలది ప్రమిదెలలో నూనెవత్తులను వేయుచుండెను.

ఆ దుర్మార్గుడు లేపాక్షి పురమునకు ప్రక్కన ఒక రమ్యస్థలమున ప్రభువునకు తగిన సౌకర్యములతో విడిది నేర్పాటు చేసెను. సైన్యము నచ్చటనే నిల్పెను. వెంటనే ప్రభువునందు చేర్చి, ఆలస్యమైన నే మార్పు జరుగునో యని సంశయించి, విరుపణ్ణను పిల్చుకు వచ్చుటకై తొందరగా నొకనిని పంపెను. అతడు వచ్చులోగా నూరకుండక ఈ ధూర్తుడు ప్రభువును, "ప్రభూ! అదిగో ఆ కన్పించునదే విరుపణ్ణ కోట" అని దేవాలయ ప్రహరిని చూపించి. "అది దేవాలయమను పేరుతో తన కొరకై కట్టుకొన్న దుర్గము. అందు ప్రజలను వంచించి సాధించిన ధనమునంతయు నింపినాడు. మందుగుండు సామాగ్రి సంతకు ముందే నింపియున్నాడు. మన శత్రువు పంపు సైన్యమునకై ఆ వైపే

చూచుచున్నాడట! ఈ విషయమును మన గూఢచారులు అపుడే విన్నవించినారు. తగిన వేళకు వచ్చితిమి. నేనొక ఉపాయముతో నతని నిటకు రప్పింతును. మీరు వానిని శిక్షించి, ప్రజలను ఒక మార్గమునకు త్రిప్పుడు" అని చెప్పి రోష మెక్కించెను. ఇట్లు విన్నవించునంతలోనే విరుపణ్ణను తెచ్చితిమని యొకడు వచ్చి, ఆ ధూర్తుని చెవిలో రహస్యముగ చెప్పెను.

అట సిద్ధముగా నున్న ఆస్థాన పీఠమున సామ్రాట్టు కూర్చుండెను. అతని ప్రక్కననే ఆ ధూర్తుడు నిలుచుండెను. ప్రక్కననే ఆ ధూర్తుడు నిలుచుండెను. ఎంతో కాలముగ లోపల జ్వలించుచున్న అసంతృప్తియు, దానిపై విరుపణ్ణపై కోపమును, విశ్రాంతి లేకుండుటయు ఇవన్నియు కలసిన ఆవేశముతో సామ్రాట్టు "ద్రోహియగు ఆ విరుపణ్ణను వేగము తెండు" అని గర్జించెను. అంతట విరుపణ్ణ విధేయతతో పళ్ళెరమున పూలు, పండ్లు గొని ఎదుట సాక్షాత్కరించెను. ద్రోహి, దుష్టుడు అని ఇంతవరకు కలవరించుచున్న సామ్రాట్టు, సౌమ్యమైన విరుపణ్ణ ఆకారమును చూచినంతనే ముగ్ధుడయ్యెను. అంతట విరుపణ్ణ తాను తెచ్చిన పూలను పండ్లను రారాజునకు సమర్పించి, జయజయవాక్యములను పలికి, విధేయుడై ముందు నిలబడెను. రారాజు అతనిని చూచుచు, "ఆహా! ఇతడా విరుపణ్ణ!" అని లోలోన మెచ్చుకొనుచు ఊరకుండెను. అంతట ఆ ధూర్తుడు "ప్రభూ! ఇంత

విచారింపబనిలేదు. చేజిక్కిన వైరిని విడువక, త్వరగా బంధింపుడు" అనెను. ఈ మాటలువిని విరుపణ్ణ ఆశ్చర్యము నొంది, ప్రభువుతో "ఓ రాజా! ఈతడు భ్రాంతినొంది, వృథాగా నాపై వైరమును పూని, నన్ను కష్టపెట్టుటకై తాను కష్టాల పాలగుచున్నాడు. ఈతని అవివేకతకు జాలి యగుచున్నది. ఇతనిలో మానవత్వము లోపించెనేమో!

నన్ను, నా తమ్ముని పదభ్రష్టులను జేసి, తాను ఆ పదవిని గైకొనెను. మే మందులకు సంతసించితిమి. కాని ఇతడు ప్రజలను అనురాగముతో పాలింపక, దురాశాపరుడై ప్రజలనే తిన జూచినచో సహింతురా? రాజు లెందైన ఇట్లు గావింతురా? ప్రజలకు రాజుకు అన్యోన్య ప్రేమ యున్ననే క్షేమము కలుగును. ఇతడు నా తమ్ముడే. చిన్ననాటి నుండియు నేనెంత ప్రేమ చూపినను, ఇతడు నాపై విషమునే క్రక్కుచున్నాడు. ఇప్పటికిని నా కితడు ప్రేమపాత్రుడే. రాజ్యమునే ఇతనికి ఇచ్చి వచ్చిన నన్ను బంధింప జూచుచున్నా డితడు. ఇతని నుద్ధరించుటకై అవసరమగుచో ప్రాణము లిచ్చుటకైనను నేను సిద్ధమే. నేను పారిపోవుదునను భయము మీకు వలదు. నన్ను బంధించునట్టి దుష్కార్యములు పుట్టిననాటినుండి నే నెన్నడును చేయలేదు. మీ యుప్పు తినిన నేను మీ కే కీడొనరింతునా? ఇతడేల మరి నన్ను వైరి యని కూయుచున్నాడు? ఇట్టి మాట వినలేను ప్రభూ!" అనెను. రారాజు అంతయు సావధానముగ వినెను.

కాని ఆ ధూర్తుడు "ప్రభూ! ఇట్టి ధూర్తుని ఎందై

నను చూచితిమా ? తాను సన్మార్గుడైనట్లే యెప్పుడును ఈతడు నటించును. ఇట్టి నటన మరెవ్వరికిని సాధ్యపడదు సుమా! ఇట్టి మత్తుమందును చల్లియే మన ప్రజలను తనవైపు త్రిప్పుకొన్నాడు. వారిని నాపైకి రేపినాడు. నేను బాధపడు చుండ తాను సంతోషించినాడు. ఔరా! నాపై ఇతనికి ప్రేమయా? నాకుగా రాజ్యము నిచ్చెనా? ఆహా! ఇంతకంటె నటన యున్నదా? మన శత్రుని ఆస్థాన శిల్పిని రప్పించి, వానిని గొప్పగా చేసి, వాని ద్వారా శత్రురాజుతో చేయి కలిపినాడితడు. ప్రజలలో రాజుపైన, రారాజుపైన ద్వేష మును పెంచినాడు. మనకు వచ్చెడి పన్నులను తానె గైకొ న్నాడు. శత్రుసైన్యము వచ్చుచున్నది. ఇంక ఉపేక్షించి నచో నెట్లు?" అని అసత్యమును సత్యముగా తోచునట్లు పల్కి, రారాజును రెచ్చగొట్టెను. వెంటనే రారాజు విరుప ణ్ణను శిక్షింపబోయెను. కాని అతని కనుల కాంతికి ముగ్ధుడై అట్లే సోలిపోయెను. "ఔరా! యీతని కనుల శక్తి! ఏమి ఆశ్చర్యము!" అనుచు ఆ ధూర్తుడు చింతించెను.

ఇంత జరిగినను విరుపణ్ణ చలింపక, ఆ ధూర్తుని అసత్య ప్రకటనా శిల్పమును గాంచి, ముగ్ధుడై "ఆహా! [illegible] తమ్ముని మాటలు విన్నచో ఎవనికైనను సత్యము [illegible] అసత్యమే ప్రకటమగును. ఎంత కల్పన చేసినాడు? అసత్య కల్పన యన్నచో వీనిదే పెట్టినపేరు. లోకమున సత్యము స్థిరమైనది. దివ్యమైనది. కాని అసత్యము సత్యమను [illegible] గుతో జనుల నాకర్షించును. కన్నులే గాదు ప్రమాణము [illegible] అంతరదృష్టియు ముఖ్యము. సత్యాసత్యములను [illegible]

తుడు గుర్తించును" అని తనలో తలపోయసాగెను. ఇంతలో రారాజు విరుపణ్ణను జూచి, "మరి యీ నేరములకు ఏమి బదు లిత్తువు?" అనెను.

అంత విరుపణ్ణ చిరునవ్వుతో, "ప్రభూ! ఈ నా తమ్ముని మాటలు విన్నచో ఎవనికైనను అసత్యమే సత్య మని తోచును. వీనిని నమ్మకుడు. కోట్లకొలది ప్రజలుగల సామ్రాజ్యమునకు మీరు నాయకులు. కనుక పరిపాలనమున వేయి కనులతో జాగ్రత్తగ మెలగవలెను. ఈ సార్వభౌమ పదవిని స్వీకరించి, ధర్మయుక్తముగా ప్రజలను పాలించిననే భగవంతుడు సంతోషించును. ఇందులకు నిస్వార్థత, సౌశీ ల్యము, త్యాగము, విజ్ఞత, దక్షత, ధార్మికగుణము మున్నగు నవి కావలెను. ఇందేది లోపించినను చివరకు ప్రమాదము తప్పదు. స్వార్థపరుడగు నితడు ఇచటి ప్రజల స్వరూపమునే మీరు చూడలేనట్లుగా— అసత్యమనుగంత మీ కనులకు కట్టినాడు. ఇప్పుడైన ఆ గంతను విప్పి, సత్యమును దర్శిం చుడు.

ఈ పెనుగొండ సరిహద్దులలో నున్నవారి హృదయ [illegible]లు సైతము నే నెరుంగుదును. మీపై అందరికి నిండు [illegible]ము, భక్తిగలదు. వారట్టి మాయమర్మము లెరుగరు. [illegible]దే చెప్పితినిగదా! ఈతడు దురాశాపరుడై ప్రజలపై [illegible]లదాడి సల్పి, వారిని పీల్చి పిప్పిచేసెను. మరి ప్రజలు [illegible]పక ఊరకుందురా? ప్రజలకితనిపై ఇప్పటికిని వ్యక్తిగత [illegible]ములేదు. ఇతడు మంచిమార్గమునకు వచ్చెనేని, గత

మును మరచి, ఇతనినే పూలతో పూజింతురు. ప్రేమతాత్త్వికుడనైన నన్ను ప్రజలు అభిమానించి, నేను కట్టు దేవాలయమునకు యథాశక్తిగ కానుక లిచ్చుచున్నారు. ఇదిదోసమా? సహింపరానిదా? దీనిచే మీకు కొరత ఏర్పడునా! ఆ మాత్రపు ఔదార్యమునకును మీ ప్రజలకు స్వేచ్ఛలేదా? ఈ మహాశిల్పి నా దేశపు పూర్వపుణ్యఫలమా? యనునట్లు ఇచ్చటికి వచ్చెను. ఇతడు శత్రురాజ్యమున మహాపూజ్యుడై యుండియు, రాజు తన కెట్టి పనియు కల్పింపని కారణమున, అన్ని సుఖములను వదలి, శిల్పైకజీవియై, ఇచ్చటికి వచ్చినాడు. అతనికి ఈ రాజ్యాంగచింత యేల పట్టును? అతనికి కళయే ముఖ్యము. కళకు దేశ కాల జాతి భేదములందు ఎన్నడును పక్షపాతముండదు.

నే నతనిని శత్రురాజునుండి పిల్చుకరాలేదు. నా కతనితో పూర్వ పరిచయములేదు. దైవికముగ అతడే ఇచ్చటికేతెంచెను. గొప్పవానిని గొప్ప చేయుట తప్పా? శత్రువు[illegible] మాకు సంబంధ మేమున్నది? సంధానము లేదు, గింధానము లేదు. అన్నియు ఈతని కల్పనలే. ప్రజలలో సమతా బీజములు నాటిన నేను ద్వేషమును పెంతునా? పాడియావునుండి పాలు గొన్నట్లుగా ప్రజలనుండి ప్రభువు పన్నులు గైకొనవలెను. అట్లుగాక కడుపు కోసిన పాలు వచ్చునా? [illegible] పన్నులు గైకొన్న మాట అసత్యము. దోస మెవరిదో [illegible] నింపుడు. శత్రుసైన్యము మాటయే నే నెరుగను. [illegible]

శత్రుసైన్యము వచ్చుచున్నచో— ప్రజాక్షేమమునెంచి, దాని నెదుర్కొనుటకు మేమును సిద్ధమే. మా పాలిటి తండ్రివైన రారాజా! మావాని మాయలలోబడి ఆత్మశక్తిని కోల్పోవ వద్దు. వీనిని చక్కదిద్ది, పూర్వపు సార్వభౌములవలె ప్రజాభిమానమునుగొని, పాలింపుడు" అని పల్కెను. ఇందుతనకే నీతులు చెప్పు మాటలు అచ్చటచ్చట వినుటకు బాధగా నున్నను, రారాజు అతని పవిత్ర ప్రభావమునకు విస్మితుడై చక్కగవిని, ఆ ధూర్తునిచూచి, "ఏమయ్యా! మంచివాడవని నిన్నే" అను చుండగనే- వెంటనే "స్వామీ! మోసము! మోసము! ఈ దుర్మార్గుని మాటలమాయలోబడి, నన్నే నమ్మరా? ఇత డింతటి ధూర్తుడని నాకు మునుపు తెలియదు. అట్లయినచో ముందే సాక్ష్యము చూపనా?" అని, తనకు గల్గిన ఆపదను తాను తప్పించుకొనినాడు ఆ ధూర్తుడు. కలగను చుండువానికి కలలో నిది కల అనుచు ఇరువురు చెప్పినను దెలియలేదు గదా. అట్లే రారాజుకు సత్యము కలవరమై కన్పించెను.

చివరకు ఆ దురాత్ము డొక్కటి ఊహించిన వాడై, సమ్రాట్టుతో "దేవ! ఈ విరుపణ్ణ నిజముగా రాజభక్తి కల వాడేని, మీ పాలితుడేని, వట్టి మాటలలోగాక, పనులలో తన రాజభక్తిని చూపునేని వీనిని నమ్ముడు. అట్లుగాకున్న [illegible] పల్కులన్నియు నమ్మి ఈ ద్రోహిని బంధింపుడు" అని

చెవిలో నేదియో రహస్యముగ చెప్పెను. అంతట రారాజు
"ఓ విరుప! నీవుకట్టెడి దేవాలయము పని నంతయు ఆపి,
ఆ శిల్పిని మా వశము చేయుదువా?" అనెను. అందులకు
విరుపుని యందు ఆవంతయు వంత కన్పింపదయ్యెను. అంద
రును మిగుల నాశ్చర్యపడిరి. విరుపుడు 'ధర్మమేదియా?' యని
కొంత ఆలోచించి, గంభీరముగా "ప్రభూ! ధర్మమును గూర్చి
నా యోపినంత ఆలోచించితిని. మీ ఆజ్ఞను పాలింపకుండుటె
యుక్తమనిపించినది. కారణములను వినుడు. రాజాజ్ఞను పాలిం
చుట ధర్మమే. కాని దేవాలయమును నిర్మించెడి శిల్పి
కార్యమునకు ఏ ఆపద రాకుండ జూచుటయుగూడ నాకు
ధర్మములే. రాజులు అజ్ఞాపించుటకును ధర్మములు లేవా?
స్వధనముతోడను, పిమ్మట ప్రజ లిచ్చిన దానధర్మముల
తోడను ఈ దేవాలయ నిర్మాణము జరుగుచున్నది. ఇందు
ఒకింతయు రాజ్యధనములేదు. ఇది రాజ్యధనమే అయినచో
నే నడ్డు చెప్పను. ఇది అట్టిది కాదు. ఇట్టి పుణ్యకార్యమును
చాలింపజేయుటకు ధర్మయుక్తముగ జూచినచో రాజులకు
అర్హతలేదు. నాకా శిల్పిపై నే యధికారమున్నది గనుక అత
నిని మీ వశము చేయగలను? సూర్యాస్తమయము కావచ్చి
నది. ఇక ప్రజలెల్లరు సాయంసంధ్యా శివారాధనకై దేవా
లయమునకు వత్తురు. ఆ పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞానుసారమేగదా
ఈ కాలచక్రము తిరుగుచున్నది. దానిని ధిక్కరింప నగునా?
నేను పోవుటకు అనుమతింపుడు" అని పల్కెను. విరుపుని
ధర్మ వాక్యములలో ఒక్క తప్పునైనను చూపజాలక [illegible]

రారాజు "ఇక నీవు పోవచ్చు" ననెను. ఎల్లరును లేచిరి. ఆ
ధూర్తుడు మాత్రము లోలోననే కూలిపోవుచుండెను.

6. చేర్పు

సాయంకాల మయ్యెను. ప్రజలెల్లరు దేవాలయమందు
చేరి, పరమేశ్వరు నారాధించి, విరుపన్న ధీరతను, సుగుణమును
ప్రశంసించుచు, తమ తమ నెలవులు చేరిరి. చేరి యెల్లరు
రాత్రి భోజనములు గావించి, ప్రశాంతముగా నిద్రించిరి.
అప్పటికి రెండు జాములైనది. అంతలో పురమున నెచ్చట
జూచినను తుపాకుల మ్రోతలే. ప్రజలెల్లరు గగ్గోలు పడిరి.
వెంటనే కొందరు బలవంతులు బాకులు, బల్లెములు గొని,
ఈ ప్రమాదమును నివారింపబోరిరి. అంతలో "అనుకొన్నం
తకు మించినది కార్యము. ఇక ఆలస్యము చేసినచో మనలను
పంపిన మండలాధిపతి పన్నాగమునకే మోసము వచ్చును"
అని తలంచి, తుపాకి సైనికులు వెనుదిరిగి పరువెత్తిరి.
పౌరులు వారిని వెన్నంటి, "ఒరి నీచులార! పారిపోదురా?"
యని తరుముగా, వారు పరుగులపై వచ్చి, ఆ శిబిరమందు
పడిరి. అది అతిరహస్య స్థలము. మునుపటి తన యత్నము
లెల్ల వ్యర్థములు కాగా, దెబ్బతిన్న త్రాచువలె, ఆ గుండ
లేశుడు కోపించి, పన్నిన పన్నాగ మిది. వెంటనే రారాజును
చేరి, "ప్రభూ! మీరే స్వయముగ చూచితిరి గదా! ఈ
ప్రజల దుష్టత్వము. ఇప్పుడయిన తెలిసినదా? మరల చెప్పు
చున్నాను. ఈ ప్రజలకు మా నీడకూడ గిట్టదు. ఆ విరుపుడే
ఇంతకు కారణము. ప్రజలు అతనిచే బాగుగ శిక్షణ నొంది

యున్నారు. వారికి భయపడి ప్రభువుగారి సైన్యమే వెనుదిరుగునేమో!" అని వికారముగా నవ్వి, "ప్రభూ! ఇది అంత చులకనయని యెంచరాదు. అంతలేనిదే ఒక్కడు మీ ఆజ్ఞ తిరస్కరించునా? విరుపున కెంత కావరము?! మీ ఆజ్ఞకు, ధర్మసూక్తులు వల్లించుటయా బదులు?! వాని బోధనలకు స్రమాట్టులా ఊరకుండుటయా? పేదనోరివాడ నే నేమన గలను? ఆ సమయమున దావాగ్నిగా మండుచున్న రోషమును లోలోననే అణంచుకొంటిని. అంతటి కోమలదేహము నతని కిచ్చిన ఆ బ్రహ్మను తిట్టుచు నిశ్చేష్టుడనై యుంటిని. ఆ కనులు మోహనాస్త్రములు. అట్టివి స్త్రీకి ఈయక బ్రహ్మ ఆ దురాత్మునికిచ్చి, సృష్టికే అపకార మొనర్చెనాడు. క్షమింపుడు అట్టివి మీ కిచ్చి యుండవలెను"- అనునంతలో వాని కనుసైగమేరకు ఒక యువతి సాప్రమాట్టు పెదవికి పానపాత్ర నందిచ్చెను. అంతట రాజు శృంగారపరవశుడు కాగా, పలువురు స్త్రీలు సంగీతాది నృత్యములతో నతని నానందింప జేసిరి.

అపుడు ఆ ఖలుడు "ఇట్టి భోగములు విజయనగరాధీశులకు తప్ప ఇతరులకు కెట్లు సాధ్యమగును?" అని అతనిని మరల్చి, "ప్రభూ! తమ ప్రభుత్వమును, ఘనతయే గదా ఈ సౌఖ్యము లన్నిటికి మూలము. మీ ఆజ్ఞలో న్యాయాన్యాయములు నిర్ణయింప నెవరికి శక్యము? మీ ఆన యున్నచో ఇక అదియే న్యాయము. మీ ఆనను మీరుట అన్నచో, తాను మిమ్ము మించినవాడనుటే గదా! ఇంత కంటెను ద్రోహ మెందైనను గలదా? ప్రభువులకిది తీరని తలవంపు. మీ

ఆనను త్రోసిపుచ్చుట అను దోష మొక్కటి చాలు- ఆ దురాత్ముని తీవ్రముగ దండించుటకు. ఇందే కాదు. వాడు చేయని ద్రోహము లేదు. ప్రత్యక్షముగ నున్న వానిని వినుడు- చెప్పెదను- మీ యెదుట మీకే బుద్ధులు చెప్పెడి అహంభావమును చూపలేదా? ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగ ప్రజలను చెలరేపి రాత్రివేళ తుపాకులను ప్రేల్చి, మిమ్మే యెదిరింపలేదా? ప్రత్యక్షమునకు సాక్ష్యమేల? మీ యుప్పు దిని బ్రదికి, మీకే కీడొనరించునా? అనిన అతడు తిన్నయింటి వాసములెంచిన తీరును గమనింపుడు. స్వధనముతోనే దేవాలయము కట్టించితి నన్నాడు గదా! ఆ స్వధనస్వరూప మెట్టిదో పరికింపుడు" అని పలుకుచు వాడు ఒక దస్త్రమును విప్పి, రాజు నెదుట నుంచెను. కల్పించెడి వారు వానిని కల్పన లనునట్లు గావింపరు గదా! రాజు వానిని చూచి, నిశ్చేష్టుడయ్యెను.

రాజు ముఖభంగిమలనే చూచుచున్న ఆ ధూర్తుడు రాజు తననే చూచినంతనే, గొప్పధర్మజ్ఞునివలె తన వాదము నారంభించెను. "మీ ధనమంతయు లక్షలకు మ్రింగిన తీరు ఇది. అంతేగాదు దానిని తనదిగా ప్రకటించిన ద్రోహి ఇతడు. ఏ రారాజైనను భరింపజాలని ఇంత ఖర్చును ఒక సామాన్యుడెట్లు భరింపగలడు? పైసకు గతిలేక, కట్టిన కొట్టిన పన్నునీయలేని ఈ ప్రజల పన్నులెంత? అందు రాజభాగమెంత? సామంతుని భాగమెంత? వాని విలాసములకు పోగామిగిలినదెంత? మరి మీరే చూచితిరిగదా! ఆకాశమునంటు దేవాలయ ప్రాంగణమున ఒకవైపు ప్రాకారమునకైనను వాని సర్వస్వము

చాలునా? బిచ్చమెత్తినను ఇట్టిది సాధ్యమా? అట్టిదినిర్మింప మీకును, నాకును సాధ్యమగునా? మీ ధనమునెల్ల కొల్ల గొట్టనిదే ఈ ఆలయ నిర్మాణము జరిగిన దన్నచో హాస్యాస్పదము కాదా?" అని గ్రుక్క త్రిప్పక ఏమేమో వచించి, ఆలోచించుటకును రాజున కవకాశ మీయక ఇది-అది యని వాదించి, చివరకు రాజు మనస్సును కలుషితము గావించెను.

పిమ్మట ఆ ధూర్తుడు "ప్రభూ! దగాలకు దోపిడీలకు శాస్త్రిమురీత్యాశిరశ్ఛేదమేశిక్ష. ఇట్టివానికంతకంటెను ఘోర శిక్ష శాస్త్రియుక్తము. ఇట్టివారికిశిక్షవిధింపనిచో, రాజే నరక బాధ ననుభవించితీరును. రాజాజ్ఞనుధిక్కరించిన వానిని శిక్షించిననే, ప్రజలలో భయభక్తులు స్థిరపడును. అన్నదాతలైన మీ యింటనే కన్నమిడిన వాని కన్నులు మీ లక్ష్మిపై బడినవి. కనుక ఆ కన్నులను పెరికించి వేసిననే ధర్మకిరీటము నిల బడును." అనుచు విషాగ్నులు క్రక్కుచు, వెంటనే ఆ ధూర్తుడు విరుపణ్ణ కన్నులు పెరికించుటకై సిద్ధముగా వ్రాసి యుంచిన ఆజ్ఞాపత్రమును, రాజముద్రకై అతని యెదుట నుంచెను. రాజు దానిని గాంచి ఇది అన్యాయమని తోచినను, పరబుద్ధికి వశుడైన కారణమున దానిపై రాజముద్ర నొత్తెను. ఇక ఆ ధూర్తుని ఆనందమును చెప్పవలెనా? వెంటనే ఆ పత్రమును తాను గ్రహించి, రాజును గొప్పగా స్తుతించి మన స్సున మీసాలు త్రిప్పుచు- ఆ చీకటిలోనే వెళ్ళెను. తర్వాత జగచ్చక్షువగు సూర్యుడు ఉదయించెను.

అప్పుడు రాత్రి తుపాకి దెబ్బలతో గాయపడిన వారి

నెల్ల పిలుచుకవచ్చి, పౌరులు దేవాలయమున నున్న విరుపణ్ణకు చూపి, "ప్రభూ! కన్నతండ్రివి నీ వుండగానే రాత్రి చీకట వేళ నిరపరాధులైన ప్రజలపై తుపాకుల ప్రేల్చిరి సైనికులు. గాయపడిన వీరిని చూడుడు. ఇంత అన్యాయ మెందైన గలదా? రాజులైన నేమి! రారాజులైన నేమి! ఇట్టి అకృత్యమును సహింపవచ్చునా? నిరపరాధులను హింసించు నీచులకు సిగ్గుమాలి తలవంచుటకంటె తలలు పోయినను బాధలేదు. ఎదుర్కొని రేసి మా బలము తెలియగలదు" అనుచు నేమేమో పలుకుచుండ, వారి నందరిని ఆపి, చిరునవ్వుతో విరుపణ్ణ "ఓ అన్నలార? ఇంత ఆరాటమేల? ఇంతటి దుడుకు పలుకులేల? తొందర పడినచో పనులు చెడును. ఒకింత ఓర్పు కల్గియుండుడు. మండలేశ్వరుడు భ్రాంతిలో పడి చెడుదారి పట్టినాడు. వీని మాయలో బడి రారాజు కూడ స్వబుద్ధిని కోల్పోయినాడు. అంతేగాని నీతిని విడువడు. మండలేశ్వరుడు రారాజుకు ఏవేవో చెప్పి, మనలను ద్రోహులుగా చూపుచున్నాడు. మిమ్మొకవైపున రేపుచు, మమ్ము అపరాధులుగ చూపుచు, మనపై రాజును క్రమ్మించి, స్వాయముగ వినోదింప పన్నాగము పన్నినాడు, రారాజు హృదయమున విషమునిండియున్నది. ఇట్టిచో మనము ఏమాత్రము భక్తిని విడిచినను ముప్పుతప్పదు. మీ మనోనిగ్రహము, ధైర్యస్థైర్యములు, విశాలహృదయము, ప్రేమ, భక్తి పరీక్షింపబడు సమయము వచ్చినది. ఇపుడు కొంచెమైన ఇది దెబ్బతిన్నచో దేశమున మహాక్షోభము ఏర్పడును.

చల్లగ రక్షించు గాయత్రీ మంత్రమును తాంత్రికుడు తారుమారుగ చేసి మారణ ప్రయోగమునకు త్రిప్పి యున్నాడు. దానిని మీరు తిరుగు మంత్రముతోగాక, ప్రేమ శక్తితో సరిదిద్దుకొనవలెను. రారాజుకన్నుల దెరచి, సత్యము నతనికి చూపింపుడు. అతనిని తాకినచో, అగ్నిపర్వతము ప్రేలును. తరువాత దాని ధాటి కాగలేము. దానిచే సర్వ నాశనము జరుగును. ఇక మీరాలస్యము చేయక ఈ శిల్పిని, వీరణ్ణను ముందిడుకొని, మంగళ ద్రవ్యములతో, మంగళ నృత్తగీత వాద్యములతో పోయి రారాజును భక్తితో సేవించి, ఈ పవిత్రస్థలమునకు రండని ప్రార్థింపుడు." అనెను. అంతట ఇది మంచిదని యెల్లరును క్షణకాలములో నన్నియు సవరించుకొని, రారాజు శిబిరమును జేర పయనమైరి. విరుపణ్ణ దక్క తక్కిన వారెల్లరు రాజును పిలువ నేతెంచు చున్నారను వార్త తెలిసి, ఆ ధూర్తుడు మిక్కిలి సంతోషించెను.

అంతటి నిదియే తగిన సమయమని తలంచి, ఆ పాపాత్ముడు రాజాజ్ఞను నెరవేర్చదగు క్రూరభటులకై అటు నిటు వెదుకసాగెను. ఇంతలో రారాజు కొల్వుదీరి, దూరమునుండి వచ్చు ఆ మంగళవాద్యముల శబ్దములను విని ఆకులత నొందెను. ఇట్లాశబ్దములు క్రమక్రమముగా వృద్ధియై, శిబిరము కడకువచ్చి, ఒక్కమారుగ నాగెను. అంతట ప్రతీహారి వచ్చి, "దేవా! తమ దర్శనార్థమై ప్రజలు వచ్చి, నిరీక్షించు చున్నారు" అని విన్నవించెను. వెంటనే రారాజు ఆశ్చర్యము

నొంది, "త్వరగా వారి నిచ్చటికే పిల్చుకు రమ్ము" అనెను. అంతట ప్రజల వెంటనిడుకొని, వీరణ్ణయు, ఆ శిల్పియు వచ్చి, యెదుట నిల్చిరి. వీరణ్ణ కన్నులను చూచినంతనే రారాజు ఉలికిపడి, విరుపణ్ణ కన్నులను దలచుకొని, లోలోన మూగబాధ నొందెను. ఇంతవరకు ఎవరిని దొంగలు, ద్రోహులు అని తలంచి, శిక్షించుటకై సమ్మతించెనో వారే తన యెదుట నిల్చి, ప్రేమామృత దృష్టితో తనను చూచుచుండ, రారాజు హృదయమున పెరుగు వడ్లు కలిపి నట్లయ్యెను.

అంతట శిల్పియు, వీరణ్ణయు "ఆర్షధర్మగ్లాని నరికట్టుటకు అవతార మెత్తినవారును, విద్యారణ్యుల పవిత్ర కాంతిలో దేశమును నడిపించు ధీరులును, ప్రజాక్షేమంకరులును, కళాహృదయులును, దిగంతవ్యాప్త కీర్తివంతులును, ధర్మపాలకులును అగు శ్రీ విజయనగరాధీశులకు జయమగు గాత!" అని వినయముతో పలికిరి. పిదప శిల్పి "ప్రభూ! సచ్ఛీలుడగు విరుపణ్ణకు తోబుట్టువగు వీరణ్ణ యితడు. పెనుగొండ మండలమును ధర్మయుక్తముగ పాలించి, వన్నెకెక్కిన ఈ సోదరులకు నేను మిత్రుడను." అని తననుగూర్చి విన్నవించుకొనెను. తరువాత వీరణ్ణ "ప్రభూ! ఈ శిల్పి సహకారముతో నిర్మితమైన ఆ దేవాలయశోభ ప్రశంసనీయము. మీరు మనసారవచ్చి దర్శింపవలయునని మా ప్రార్థన. మీరాకచే, మా నిరంతర శ్రమయంతయు సార్థకమగును" అని విన్నవించెను.

ఈ మాటలు రారాజు హృదయమును కలచివైచినవిగాని, అహంకారము, చెడుతలంపులకే తోడ్పడెను. రాజేమియు ననకుండెను. సభయు మౌనముదాల్చెను. అంతట శిల్పి మరల "ప్రభూ! నా కృషియేమియు లేదు. సకలనాయకుడగు ఆ భగవంతుడే ఆత్మలీలలతో సర్వమును ప్రకాశము చేయును. అందలి సుందరత్వమును మాత్రమే పైపైజూచి సంతసించువాడను. ఆ భగవానుని సత్కళయే జగత్కల్యాణసంధాయి. ఆ భగవత్కళకు ప్రతిబింబమే శిల్పకళ. ఆ శిల్పకళామృతమును గ్రోలుటకు మీకు స్వాగతము!" అని పల్కెను. రారాజు హృదయమున శిల్పి పల్కినట్టిదంతయు సత్యము. కాని యేదో నా మదిలోజేరి అడ్డగించుచున్నది. శిల్పసౌందర్యము నెరిగిన వాడనయ్యు ఏలకో అరనిముసమైనను అందు మనస్సు నిల్పలేకున్నాను" అని తలంచెను.

వీరణ్ణ శిల్పసౌందర్యమును ప్రభువుకు నివేదించుచుండెను. విరుపణ్ణ శివ ధ్యానైక తత్పరుడు. అతడు విశ్వకళాహృదయుడు. అతని హృదయమున మమతాహంకారములు లేవు. అతనికి కనుదెరిచినా కనుమూసినా శివుడే సాక్షాత్కరించును. ఆ భగవద్భక్తినిదప్ప, తక్కిన తన సర్వస్వమును త్యాగము చేసినాడు. పరమశివుని నమ్మినవారికి మాయాభయములెక్కడివి? సమస్తదేవతలు ఆ శివునియందే అతనికి గోచరింతురు. త్యాగము చేతనే అమృతత్వము సిద్ధించునను వేదవాక్యమును నమ్మి, ఆ పరమాత్మనే [illegible]చును. ఆ ధ్యానందపరవశుడై అతడు సర్వభోగములను త్యాగము చేసెను. ఆ భోగలాలసతలో అహం[illegible]

ప్రభువు ఆ ర్తిలోబడినాడు. ఆ కామతామసగుణుడై ఈ దురాత్ముడు విరుపణ్ణపై పగబూనెను. ఆ దురాత్ముని ఆజ్ఞగొని, ఇరువురు హంతకులు విరుపణ్ణ కన్నుల దెచ్చుటకై పోయిరి.

సకలైశ్వర్యములు, పరివారము, సమస్తము కల్గియు, ప్రభువు మనస్సు నొక్కక్షణమైన నిలుపు శక్తిలేక తల్లడపడుచు వీరణ్ణ పల్కులను వినుచుండెను. వీరణ్ణ శిల్పసౌందర్యమును వర్ణించి పిదప, "ప్రభూ! మా సర్వమును శిల్పమునకే అంకితము చేసినారము." అనెను. "అవునవు" నని ఆ ఖలుడు రారాజు ప్రక్కన నిలిచి వికృతముగానవ్వెను. రారాజుగూడ అహంకారియై "అవునవు" నని పండ్లు గొరికెను. ఈదృశ్యము చూచి వీరణ్ణ చాల ఆశ్చర్యపడెను. అంతట శిల్పి, "ప్రభూ! ఇదంతయు సత్యము." అని విరుపణ్ణ త్యాగమును, చరిత్రమును వివరింపదలచినవాడై "ప్రభూ! విరుపణ్ణ చరిత్రమును చెప్పెదను వినుడు" అని చెప్పబోగా, ఆ దుర్మార్గుడు తన [illegible]ని నెరవేరుదాక, ఇదియు తగియున్నదని తలంచి, ప్రభూ! [illegible]వధానముగా వినుడు" అనెను.

ఆ పోయిన క్రూరాత్ములు మెల్లగా గుడిజొచ్చిరి. [illegible]ర్మానుష్యమైన ఆ స్థలమున కొంతసేపు నలువైపుల వెదకిరి. [illegible]ంచుకొని పొంచుకొని పోయి వెదకి వెనుకనుండి విరుపణ్ణను [illegible]చిరి. ఇదే తగిన సమయమని యెంచి, ఇరువైపులనుండి [illegible]ళ్ళి, ఒక్కమారుగ అతనిని బంధింపవలెనని ఆ క్రూరులు [illegible]గలు చేసికొనిరి.

[illegible]నులుమూసికొనివిరుపణ్ణ పద్మాసనస్థుడైధ్యాననిమగ్నుడై[illegible]న్నాడప్పుడు. అంతట ఆ క్రూరులు వచ్చి విరుపణ్ణ

చేతులను బిగించి పట్టిరి. యోగమందున్న అతనికి పరమేశ్వరుని స్పర్శ అయినట్లు తోచగా, లేచి నిలబడి, కనులుదెరచి, ఇరువైపుల నున్నవారిని చూచెను. ఆ చూపులతో వారు పట్టువిడిచి, ముగ్ధులై దూరముగ నిలుచుండిరి. వారిని చూచి విరుపణ్ణ "అన్నలార! ఏల పోయెదరు? రండు. శిల్పసౌందర్యమును చూరగొనుడు. ఎవరెంత పంచుకొన్నను, ఇది హెచ్చునేగాని తగ్గదు. రండు" అనుచు భ్రాతృప్రేమతో పిలిచి, వారిని చేయి పట్టుకొని, శిల్పకళనంతయు చూపసాగెను.

ఆ క్రూరాత్ములు విరుపణ్ణ హస్తస్పర్శచేతను, శిలామృతపానముచేతను జ్ఞానమునొంది, పశ్చాత్తాపపడి, అతని పాదాలపైబడి "మహాత్మా! మమ్ము కరుణింపుడు. పాపాత్ములమైన మమ్ము క్షమింపుడు" అని ప్రార్థించిరి. విరుపణ్ణ దయాహృదయుడు కనుక వారిని లేవనెత్తి, తన కౌగిటజేర్చి, వారి భయమును మాన్పి, వారిద్వారా జరిగిన వృత్తాంతమంతయు నెరింగెను. ఆ రాజభటులు "ప్రభూ! ఇది చాల పాపపు ఆజ్ఞ. వారు చెడిపోదురుగాక! దీనిని చింపివేయుడు" అని కోరిరి. మునుపు సమక్షమున నొకసారి విరుపణ్ణ రాజాజ్ఞకు బదులు చెప్పినందుకు, ఆ దుర్మార్గుడు ఆడిన నాటకమిది. వాడే ప్రభువుగారి మనస్సును పెడదారి పట్టించినాడు. ఇపుడును ఈ ఆజ్ఞను తిరస్కరించినచో సమ్రాట్టు మిడిసిపడడా? అపుడు ధర్మాధర్మములు అతనికి కనపించునా? విరుపణ్ణను, ప్రజలను శత్రువులని తలంపడా! దీనిని గురిగాగొని ఆ దుష్టుడింకను చెలరేగడా? ఇంతకంటె

ప్రమాదమింకేమున్నది? అట్లని ఈ అధర్మపు ఆజ్ఞలను నెరవేర్చి, తాను, ప్రభువును నరకమునకు పోవుటా? వీరుడైనవాడిట్లు చేయునా? ఆజ్ఞతీర్చిననొక తప్పు. తీర్చకున్న నొక తప్పు. మరి దీని నెదుర్చుటెట్లు? ఇంతయైనను దైవభక్తినిష్ఠుడయిన విరుపణ్ణ ఏ మాత్రము చలింపలేదు.

విరుపణ్ణ బాగుగ యోచించి, త్యాగమే తన కర్తవ్యముగా నిర్ణయించి, ధైర్యముగా నొక లేఖను వ్రాసి, ప్రభువునకు ఇమ్మని చెప్పగా, వారును భక్తితో గ్రహించి వెళ్ళిరి. అచ్చట శిల్పి అప్పటికి విరుపణ్ణ చరిత్రము నంతయు సమ్రాట్టుకు విన్నవించెను. అంతయు సావధానముగ విన్న సార్వభౌముని హృదయమును మిక్కిలి మథింపసాగెను. చివరకు శిల్పి "ప్రభూ! విరుపణ్ణ త్యాగధనుడు" అని తెల్పెను. సరిగా అదే సమయమున సేవకుడు వచ్చి, విరుపణ్ణ యిచ్చిన లేఖను రారాజునకు అందించెను. ప్రక్కన నిల్చున్న ఆ దురాత్ముడు మిగుల బాధపడెను. రారాజు మనస్సులో పలు భావములు ముప్పిరిగొనగా ఆ జాబును విప్పి, చదువుకొనెను. ఆ జాబు చదువుకొనుచున్నంత సేపు, ఆ వాక్యములలో.

"ప్రభూ! మీ ప్రజలను గూర్చి మీరు ఏదేదో తలంచినారు, ఈ రాజభక్తునిపై మీకు దయలేదా? నిరపరాధిని అగు నాపైనా యీ తమ్ముడేదియో నిందమోపి, చెప్పరానివి చెప్పియుండును. వానిని వెంటనే నమ్ముటకంటె నన్నే ఒకమారు పిలిపించియడుగవచ్చునుగదా! నాకన్నులుపీకుటకుగా ఇచ్చిన మీ ఆజ్ఞ ధర్మయుక్తముగా లేదని విన్నవించుటకు అనుజ్ఞ కోరుచున్నాను. ఇట్టిది మున్నెన్నడును లేదు. ధర్మ

మూర్తులగు మీరిది స్వయముగా నిర్ణయించి, కావించినది కాదని నా తలంపు. కాని రాజముద్ర యున్నది కనుక ఆచరింత మన్నచో నాకును, మీకునుగూడ పాపము తప్పదు. కనుక నే నిట్టి దుష్కార్యము చేయజాలను. ధనమునకు ఆశపడి, నా తమ్ముడు పంపగా వచ్చిన భటులు చేతులాడక వెనుదిరిగినారు. ఇందువలన మీ ఆనతిని మీరితినని తలంపకుడు. అట్లు తలంచినచో ఆ తమ్ముడు నా యందును, మీ ప్రజలయందును, మీ మనస్సున పొగరేపుచున్న ద్వేషాగ్ని భగ్గుమనును. కనుక మీకు సచ్చజెప్పి, సత్యమును తెల్పి, శిల్పమును, ప్రజలను కాపాడుటకై నే నొక మార్గ మాలోచించితిని.

మమత, ఆశ, సంగము-ఇవిమాయకు పట్టుగొమ్మలు. ఇవియే సత్యదృష్టికి ప్రతిబంధకములు. వీనిచేతనే కామక్రోధ ద్వేషాదులన్నియు జనించును. వీనినుండి కడతేరుటకు త్యాగ మొక్కటే మార్గము. తమ్ముడు కన్నులు కోరినాడు. సంతోషముతో నిత్తును. కాని మీ కన్నులు ఇకనైన సత్య స్వరూప సౌందర్యమును చూచునుగాక యని తలంతును. నేను త్యాగమునే యెప్పుడును నమ్మితిని. స్వార్థము నెన్నడును కోరను. ఈ ప్రజాక్షేమమునకు, సత్యప్రదర్శనకు కన్నులేగాదు, ప్రాణములైనను విడుతును. ఈ కార్యమును భగవంతుడు నాకు విధించినాడు. దీనిని తీర్చి, కన్ను లిచ్చిన ఆ పరాత్పరునికే నా కన్నుల నప్పగింతును" అని పలుక

చుండెను. అంతయు చదివి, రారాజు కనులు తమంత తామే విప్పారెను.

త్యాగతేజము అతని మనస్సులో వెల్గుచుండగా, "ఔరా? విరుపణ్ణ యింతటి త్యాగైకధనుడా?" అనెను. వెంటనే "ఔను ప్రభూ!" యని శిల్పియు, వీరణ్ణయు పలుకుచుండ, ఇంతకు జాబులోని విషయ మేమిటో తెలియక చెంతనున్న ఆ దురాత్ముడు కుమిలిపోవుచుండెను. రారాజు, "ఔరా! తన కనులను తానే త్యాగము చేయుటా! ఎంత వింత! నే నెంత పాపము చేసితిని! ఇకేది దిక్కు?" అని పలు రీతుల తనలో తాను తహతహపడి "రాత్రి ప్రజలు శిబిరముపై తుపాకులు ప్రేల్చుట మీ భక్తికి గుర్తా?" అని వీరణ్ణ నడిగెను. అంతట వీరణ్ణ ఆశ్చర్యచకితుడై వినయముగా "ప్రభూ! ఇది మండలాధిపతి తంత్రమైయుండును. ప్రజలు ఏ పాపము నెరుగరు. మీ సైనికులే నిద్రించు ప్రజలను నిర్దాక్షిణ్యముగా తుపాకి గుండ్లతో కొట్టినారు. గాయపడియు, నొచ్చియు ధైర్యమును విడువక, ప్రజలే వెనుకాడిరి. వారే చెడ్డవారైరా! ఇదేమి చిత్రము!" అని బదులిచ్చెను.

అంతట ఆ దురాత్ముడు "ప్రభూ! ఇది అంతయు మోసము! ప్రజ లెక్కడ? దెబ్బలు తిను టెక్కడ? అట్లైన వచ్చి మీతో విన్నవించుకోరా?" అనెను. అంతట వీరణ్ణ "సత్యమును ప్రభువులవారే గాంచుడు" అని ప్రజల కట్లు విప్పి, గాయము లన్నిటిని చూపించెను. సత్యాసత్య నిర్ణయమునకు దేవుడు లేడా? ఈ గాయములను చూచినంతనే రారాజు మహోగ్రుడై మండిపడి లేచి, సింహగర్జన గావించి,

"నిజమును క్రక్కుడు. లేదా మీ తలలు వ్రక్కలగును. నన్ను టక్కుటెక్కులతో ఆడింతురా?" అని అదిలించెను. ఆ ఖలుని బంటు లెల్ల భయపడి కంపింపసాగిరి. బ్రాహ్మణులు గడగడ వణకుచు, ప్రభువుకు సాష్టాంగ నమస్కారములు చేసి, "స్వామీ! మమ్ము క్షమింపుడు. ధనాశకులోంగి సన్మార్గమును వీడి, ఈ దుష్టునిచేరి, ఎన్నెన్నొ చెడుపనులు చేసితిమి. ఆ విరుపణ్ణ మహాత్మునకు ద్రోహుల మైతిమి. తప్పుడు లెక్కలు వ్రాసిన మమ్ము క్షమించి, దయ చూడుడు ఇక ఎన్నటికి ఇట్టి పాపము చేయము" అని విన్నవించి, తమ పాపమును ఒప్పుకొనిరి. అంతట రాజు భగ్గుమని మండిపడి, "ఆ దుర్మార్గుని పట్టి బధింపుడు" అని ఆజ్ఞాపించెను. కాని వాడేడి?

రారాజు తలతల కొట్టుకొనుచు, మారు మాటాడక దిగ్భ్రమ జెంది, దేవాలయమువైపునకు నొక్క పరుగిడెను. జను లెల్లరు ఆశ్చర్యముతో నతనిని వెంబడించిరి. దైవనిర్ణయ మెవ రెరుంగగలరు? అప్పటికే శ్రీ విరుపణ్ణ మొగము నేత్రవిహీనమైయున్నది. అతని పాదములపై బడి, రారాజు క్షమాభిక్ష నర్థించెను. విరుపణ్ణ తన పవిత్ర హస్తములతో రారాజు మేను నిమిరి, తడినెత్తురు కారుచుండగా, కడుప్రేమతో నతనిని లేవనెత్తి, అక్కున జేర్చెను. చూచు వారెల్ల నిదియేమి చోద్యమనుచు స్తబ్ధులైయుండిరి.

7 తీర్పు

ఆ దుర్మార్గుడగు మండలాధిపతి పారిపారి నిర్జనప్రదేశమందు గల ఒక శివలింగమునొద్ద పడి మూర్ఛ చెందెను. కొంచెము సేపటికి చల్లనిగాలికి తెప్పరిల్లెను. ఇంతలో ఒక గాలి వీచగా ఫెళఫెళమని వచ్చి విరుపణ్ణ పంపిన లేఖ అతని చెంపకు కొట్టెను. అతడు భయపడి దిసల పరికింపగా నెవ్వరును కానరారైరి. వెనుదిరిగి వచ్చి, శివలింగమునకు హత్తుకొనియున్న ఆ లేఖను దీసికొని చదువసాగెను. అందు "తమ్ముడు నా కన్నులను కోరెను. తప్పక త్యాగ మొనర్చెదను" అని యున్న వాక్యమును చదివి, హృదయము కరిగి ద్రవింపగా, అతని కన్నీరు శివలింగముపై బడినది. త్యాగతేజముతో వాని చిత్తము ప్రకాశితమయ్యెను. అంతట వాడు తెలివి తెచ్చుకొని, తన పాపములను తలంచి, కలవరమంది, తనను మ్రింగుటకై వచ్చు భూతమును గాంచి ఏమి చేయుటకు దిక్కుతోచక- తటాలున తన హృదయమును ఆ శివలింగమునకు తాకించెను. శివలింగ మందలి శాంతి అతనికి శాంతి నిచ్చినది. ఊహ లెల్ల విడిచి- మనసును స్థిరపరచుకొని, ధైర్యము తెచ్చుకొని- వాడు విరుపణ్ణను చూచుటకై దేవాలయమువైపు నడువసాగెను,

వానిని చూచినంతనే ప్రజలు "మన స్వామి కన్నులు

తీసిన పాపి చిక్కినాడు బంధింపుడు. నిర్దయుగా కొట్టుడు" అనుచు రెక్కలు విరిచి కట్టి, తిట్టుచు, కొట్టుచు విరుపణ్ణ కడకు తెచ్చి, త్రోసిరి. వాడు విరుపణ్ణను చూచినంతనే "అన్నా !" అని పాదములపైబడి, కన్నీటితో సతని అడుగులను కడుగుచుండ, కడువాత్సల్యముతో విరుపణ్ణ, "తమ్ముడూ! వచ్చితివా ?" అని వానిని దగ్గరకు చేర్చెను. అట్టియెడ ప్రజలెల్లరు "ఆహా! విరుపణ్ణ ఎంతటి కరుణా సముద్రుడు. శరణాగత రక్షకుడు, సంసారాంధ జగత్తునకు నేత్ర ప్రదాత" అని నుతించిరి.

అన్న యిచ్చిన క్రొత్త చూపుతో వాడు దేవాలయము నంతయు దర్శించి, అందలి పవిత్ర సుందర శిల్ప రమణీయతకు తన్మయుడయ్యెను. విరుపణ్ణ తన కనులను పెరికి దేవాలయపు గోడకు విసరి వైచియుండెను. అవి పడినచోట గోడలో రెండు రంధ్రములు పడి నెత్తురు కారిన గుర్తులు నేటికిని నిల్చియున్నవి. ఈకన్నుగుర్తులు శిల్పము దైవ నిర్మితము. శిల్పి "శిల్ప సంపూర్ణతకై వీరసోదరులు చేయుచున్న కృషి చివరకు దైవవిధిచే నెట్లయినది?" అనుచు స్రవించిన రక్తధారలుగల విరుపణ్ణ కన్నుగుర్తులుగల శిల్పమునందలి పరమార్థమును తలపోయసాగెను. తుదకతడు త్యాగమే పరమార్థముగా కనుగొనెను. మహాత్యాగియగు విరుపణ్ణ జీవన్ముక్తుడయ్యెను. అట్టియెడ ఆ శిల్పి, "అమృతత్వము నొందించునది త్యాగమొక్కటే. ఈ నేత్రములిచ్చు దివ్య

సందేశము త్యాగమే. అజ్ఞానమును మాన్పి జ్ఞాననేత్రమును వికసింపజేయునది త్యాగమొక్కటే! ద్వేషాగ్నిని చల్లార్చి, సమతాదృష్టిని ప్రసాదించునది త్యాగమొక్కటే! శిల్ప సందేశములకెల్ల చిట్టచివరి సందేశము త్యాగమొక్కటే" అని మనసార ఆ అక్షిశిల్పమును దీవించెను.

అంతట పరమపదప్రాప్తికి సోపానములవలె నున్న దేవాలయార్చకు లిచ్చినహరిహరదేవప్రసాదములు స్వీకరించి అందరును సంప్రీతులయిరి. మరల ప్రజాసేవకై రారాజును, ప్రజలు, అప్పటి మండలాధిపతి అందరును కలసి, విరుపణ్ణ తమ్ముడగు వీరణ్ణను పెనుగొండ మడలాధిపతిగా నియోగించిరి. "త్యాగరాజు" అగు శ్రీ విరుపణ్ణ "త్యాగసంపద కల్పవృక్షమగుగాత!" అని భరత వాక్యము పల్కెను.

"న కర్మణా న ప్రజయాధనేన
త్యాగేనై కే అమృతత్వ మానశుః"

ఇతి శివమ్.

ఓమ్ శాంతిః శాంతిః శాంతిః